

GEORGETA CORNIȚĂ

comunicare și semnificare

studiul mimicii.perspective interdisciplinare

Editura Universității de Nord
2006

GEORGETA CORNIȚĂ

COMUNICARE ȘI SEMNIFICARE
STUDIUL MIMICII.PERSPECTIVE INTERDISCIPLINARE

GEORGETA CORNIȚĂ

**COMUNICARE ȘI SEMNIFICARE
STUDIUL MIMICII.
PERSPECTIVE INTERDISCIPLINARE**

ediția a doua revizuită

**Editura Universității de Nord
Baia Mare, 2006**

Carte apăruta sub egida Ministerului Educației și Cercetării

Coperta: Claudiu Fărcaș

Reproducere: Leger, Femeie în oglindă, 1920

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
CORNIȚĂ, GEORGETA

Comunicare și semnificare. Studiul Mimicii.
perspective interdisciplinare / Georgeta Corniță – Ed. a 2-a, rev.
– Baia Mare: Editura Universității de Nord,, 2006

p.: cm
Bibliogr.
Index

ISBN (10) 973 8133 78-5; (13) 978 973 8133 78-5

81

© Georgeta Corniță

Ilustrațiile care deschid capitolele sunt preluate de pe site-urile: <http://uwf.edu/>,
<http://www.funny-picture> și <http://www.archiphoto>, ©Henning I. Wulf. Mulțumim realizatorilor!

Mulțumim, de asemenea, studenților: Alexandru Ciceu, Leopold Filcz, Iancu Jianu, Paul Leș,
Linda Robaș ș.a., de la specializarea Arte Plastice-Pictură, din cadrul Facultății de Litere a
Universității de Nord din Baia Mare, care au creat desenele elocvente, din care s-a făcut selecția
pentru a ilustra prezenta lucrare.

ARGUMENT

„Cel care are ochi de văzut și urechi de auzit constată că muritorii nu pot ascunde nici un secret. Cel ale cărui buze tac, pălăvrăgește cu vârful degetelor și se trădează prin toți porii.”

(Freud)

Cultura comunicațională devine o sintagmă tot mai vehiculată în contextul actual al mondializării. Însușirea acestei culturi pare, conform lui Daniel Bounoux, „mai complexă decât a oricărei alteia, căci între micro- și macrosocial ar trebui să îmbrățișeze cel puțin o semiologie, ea însăși corectată sau îmbogățită de o pragmatică și de o mediologie, [...], ar trebui să fie luate în considerare și modelele cibernetice și anume logica autoorganizării și cea a cauzalității circulare.” În același sens, „conceptele psihologiei sociale sau ale psihanalizei ar încununa un cursus în care nu înveți numai cum circulă mesajele noastre, ci în funcție de ce efecte imaginare sau simbolice acestea dobândesc greutate și pe ce rațiuni sau nebunii colective sunt fondate comunitățile noastre.” (Bounoux 2000: 24)

Lucrarea de față se circumscrie ideii de completare a datelor acestei culturi printr-o semiotică a semnificării comunicării nonverbale, considerate de noile teorii ca una dintre formele care susțin cel mai plauzibil idea de organicitate într-o abordare sistemică a comunicării umane.

*Fiind vorba de un domeniu deosebit de complex, care va fi abordat în etape, am ales pentru început trei dintre componentele comunicării nonverbale: **mimica**, **contactul vizual** și **paralimbajul**, văzute nu numai ca acționând la același etaj fizic uman, ci și ca elemente ce se intersectează atât în plan fiziologic cât și în cel semiotic-comunicațional.*

Interesul pentru acest subiect derivă din preocupări mai vechi privind stilistica textului, dar mai ales din orientarea cercetărilor către studiul dialogului¹. Pe de altă parte, abordarea celor trei forme de comunicare nonverbală se înscrie ca etapă într-un program mai amplu de cercetare a nonverbalului, cercetare inițiată în comunitățile tradiționale românești și continuată cu proiectul de realizare a unui dicționar al mimicii (limbaj și metalimbaj mimic).

Lucrarea este structurată pe trei capitole mari: primul dedicat încadrării teoretice a demersului nostru, amintind principalele teorii

ale comunicării și stabilind reperele semiotice pe care ne vom baza în interpretarea fenomenelor cercetate; al doilea capitol va urmări raportul dintre comunicare și semnificare, așa cum apare el în teoria semiotică a lui Umberto Eco, adăugând, cum era și firesc, idei din teoriile lingvistice ale sensului, în special din teoria coșeriană, dar și idei din pragmatica semiotică ș.a.

Ni s-a părut interesantă și profitabilă pentru noi, în acest punct, concepția lui Umberto Eco privind comunicarea și semnificarea, care trimite la faptul că în actul cultural cele două nu pot funcționa decât împreună, dar că, în același timp, sistemul de semnificare, fiind un construct semiotic, înzestrat cu modalități de existență cu totul abstracte, poate fi considerat ca „independent de orice act posibil de comunicare care să le poată actualiza” (Eco 2003:15), fapt ce ne permite să analizăm comunicarea nonverbală ca proces de semnificare atât în relație cu procesul de comunicare propriu-zisă, cât și în afara ultimului, ca posibilitate generală de semnificare.

*Capitolul al treilea s-a constituit firesc în jurul semnificațiilor pe care le primește sau le poate primi codul mimic, paralimbajul și contactul vizual pentru comunicatorii români, valorificând ideea de structură semantică aplicată, cu deschideri de natură pragmatică, stilistică și general comunicațională. Modelul a permis construirea concomitentă a câmpurilor semiotice drept câmpuri ale sensurilor contextuale, deschizând calea spre exploatarea lingvistică și stilistică a textului creat prin actul comunicațional, ca act de limbaj² propriu-zis, la care se adaugă metalimbajul³ pentru „traducerea” semnificațiilor venite dinspre celelalte coduri. De altfel, este vorba de o **metacomunicare** ce se produce în procesul de interacțiune dintre emițător și receptor, amplificată la nivelul comunicării nonverbale, în speță, al **mimicii, contactului vizual și al paralimbajului.***

*Pentru a aborda câmpul semiotic complex al **comunicării față-în-față**, am avut în vedere atât varianta „naturală”, cât și pe cea ficțională. În primul caz am urmărit procesul de semnificare „în fapt”, ca proces **dinamic** real de comunicare și semnificare, verbalizat și/sau receptat ca*

stimul, semnal sau semn, în accepțiunea de funcții-semn⁴. În al doilea caz a fost acceptat termenul de semnificare **mediată**, refăcută de martorul comunicării sau de narator/lector, după interpretarea noii funcții-semn considerate ca efect observat la destinatar plus reacția sa de răspuns.

Semnificarea **dinamică** solicită din partea comunicatorilor o competență metalingvistică suficientă pentru a decodifica rapid și corect mesajele produse prin combinația de coduri. Folosind modelul structurilor semantice aplicate, a fost posibil să se înregistreze, paradigmatic, inventare variate de unități simple sau complexe utilizate de vorbitori pentru a decodifica mesajele mimice. Pe de altă parte, cazurile de semnificare **mediată** au fost folosite cu precădere pentru a susține posibilitățile de semnificare pe care le poate obține oricare dintre componentele codurilor amintite în contexte comunicaționale determinate.

Au fost astfel acceptate două unghiuri de abordare a semnificațiilor și a sensurilor contextuale acordate componentelor mimice: **ca semnificații posibile**, pe baza capacității de verbalizare a oricărui proces comunicațional, în limitele unui inventar lexical existent într-o limbă dată, și **ca semnificare efectiv realizată** în contexte înregistrate sau preelaborate.

În urma valorificării experienței comunicaționale a unor grupuri complexe de vorbitori nativi, au fost întocmite câmpuri semantice pentru termenii mimici de bază, iar pentru varianta ficțională au fost alese mai multe lucrări beletristice, printre care romanul **La răscruce de vânturi**, de Emily Brontë, tradus de H. Y. Stahl și două povestiri de Mihail Sadoveanu.

Considerăm că, prin cele câteva idei și rezultate înregistrate, lucrarea de față poate contribui la creșterea interesului pentru mijloacele de comunicare nonverbală pe care individul și societatea le are la

îndemână și pe care le poate exploata, fie direct, prin utilizare corectă și eficientă, fie indirect, prin stăpânirea metalimbajului corespunzător.

Având în vedere preocupările relativ reduse pentru acest tip de cercetare în România, o parte din conceptele care pot crea ambiguități vor fi clarificate în interiorul capitolelor.

*În demersul nostru am utilizat ca surse, lucrări privind **semiotica, teoriile comunicării, comunicarea nonverbală, lingvistica, pragmatica, stilistica etc.***⁵

¹ Vezi și Georgeta Corniță, *Dialogul în paradigma comunicării umane*, Umbria, 2001.

² Actul de limbaj, privit mai ales ca act ilocuționar și/sau perlocuționar, vizând intenția comunicativă și efectul asupra interlocutorului (J.L. Austin) ȘAL 1997.

³ Metalimbajul considerat în sensul larg, neutru, ca limbaj al descrierii, dar și în sens mai restrâns ca un limbaj propriu descrierii semiotice (mimice). În cazul nostru metalimbajul este privit ca subcod actualizat de receptor pentru a conștientiza caracteristicile unui limbaj dat. (Vezi și Olga Bălănescu, 2001, *Texte și pre-texte. Introducere în pragmatică*, București, Editura Ariadna 98.)

⁴ Funcția-semn reprezintă, după Umberto Eco, corelația dintre două funcțive. „Avem de-a face cu o funcție-semn atunci când o expresie este corelată cu un conținut, iar ambele elemente corelate devin funcțive ale corelației.” „O funcție-semn se instituie atunci când două funcțive (expresia și conținutul) intră într-o corelație reciprocă: dar același funcțiv poate intra în corelație și cu alte elemente devenind astfel un funcțiv diferit, care dă naștere unei alte funcții-semn”. (Umberto Eco, 2003, *O teorie a semioticii*, Meridiane, pp. 56-57)

⁵ Vezi bibliografia.

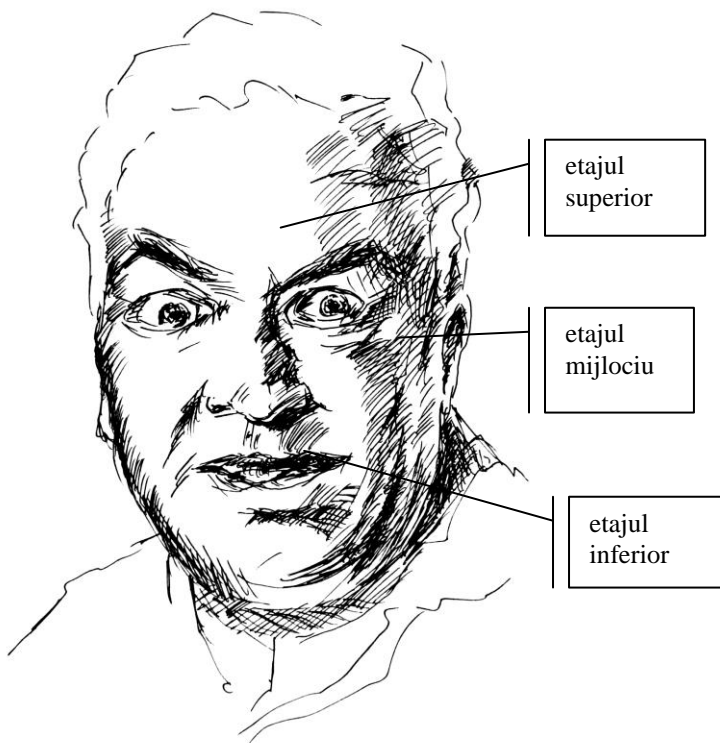

I. MIMICA ÎN PARADIGMA COMUNICĂRII

*...comunicarea este inevitabilă; argumentul:
informații pot fi transmise nu numai prin limbajul
articulat, prin gesturi sau mimică,
dar chiar și prin intermediul tăcerii...*

(Apud Școala de la Palo Alto)

FAȚA UMANĂ – COMPONENTE MIMICE

Paradigma mimicii

1. Mimica

Folosite de orice ființă pentru a comunica, mijloacele nonverbale¹ se constituie în *paradigme specifice* atunci când devin componente ale sistemului de comunicare umană. Într-un fel sau altul, ele se adaugă mijlocului fundamental care este limbajul articulat ☺, considerat în forma sa individuală de produs-text (Coșeriu 2000)². Semnele care se adaugă competenței idiomatice, vin dintr-o tradiție a comunității culturale, dar se pot adăuga și prin actul comunicațional individual, de tip creativ.

☺ De cele mai multe ori, înainte de deschiderea comunicării față-în-față prin expresia verbală adecvată, intenția se exprimă printr-o multitudine de mijloace extraverbale de natură semiotică: *schimbarea mimicii, dregerea glasului, gesturi de „deschidere” (brațele, palma, ochii, gura) atingeri, fixarea privirii*. Alteori aceleași mișcări sunt emise concomitent cu expresia verbală, subliniind mesajul și măriind efectul. Majoritatea mișcărilor mimice dintr-o asemenea secvență sunt universalii și se încadrează în clasificările kinezice³ cunoscute. Caracterul spontan al unor asemenea deschideri poate dezvălui aspecte comunicaționale interesante. *Micromomentele faciale*⁴, corect apreciate și interpretate, pot oferi receptorului un suport interpretativ mult mai aproape de realitate decât mișcărilor exprimate cu generozitate. De altfel, prin *metalimbaj* (verbalizarea mișcărilor mimice), mișcărilor sunt numite și interpretate. Urmează sublinierile, revenirile, rețușările secvențiale. O dată deschisă, comunicarea față-în-față exploatează, de regulă concomitent, minimum două coduri: *codul mimicii și codul lingvistic*. Uneori comunicatorii aleg numai codul mimice, dar acesta este slujit în subsidiar de metalimbajul corespunzător, traducând în cea mai mare parte mesajul kinezic (privirile a doi îndrăgostiți, strâmbăturile a doi copii, plânsul copilului în fața mamei etc.). La aceste două coduri se mai adaugă gesturile, utilizarea obiectelor, modul de a se îmbrăca, utilizarea spațiului etc. În cazul alegerii ambelor (mai multor) coduri, *mesajul se*

construiește ca text, într-o perspectivă sintagmatică, și, o dată cu expresia lingvistică, pe baza raporturilor analogice, sunt inserate și mișcările mimice semnificative.

Fiind inclusă în sistemul comunicațional de tip prezentațional⁵, *mimica* vine din zona extraveralului și este considerată, alături de gesturi, nu numai cel mai vechi și mai răspândit mijloc de comunicare, dar, cunoscută și interpretată corect, poate deveni real instrument de diminuare a frustrării comunicaționale, care, în societatea globală, capătă accente tot mai dramatice.

Mijloc de comunicare nonverbală, *mimica* reprezintă obiectul de studiu propriu-zis al lucrării de față, considerată în relație cu *contactul vizual* și cu *mijloacele paralingvistice*, fără de care, comunicațional, nu-și poate realiza funcțiile. Demersul este fundamentat pe ideea că la originea schemelor mimice se află imitația vizuală a unui limbaj colectiv, a cărui vechime se confundă cu aceea a umanității.

Din punctul de vedere al expresiei, al comunicării și dinamicii chinetice, *mimica* este reprezentată de mișcări ale mușchilor feței cu semnificație expresivă sau comunicantă, la care pot participa, într-o măsură mai mică, și alți mușchi ai extremității cefalice⁶.

Fața, ca suport mimic, participă la expresivitate prin conformația și aspectul său. Din această perspectivă, în lucrările lor din 1971 și 1975, Paul Ekman și Wallace V. Friesen⁷ stabileau cele trei componente ale feței în comunicarea emoțiilor: componenta superioară alcătuită din partea de sus a feței, frunte și sprâncene; componenta mijlocie, alcătuită din urechi, ochi și pomeții obrazilor, iar cea de-a treia, componenta inferioară, care cuprinde nasul, gura și bărbia.

Controlul mimicii se efectuează în raport cu dezvoltarea sistemului receptor chinestezie și este corelat cu vârsta, imitația, cât și cu modelele de comunicare existente în microgrup⁸. Pe baza expresiei mimice ☹ se construiește *codul mimic*⁹ care devine funcțional o dată cu punerea sa în valoare într-o sintaxă a dinamicii mimice. Întregul cod mimic poate avea un dublu determinism: unul biologic, general, pe care-l regăsim pe toate treptele evoluției umane și animale, iar altul imprimat de influența unei socioculturi și circulat în arii mai largi sau mai restrânse populațional.¹⁰

☺ Antropologic vorbind, mimica primește semnificații multiple datorate unghiului din care se realizează interpretarea. În antropologia artistică, de exemplu, sunt recunoscute: *mimica de imitație*, *mimica de transpunere* și *mimica metaforică* sau *simbolică*. *Mimica de imitație* cuprinde acel domeniu vast al fenomenelor expresive care reprezintă imitația expresiilor emoționale spontane, ale figurii sau corpului, alcătuite din fenomene motorii sau secretorii, precum și transpunerea acestora în domeniul sentimentelor și ideilor (de exemplu, majoritatea mijloacelor mimice care susțin politețea). *Mimica de transpunere* folosește reacțiile motorii ale simțurilor la o excitație directă. Ele produc o gamă expresivă cu o mare extensiune și cu mari posibilități de nuanțare (vezi *zâmbet dulce*, *față acră*). *Mimica metaforică* este alcătuită din simboluri, cu ajutorul cărora pot fi exprimate, într-un mod foarte nuanțat, sentimentele și ideile abstracte (vezi *inteligența*, *prostia*, *uimirea*, *atenția*). Sunt recunoscute, de asemenea, fenomenele mimice accesorii: *mimica atitudinilor*, *mersului și scrisului*, ca și *mimica vocală*. (Apud Gheorghe Ghițescu, 1965; *Anatomie artistică. Vol.III. Morfologia artistică. Expresia*, Editura Meridiane, pp. 174-177.) Tot la aspectul mimic sunt luate în considerare și unele elemente ale figurii, feței și faciesului medical cu rol în semiologia medicală. Mișcările pot fi singulare, alcătuite din chineme (închiderea unui ochi, strângerea buzelor, ridicarea unei sprâncene), dar de cele mai multe ori sunt mișcări complexe realizate prin corelarea unor grupuri sincrone sau eșalonate în timp, după o anumită regulă (închiderea și deschiderea unui

ochi, zâmbetul etc). (Apud Virgil Enătescu, 1987, *Comunicarea extraverbală*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, p. 133.)

Datorită mușchilor feței, omul poate să-și modifice cu ușurință expresia, oferind o mare varietate de mesaje printr-un mijloc static de comunicare nonverbală. Sunt recunoscute îndeosebi șase tipuri de emoții: *furia, dezgustul, teama, bucuria, supărarea, satisfacția și surprinderea*, ca mișcări expresive universale¹¹.

În ceea ce privește capacitatea de semnificare, Paul Ekman stabilește, în 1978, 21 de trăsături faciale, repartizate în trei grupe: *statice, mobile, lente/rapide*, care oferă 18 tipuri de informații: *identitate personală, neam, rasă, gen, temperament, personalitate, frumusețe, atracție sexuală, inteligență, boli, emoție, stare psihică, semne de identificare, adaptori, ilustratori, reglatori, vârstă, viață emoțională anterioară*. (*personal identity, kin, race, gender, temperament, personality, beauty, sexual attractiveness, intelligence, disease, emotion, mood, emblems, adaptors, illustrators, regulators, age, previous emotional life*). Osgood găsește și el șapte grupuri principale ale expresiei faciale: *fericirea, surpriza, teama, tristețea, furia, curiozitatea și dezgustul/disprețul* (apud Anghel, 2003:110). Numeroase alte studii caută posibilități de cuprindere și sistematizare tot mai sofisticate¹².

2. Contactul vizual

Un curent de cercetare foarte important s-a axat pe studiul organizării sociale a *comportamentului vizual și gestual* în interacțiune, urmărind consecințele asupra angajamentului tacit dintre interlocutori¹³. S-a dedus astfel că anumite aspecte ale comportamentului gestual și vizual al locutorului contribuie la organizarea modalităților de participare a interlocutorului sau

interlocutorilor la activitatea în curs. Așa se face că a privi pe cineva în ochi poate fi perceput ca un semn de simpatie, sinceritate, curaj, dar o privire insistentă poate crea disconfort la interlocutor și poate conduce la blocarea comunicării. ☹ După Knapp, *privirea* reprezintă cel mai important mijloc de transmitere a mesajelor nonverbale (Knapp 1978)¹⁴ și poate îndeplini multiple funcții în procesul de comunicare: *indică cererea de informație, reglarea mesajelor, informarea altor persoane că pot vorbi, natura relației dintre comunicatori, compensarea distanței fizice etc.*

☺ Din această perspectivă, Goffman descria *privirea lungă*, plină de ură, ca fiind des întâlnită la albiile americani intoleranți când se aflau în fața unui negru (Goffman 1969). „Contactul vizual direct violează codul privirii (unde contactul vizual este adesea întrerupt, dar apoi este reluat) ducând la depersonalizarea victimei, deoarece agresorul sparge deliberat regula la care victima aderă. Contactul vizual este adesea legat de mărirea pupilei, mișcările sprâncenelor și zâmbet. Pupilele dilatate, *privirea directă și fluturările rapide de gene sunt asociate, de regulă, cu atracția sexuală.*” (CF:79; vezi și Prutianu 2004). Contactul vizual are o foarte mare importanță în cadrul diadei¹⁵, unde limbajul vorbit va putea fi completat sau chiar înlocuit cu indici nonverbali, așa cum se întâmplă, de exemplu, în cazul relației dintre părinte și copilul nou-născut. În această diadă, dar și mai târziu, în grupul primar, *privirea* ajută la dezvoltarea comportamentelor interpersonale și la obținerea înțeleșurilor, alături de cuvinte și de ceilalți indici utilizați de membrii grupului. (Apud CF)

3. Paralimbajul

Cuprinse în sistemul mijloacelor nonverbale, *procesele paralingvistice*¹⁶ reprezintă manifestări ale vocii, însoțind sau nu limbajul articulat. Intonația, ritmul, timbrul sau volumul emiterii sunt *componente suprasedimentale* la nivel articulatoriu sau

acustic, constituindu-se ca indici de comunicare, legătură între ceea ce se spune și cum se spune: *a vorbi cu voce joasă sau înaltă, lent, ezitant, rapid, cu un timbru sonor sau grav, în șoaptă sau țișând*, dar și ca expresie nearticulată a diferitelor sentimente: *râs, plâns, suspin* etc. ☹

☺ La polul opus, *tăcerea* este și ea un mijloc de comunicare tot mai des amintit. De altfel, alăturând-o primului postulat (vezi *infra* p. X) , reprezentanții Școlii de la Palo Alto considerau *tăcerea* un mijloc de comunicare ca oricare altul. Jean Claude Abric subliniază că tăcerile joacă un rol fundamental în comunicare și le clasifică în tăceri „goale” și „pline”. După Abric, *tăcerea goală* reprezintă încetarea exprimării celui alt și, deopotrivă, încetarea reflecției acestuia, fiind, prin urmare, o tăcere în adevăratul sens al cuvântului. În acest moment trebuie să se producă intervenția locutorului /interlocutorului. (Abric 2002:62) *Tăcerea plină* este o tăcere falsă și corespunde în mod efectiv încetării exprimării (celălalt nu spune nimic), dar continuării reflecției interioare. Intervenția în acest moment echivalează cu „tăierea vorbeii”, care reprezintă fie o agresiune, fie o manifestare a lipsei de înțelegere. În ambele cazuri, consecința este deteriorarea climatului comunicațional. Conform aceluiași autor, diferența dintre *tăcerea plină* și *tăcerea goală* nu are importanță în sine. Important este că ambele trebuie respectate și ascultate, chiar dacă tăcerile sunt, în general, creatoare de anxietate. Observând cu înțelegere și atenție interlocutorul, se poate constata că *acesta emite încontinuu un întreg ansamblu de semnale și de indicatori nonverbal* care, interpretați corect, pot regla pozitiv comunicarea. De altfel, autorul adaugă că „în timpul tăcerilor se pregătesc comunicările cele mai autentice.” (Abric 2002:64)

Paradigma comunicării nonverbale

Semne indicial-iconice¹⁷ de cele mai multe ori, mijloacele nonverbale de comunicare reprezintă așa-ziii indici ostensivi primari sau secundari ai comunicării umane¹⁸. Capacitatea de a da un sens modului nuanțat în care privește, de a folosi gesturi și

poziții diferite ale corpului, de a da un anumit sens fiecărei schimbări a mușchilor feței, de a utiliza obiecte din jur și de a se folosi de mediul care-l înconjoară pentru a comunica, reprezintă tot atâtea posibilități care, prin vechime și rezistență, demonstrează că a comunica nu înseamnă numai a vorbi¹⁹.

În 1952, antropologul american Ray Birdwhistell, component temporar al echipei de cercetători de la Palo Alto, pune bazele unei noi științe: aceea a comunicării prin gesturi sau *kinezica* (gr. *kinesis*=mişcare)²⁰. Teza pe care o propune Birdwhistell privește gestualitatea ca un fel de instanță între cultură, în sens antropologic, și personalitatea umană²¹. O altă discuție s-a dus în jurul caracterului semnului kinezic. Deși considerate în cea mai mare parte ca înnăscute și deci motivate²², s-a constatat că sunt destule situații în care acționează arbitrarul semnului, convenția culturală impunând propriile reguli²³.

Codul lingvistic, aparent suficient în celelalte tipuri de comunicare, în *comunicarea față-în-față* se completează inevitabil cu semnele care vin din codul *paralingvistic, cel gestual, al mimicii, al mișcărilor trupului, al obiectelor extracorporale, proxemic, iconic* etc.

În ceea ce privește *gesturile* ☹, de exemplu, reprezentanții Școlii de la Palo Alto au stabilit că, în relație cu planul vorbirii, acestea au mai multe funcții, dintre care reținem: funcția de *accentuare, de completare, de contrazicere, de reglaj, de repetare, de substituire*, gesturile însoțind discursul, completându-l sau substituindu-l. Ele pot constitui însă și secvențe comunicaționale independente.

☺ Paul Ekman și Wallace V. Friesen, determină următoarele tipuri de gesturi: *emblemă*²⁴, *ilustratori*²⁵, *gesturi de reglaj*²⁶, *mișcări afective*²⁷, *adaptori*²⁸ și *alter adaptori* sau adaptori obiectuali²⁹. Măinile sunt cel mai mult folosite pentru a da o anumită valoare celor comunicate prin gesturi. Se poate vorbi chiar de o valoare intrinsecă a mișcărilor mâinilor în comunicarea verbală. Dar și mișcările capului, ale corpului, ale picioarelor se pot constitui în semne cu valoare simbolică.

Protagonistii actului dialogic comunică indirect inclusiv prin modul în care își stabilesc *poziția*. Apropierea sau depărtarea, înclinarea sau întoarcerea parțială a corpului pot fi interpretate în relație cu semnificația enunțului performat.

Spațiul și timpul ☹ reprezintă alți doi factori esențiali în facilitarea interacțiunii. Locul ales pentru a comunica, la care se adaugă momentul dialogului, cât și prezența sau absența obiectelor pot influența destul de puternic calitatea comunicării. (Abric 2002:30)

☺ *Spațiul* deține un rol foarte important, mai ales în comunicarea față-în-față, o dată ca încadrare în tipul de spațiu comunicațional (v. Hall): *intim/public*, dar și ca *distanță obiectivă*, relevantă pentru calitatea decodificării semnificațiilor mișcărilor mimice sau gestuale, ale contactului vizual sau a elementelor de paralimbaj. Perspectiva spațială creează premise pentru: *vizualizare corectă /aproximativă/ incorectă, respectare/ încălcare, audiere corectă/ aproximativă /incorectă. Momentul sau timpul* în care are loc actul comunicațional are importanță atât ca încadrare diurnă sau nocturnă cât și ca moment propice emiterii și receptării. Alegerea momentului comunicării se relaționează cu reacții de: *acceptare/respingere, indiferență /interes, blocare/continuare*.

Constituind domeniul de studiu al unei noi științe numite *proxemica*³⁰, gradul de apropiere/depărtare implică existența unui cadru care într-un fel sau altul este ales sau impus vorbitorului,

cadru în care sunt dispuse obiecte, dar care este caracterizat și prin anumite particularități neobiectuale. Caracteristicile locului, includerea protagoniștilor în spațiu, raportul pe care ei îl stabilesc cu acest spațiu sau cu obiectele pe care le conține, cu starea atmosferică sau cu timpul constituie tot atâtea repere în stabilirea unei strategii comunicaționale eficiente.

Cercetările antropologului american Edward T. Hall au urmărit îndeosebi legăturile pe care individul le întreține cu alții și cu mediul său și, pe de altă parte, cu schemele sale perceptiv și cognitive. Transsemiotice în cele mai multe cazuri, observațiile sale vizează raportul comunicare-cultură, determinând modul în care sunt percepute spațiul și timpul, și modul în care aceste două categorii fundamentale ale înțelegerii structurează capacitățile de acțiune (Hall 1971). Subliniind diferențele culturale în ceea ce privește percepția timpului, Hall arată cum aceasta orientează raporturile, fie către tradiție, fie către proiecția în viitor.

Momentul pătrunderii în spațiul comunicațional este însoțit întotdeauna de percepția fizică a interlocutorului. Interpretarea mesajului poate fi influențată în mod diferit pentru interlocutori diferiți, de modul în care sunt îmbrăcați, *îmbrăcămintea* fiind unul dintre cei mai vechi indici cu impact asupra receptării și interpretării anumitor mesaje în anumite contexte. Având o funcție fatică, se relaționează, în cele mai multe cazuri, cu o reprezentare a gradului percepției de sine și a celorlalți, cu respectul de sine și față de ceilalți, dar și cu o anumită încadrare în ierarhia socială și culturală. Importanța acordată modei de-a lungul timpului este o dovadă suficientă pentru importanța îmbrăcămintei în stabilirea contactelor sociale.

Comunicarea umană. Teorii ale comunicării

Studiul mijloacelor nonverbale (în cazul de față, *mimica, privirea și paralingvajul*) solicită pe lângă o încadrare paradigmatică minimă, câteva repere teoretice generale. În cazul de față, am ales teoriile comunicării ca relație interactivă și totalitate dinamică, unde comunicarea³¹ este privită „ca un sistem dinamic, ce stabilește relații interactive între elemente (emițător, receptor, mesaj etc) greu de separat, dar și, mai larg, relații interactive la nivelul contextului global” (Lohisse 2002:101).

Cele patru principii pe care le promovează teoriile organiciste: modelul „este circular și complex”; „este interactiv”; „ia în calcul totalitatea, inclusiv contextul”; „este relațional” oferă o nouă perspectivă în științele umaniste și, mai ales, o nouă epistemologie (Lohisse 2002:101). Pe de altă parte, dacă luăm în considerare critica teoriei sistemice, acceptăm că ea poate fi complementară unei metode hermeneutice, rămânând o componentă de bază în dezbateră teoretică ☹.

☺ Complexitatea procesului comunicațional și încercările semnificative de a delimita conceptele și de a determina obiectul de studiu și metodele științei comunicării, ne-a orientat și spre celelalte teorii, fie pentru clarificarea unor termeni, fie pentru înțelegerea unor relații conceptuale, așa cum este cazul teoriei informației (*informație și redundanță*), teoriilor structurale (*teoriile semnului, funcțiile limbajului, semiologiile structurale*), psihologice (*comunicarea ca și comportament, pragmatica comunicării*) sau funcționaliste (*modele de comunicare*). Deoarece intenția noastră nu este aceea de a teoretiza excesiv, ne-am raportat îndeosebi la teoriile care privesc comunicarea ca relație interactivă și totalitate dinamică, în speță la teoriile sistemice propriu-zise: *teoria comenzii și comunicării, teoria organizării prin comunicare, teoria constructivistă a comunicării (feedback-ul, comunicarea cibernetică, retroacțiunea, cauzalitatea circulară)*; la teoriile interacționiste (*interacționismul, analiza tranzacțională, Școala de la Palo Alto*); la antropologia comunicării (*interacționismul simbolic*,

etnometodologia, etnografia comunicării, analiza sistemelor globale de comunicare); la pragmatici lingvistice și comunicare (teoriile enunțării, teoria actelor de limbaj, teoriile conversației, teoriile narativității).

Raportarea la teoriile organiciste se bazează și pe faptul că acestea solicită o abordare sistemică a comunicării, studierea unui sistem de comunicare însemnând, după Lohisse, „analiza structurii și funcționării acestuia prin diversele sale componente, interne și externe, punerea în evidență a interdependenței și cooperării dintre părți și mediul înconjurător”. (Lohisse 2002:105) În ceea ce privește componentele sistemului de comunicare, Lohisse subliniază rolul *contextului*³² ca noțiune cheie în noile teorii ale comunicării, spațiu simbolic, construit în relația intersubiectivă cu altul și cu ceilalți ☹.

☺ Pornind de la identificarea comunicare-cultură, Hall acordă contextului o importanță fundamentală, considerând codul insuficient pentru a realiza comunicarea corectă și completă. Pentru Hall, contextul este compus din: *subiectul comunicării, situație, statutul comunicatorilor, experiențele anterioare*, importante fiind pentru comunicare atât ceea ce contează pentru interlocutor cât și ceea ce este ignorat de acesta (Apud Caune 2000: 98)³³.

Contextul este un câmp social, un ansamblu de sisteme simbolice, de structuri și practici. Ca spațiu simbolic al relațiilor sociale, după cum subliniază Lohisse, contextul constituie cadrul în care se organizează societatea însăși, cu structurile, convențiile, forțele, riturile, reprezentările, cultura ei. Contextul acționează asupra individului și acesta, la rândul său, îl transformă sau îl construiește. (Lohisse 2002:105). După Marc și Picard „Acest câmp social are coduri indispensabile comunicării: codul limbii, simbolica spațiului, a vestimentației, a modului de prezentare a sinelui și, mai larg, a ansamblului ritualurilor care organizează

relațiile sociale.” (Marc, Picard 1989: 83-84; apud Lohisse 2002:106.)

Pentru comunicarea față-în-față, contextul este unul situațional, implicit, numit și cadru de comportament. (Ducrot 1995) În acest caz, contextul este marcat de meta-, în sensul în care textele sunt recepționate la nivel de semn sau semnal de factură semiotică, dar decodificate și interpretate lingvistic. Pe de altă parte, după Lohisse, deplasarea de optică dinspre problema obiectelor sau a combinării de obiecte stabile, a structurii, spre act, funcții și transformări, întărește senzația de metalingvistică a comunicării, completată și de faptul că se trece de la relațiile subiect-obiect la cele de tipul subiect-subiect, eventual mediate de obiect, aspect ce întărește poziția relațională la nivelul acțiunii reciproce a constructelor. (Lohisse 2002:107)

Se produce o reacție de compensare la demersurile științifice speculative, prin revalorizarea „locurilor comune”, în speță a practicilor orale de comunicare, în care subiecții sunt comunicatori obișnuiți. Pe de altă parte, spre deosebire de teoriile funcționaliste, care pun accentul pe emiter, noile teorii acordă o foarte mare importanță și destinatarului care devine partener, procesul de semnificare verificându-se îndeosebi prin participarea destinatarului (act perlocuționar, efect, reacție). *Contextul* care „reprezintă originea sensului” este cel obișnuit, corespunzând unor împrejurări semiotice banale, situații trăite în cotidian, în care, după cum afirmă și Lohisse (2002:109), se preferă reducerea distanțelor, proximitatea geografică, familiaritatea afectivă, iminentă, temporară³⁴.

Interacțiunea comunicațională produce cunoștințe, intersubiectivitate; ea are ca rezultat limbajul, discursul, precum și constituirea grupului

social. Citându-l pe Bange, Lohisse subliniază că interacțiunea apare ca „un joc complex de așteptări reciproce, în care subiecții își formează identitatea în și prin sistemul interpersonal și în cadrul acțiunilor sociale, un joc complex în care realitatea socială se construiește prin intercompreensiune.” (Lohisse 2002: 110)

Din perspectiva teoriilor organiciste, comunicarea este, cu precădere, un fenomen care participă la transformarea modului de gândire și acțiune al individului. Această transformare „se găsește atât la originea descoperirilor și invențiilor ființei umane, cât și a modificării percepțiilor, concepțiilor, înțelegerii sale, a definirii și explicării a ceea ce este și a ceea ce se petrece, precum și a schimbărilor de comportament”. (G. Willet 1992:9, apud Lohisse 2002:110) Comunicarea devine în acest caz un sistem deschis, în care subiecții, contextele și utilizările sunt strâns legate și oferă platforma comună de cercetare pentru discipline diverse.

Pentru tema noastră devine foarte important principiul feedback-ului³⁵, ca buclă retroactivă – principiu bazat pe ideea de proces care permite controlul unui sistem, oferind informații despre rezultatele acțiunii lui. Prin feedback, comunicarea devine, conform lui Wiener, un proces de punere în relație, fenomenele lumii fiind văzute într-o permanentă interacțiune. În cazul de față se relevă un model în care comunicarea nonverbală se regăsește în ansamblul indicilor distribuiți diferit în jurul celor verbali ☺, constituind aspectul dinamic al comunicării față-în-față, prin funcția reglatoare, de reajustare a mesajului oral.

☺ La fel de importantă este și abordarea antropologică și semiotico-pragmatică a codificării/decodificării non-problematică a mesajelor de către reprezentanții Școlii de la Palo Alto³⁶, care formulează o serie de postulate, indispensabile oricărui tip de cercetare a comunicării, și

anume: a) *comunicarea este inevitabilă*, afirmație susținută de capacitatea de a transmite informații nu numai prin limbajul articulat, prin gesturi sau mimică, dar chiar și prin intermediul tăcerii; b) *comunicarea se desfășoară pe două niveluri: informațional și relațional*, nivelul relațional oferind indicații de interpretare a conținutului celui informațional; c) *comunicarea este un proces continuu*, ce nu poate fi tratat în termeni de cauză – efect sau stimul – răspuns; acest proces corespunde mai degrabă așa-zisei teorii a spiralei³⁷; d) *comunicarea este fie digitală, fie analogică*, unele situații de comunicare fiind exclusiv sau precumpănitor analogice (interacțiunea îndrăgostiților sau îngrijirea unui bolnav), altele, precumpănitor digitale (comunicarea didactică, mediatică, științifică); e) *comunicarea este ireversibilă*; f) *comunicarea presupune raporturi de forță și implică tranzacții simetrice sau complementare*; relația comunicativă se instituie ca relație simetrică între parteneri similar poziționați în ierarhia socială sau ca relație asimetrică (complementară) între interlocurii cu statut și rol social diferit; g) *comunicarea presupune procese de ajustare și acomodare, de negociere a sensurilor*; se desfășoară secvențial: acțiune/reacție, replică/răspuns³⁸. Modelul derivat din corelarea postulatelor este unul circular (vezi și modelul cibernetic – *modelul circular retroactiv* al lui Norbert Wiener) și orientează cercetarea spre niveluri de complexitate și contexte multiple, considerând că orice comportament uman are valoare comunicativă.

Cum era și firesc, s-a constatat că elementul hotărâtor pentru asigurarea calității unei comunicări interindividuale este tipul de relație dintre persoanele aflate în interacțiune (Abric 2002:35). Joseph Luft și Harry Ingham au creat un model care facilitează cunoașterea și înțelegerea procesului comunicațional. După părerea celor doi cercetători, persoanele angajate într-o interacțiune comunicativă acționează pe baza „ferestrei lui Johari”, cu cele patru zone ale sale.

Aspirația spre comunicarea integrală ar reduce cele patru „ochiuri” ale „ferestrei lui Johari” la primul, dar practica arată că

acest lucru este imposibil, cu atât mai mult cu cât există acel al patrulea „ochi”, pe care îl poți descoperi absolut întâmplător.

zona deschisă cunoscută sieși cunoscută celuilalt	zona oarbă necunoscută sieși cunoscută celuilalt
zona ascunsă cunoscută sieși necunoscută celuilalt	zona necunoscută necunoscută sieși necunoscută celuilalt

Navigarea prin cele patru „ochiuri” devine o încercare permanentă de depășire a zonelor oarbe, ascunse, pe care doar interpretarea avizată a comportamentului comunicațional o poate susține. Altfel spus, în majoritatea cazurilor de interacțiune, fenomenul care trebuie descoperit și analizat este *atitudinea*³⁹. Aceasta joacă un rol foarte important în sistemul de reprezentare al indivizilor și al grupurilor, prin cele trei funcții ale sale: *funcția cognitivă* (atitudinile organizează percepțiile); *funcția energetică* sau *tonică* (atitudinile determină natura și intensitatea motivațiilor); *funcția reglatoare* a atitudinilor (vizează unificarea opiniilor unui individ; generează și guvernează coerența internă a opiniilor și a comportamentelor). (Abric 2002:37) Autorul subliniază că atitudinile creează tipuri diferite de relații. Prin cunoașterea consecințelor asupra comunicării pot fi stabilite principiile interacțiunii și pot fi optimizate situațiile de comunicare.

Situația optimă de comunicare, privită și ca un mod de navigare eficientă prin ochiurile „ferestrei lui Johari”, este situația în care interlocutorul „nu se simte judecat, analizat sau interpretat, nici

ghidat prin sfaturi și nici manipulat sau hărțuit prin întrebări. Este o situație în care el se simte pur și simplu ascultat. Ascultarea (comprehensivă n.n) este caracteristica fundamentală a comunicării vizând facilitarea exprimării celuilalt.” (Abric 2002:49) Pentru a atinge o astfel de performanță, este necesar, conform lui Jean Claude Abric, ca locutorul: „să manifeste o atitudine de comprehensiune și să-și controleze reacțiile spontane, care merg mai degrabă în sensul evaluării, al interpretării, al ajutorului sau al chestionării decât în sensul comprehensiunii.” (Abric 2002:50)

De o deosebită importanță pentru reușita unei comunicări se dovedesc „intervenițiile de susținere empatică – nonverbale sau paraverbale” – ca rezultate ale gesturilor, posturilor, privirilor, sunetelor emise în timpul situației de comunicare (Abric 2002:61), fapt ce ne permite să revenim la importanța celor trei componente nonverbale: *mimica*, *paralimbajul* și *contactul vizual* în procesul de comunicare.

NOTE

¹ Altele decât mijloacele verbale. Comunicarea nonverbală este comunicarea dintre oameni care folosește alte mijloace decât cele verbale. Comunicarea nonverbală se bazează pe următoarele surse majore: contactul vizual (privirea asupra corpului și feței celeilalte persoane); gura (în special zâmbetul și grimasele, în relația cu contactul vizual); postura (de exemplu, a sta cu fața sau cu spatele); gesturile (cum ar fi mișcările brațelor în timpul vorbirii); orientarea (corpului spre cel căruia i se adresează); distanța corporală (prea aproape sau prea departe de ceilalți); mirosul (incluzând parfumurile); pielea (incluzând pigmentarea, textura sau culoarea); părul (lungimea, textura și stilul coafurii); îmbrăcămintea (cu referire specială la modă). Apud *CF*

² Vezi și Umberto Eco, 2003, *O teorie a semioticii*, București, Editura Meridiane, pp. 65-66: „Un singur semn-vehicul transportă conținuturi diferite și

împletite [...] din această cauză ceea ce se numește mesaj este de fapt un text al cărui conținut este un discurs cu mai multe niveluri”.

³ Kinezica: știința care studiază mișcărilor corpului.

⁴ Mișcări insesizabile la nivelul mușchilor feței și al ochilor. Rămân, de regulă, înregistrate la marginea conștientului sau în subconștient. De foarte multe ori, datorită neatenției, ele nu sunt înregistrate, conducând la interpretări eronate ale mesajului verbal sau/și nonverbal disimulant. (Vezi E.A. Haggard, K.S. Isaac, 1966, “Micromomentary Facial Expression as Indicators of Ego Mechanisms in Psychotherapy”, în Gottschalk LA; Auerbach, A.H., (eds.), *Methods of Research in Psychotherapy*, Englewood Cliffs, N.J. Prentice Hall.)

⁵ Codurile prezentaționale folosesc corpul ca un transmițător, sunt legate de contextul de comunicare (aici și acum) și tind să fie indiciale prin aceea că indică aspecte ale stării interne sau sociale a transmițătorului. Principalele coduri prezentaționale sunt contactul fizic, apropierea de celălalt, orientarea fizică, apariția, mișcările capului, expresia facială, gesturile, posturile, mișcările ochilor și contactul vizual, precum și aspectele nonverbale ale discursului (intonație, volum). *CF*.

⁶ Apud Virgil Enătescu, 1987, *Comunicarea extraverbală*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, pp. 132-133.

⁷ Paul Ekman și Wallace V. Friesen, 1971, „Constants across cultures in the face and emotion”. *Journal of Personality and Social Psychology*, 17, pp. 124-129; Paul Ekman și Wallace V. Friesen, 1975, *Unmasking the face*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall. Lucrări citate de Valentina Dragomir și Octavian Rujoiu: „Fața și expresiile faciale” în Septimiu Chelcea (coord.), 2004, *Comunicarea nonverbală în spațiul public. Studii, cercetări și aplicații*, Editura Tritonic, pp. 53-66.

⁸ *Ibidem*.

⁹ Codul mimic aparține codurilor prezentaționale, nonverbale, și se constituie din mișcările mimice care capătă semnificație în procesul de comunicare. Am alăturat acestuia codul privirii și pe cel paralingvistic, datorită legăturilor evidente de natură fizică dintre mișcările mimice și semnele sau semnalele oferite de celelalte două componente ale paradigmei nonverbalului. Am folosit pentru codul mimic și denumirea de limbaj mimic, cu semnificația oferită de dicționare: limbaj: *sistem de semne care servește pentru comunicarea informațiilor (DLRM) sau sistem de semne de orice fel, care îndeplinește o funcție de cunoaștere și de comunicare în activitatea oamenilor, mijloc general*

de realizare a comunicării; limbajul mimico-gestual: limbaj apărut și dezvoltat de-a lungul evoluției speciei umane și bazat pe semnificația mimicii și a gesturilor care însoțesc limbajul verbal ca auxiliare ale acestuia. (DTL)

¹⁰ Vezi și Virgil Enătescu, *op. cit.*, pp. 133-142.

¹¹ În 1999, Jonathan Haidt și Dacher Keltner adaugă: jena, rușinea, compasiunea, amuzamentul, „mușcarea limbii”, acoperirea feței și mirarea. În J. Haidt și D. Keltner, 1999, „Culture and Facial Expressions: Open-ended Methods Fiind More Expressions and a Gradient of Recognition”. *Cognition and Emotion*, 13, 3, pp. 225-266. Ambele lucrări citate de Valentina Dragomir și Octavian Rujoiu: „Fața și expresiile faciale” în Septimiu Chelcea (coord.), 2004, *Comunicarea nonverbală în spațiul public*, pp. 53-66.

¹² Vezi Analiza Tranzacțională, studiile de psihologia comunicării, Programarea Neuro-lingvistică etc.

¹³ Canalul de comunicare mimico-pantomimică a fost studiat mai ales în cadrul artei dramatice. Rolul cel mai important este alocat privirii. Vezi și Patrick Pezin (dir.), 2003, *Étienne Decroux. Mime corporel. Textes, études et témoignages*, L'Entretemps Ed.

¹⁴ Cercetările în domeniu realizate de Knapp au stabilit că, dacă depășește 1,18 secunde, privirea fixată poate fi percepută ca un act de agresiune. De asemenea, într-un studiu publicat în 1980, Tatiana Slama Cazacu prezenta rezultatele unui experiment asupra funcției privirii în comunicare, subliniind rolul central pe care îl deține atât în emitere cât și în receptare. Din acest punct de vedere distanța dintre partenerii de dialog nu este deloc indiferentă pentru eficiența comunicării. (Vezi „Conceptul de "sintaxă mixtă", în vol. *Studii de stilistică, poetică, semiotică*, Cluj-Napoca, 1980, pp. 301-307.)

¹⁵ Doi oameni angajați într-o interacțiune față în față. **CF**

¹⁶ Numeroase studii [Trager (1964), Fonagy (1964), Stankiewicz (1964), Mahl și Schulze (1964)] au fost dedicate paralimbajului, dintre care amintim pe cele ale lui Trager (1964), care distingea: a) seturi de voci legate de sex, vârstă, stare de sănătate; b) paralimbaj cu i) calități ale vocii (înălțimea, controlul vocal al buzelor, controlul glotei, controlul articulator etc.; ii) vocalizarea, cu: 1. caracterizanți vocali (râsul, plânsul, scâncitul, suspinatul, tânguital, murmuratul, căscatul, râgâitul etc.); 2. calificatori vocali (înălțime, intensitate, întindere); 3. fenomene vocale adiacente (zgomote ale limbii și ale buzelor care însoțesc interjecțiile, nazalizările, respirația, mormăiturile de conversație etc.) (Apud Umberto Eco, *op. cit.*, p.16.)

¹⁷ După Peirce, semnele se împart în *simboluri*, *iconi* și *indici*: simbolurile – corelate arbitrar cu propriul obiect; iconii – asemănători propriului obiect; indicii – corelați fizic cu propriul obiect. În ontogeneză *indicii* deschid posibilitatea utilizării semnelor în comunicare. *Indicii* se află la baza procesului de semnificare, datorită caracterului lor de metonimii ale obiectelor pe care le reprezintă: fumul pentru existența focului, strigătul pentru existența durerii, râsul ca expresie a bucuriei, claxonul pentru existența mașinii, dar și a pericolului etc. Comunicarea indicială este, în anumite limite, funcțională la nivelul întregii lumi vii (vezi fitosemiotica, zoosemiotica). Pe de altă parte, nu există indicialitate pură, după cum nu există nici simbol sau icon absolut pur, Peirce apreciind că "Ar fi dificil, dacă nu chiar imposibil să găsim un semn lipsit de calitatea indicială". *Iconicul* se află la întâlnirea dintre indice și semnul simbolic în sensul în care trimite la obiectul său în virtutea unei analogii, a faptului că proprietățile sale corespund într-un anumit fel proprietăților obiectului: fotografia, diagrama, tabloul, o formulă logică. *Simbolul* nu există ca semn fără interpretant, fiind legat de triumghiul semiotic (cuvânt/ concept/lucru), unde denumește relația care unește conceptul de lucru. Simbolul se referă la ceva prin forța unei legi, condiție îndeplinită de majoritatea cuvintelor unei limbi. De la indicele tridimensional la ordinea simbolică liniară, prin ordinea bidimensională, de regulă, a semnelor iconice, drumul este de la concret la abstractizarea maximă din sistemul digital. Comentând clasificarea lui Peirce, pe care o acceptă din rațiuni metodologice, Eco arată că indicii și iconii „sunt categorii bune, dar sub umbrela lor intră o mare diversitate de semne, deoarece referentul apare ca parametru discriminant. De fapt trihotomia este folosită pentru a diferenția tipuri de mențiune și nu de semne”. Vezi imperativul verbal „Vino!” sau semnul din privire (aceeași perspectivă semiotică, dar deosebite ca semne). El continuă subliniind că un indice nonverbal are aceeași structură de funcție-semn ca și un indice verbal, aceeași capacitate de a fi analizat în mărci semantice și sintactice, dar unele dintre aceste mărci sintactice par *motivate* de conținutul lui (Vezi opoziția arbitrar – motivat în Cratylos de Platon, în care *nomos* - lege, convenție, arbitraritate - se opunea lui *physis* - natură, motivare, relație iconică între semne și lucruri). Ca formatori toposensitivi (își datorează semnificația coordonatelor lor spațiale și temporale – vezi degetul ațintit) prezintă trăsături de vectorializare – de unde rezultă similaritate cu propriul referent. Indicii kinezici sunt semne replicabile și motivate (ca moduri de producere). Analogia ca și similaritatea nu exclude convenția culturală. (Apud Umberto Eco, *op. cit.*, pp. 201-211.)

¹⁸ E.T. Hall afirma că 60% din comunicările noastre sunt nonverbale, iar cercetătorii domeniului comunicării au identificat 700.000 de semnale fizice. Birdwhistell estima că doar mimica feței modulează 250.000 de expresii, iar mâna generează 5000 de gesturi verbalizabile. (Apud Daniela Roventă-Frumușani, 1999, *Semiotică, societate, cultură*, Institutul European, p. 181.)

¹⁹ De altfel, comunicarea nonverbală umană mai păstrează câte ceva din *comunicarea cromatică* ce funcționează mai ales în lumea plantelor (vezi înroșirea obrajilor sau paliditatea), din *comunicarea chimică* (feromonii spaimei, bine sesizați de câini, mesaje olfactive, substituite de parfumuri), *comunicarea sonoră nonverbală*: timbrul, intonația, ritmul, pauzele, tonul, înălțimea, intensitatea vocii, fluieratul, sunetul râsului, plânsului, plescăitul etc., *comunicarea tactilă* cu funcția de a crea emoții pozitive sau negative: atingerea în joacă, atingerea de control sau direcționarea, atingerea rituală (salutul, sărutul), alte atingeri.

²⁰ Preocuparea pentru studiul gesturilor a existat și în antichitate, Cicero, dar mai ales Quintilian, încercând să creeze adevărate dicționare pentru semnificațiile gestuale. Studii actuale în domeniu se mai datorează lui Guilhot (1962), La Barre (1964), Hall (1959, 1966), Greimas (1968), Ekman și Friesen (1969), Argyle (1972) etc. (Apud Umberto Eco, *op. cit.*, p. 17.)

²¹ După modelul fonologic el va încerca să introducă termenii de *kineme* (unități gestuale elementare, lipsite de semnificație comunicațională; vezi închiderea și deschiderea naturală a ochilor) și *kinemorfeme* (gesturi semnificative comunicațional; ex.: *a face cu ochiul*), invariante (când modifică mesajul; ex. *destinderea gurii în surâs*) și variante (când nu modifică mesajul; ex. *destinderea accentuată a gurii într-un surâs mai larg*), și să aplice metoda comutării. S-a constatat însă că era imposibil de fixat unități distincte într-o atât de mare diversitate de forme și sensuri, care, prin individualizare, tind spre infinit.

²² Cf. Umberto Eco: la semnele nonverbale există un raport particular de motivare, prin faptul că organizarea sememului este determinată de organizarea semnului-vehicul și invers. (Vezi Umberto Eco, *op. cit.*, p. 137.)

²³ Vezi aici semnele de tipul V, *degetul arătător în sus sau în jos, mișcarea capului de sus în jos și de la dreapta la stânga*, care pot transmite mesaje diferite sau același mesaj. Pe de altă parte, mișcările mimice cu caracter afectiv au, în general, aceeași semnificație pretutindeni în lume (Vezi și Allan Pease, 1993, *Limbajul trupului. Cum pot fi citite gândurile altora din gesturile lor...*, Polimark.)

²⁴ Mișcări substitutive, cum este cazul limbajului surdo-muților sau al jocului mimilor (pantomima).

²⁵ Cu funcție de însoțire și de completare; sunt de regulă reacții gestuale înăscute, universale, de tipul: *bastoane* – mișcări verticale ale mâinii; *pictografe* – desenarea în aer cu ajutorul gesturilor; *kinetografe* – mișcări corporale de completare (mișcarea corpului înainte la amenințare); *ideografe* – susținerea mersului unor idei; *mișcări deictice* – indicarea obiectelor, locurilor, persoanelor; *mișcări spațiale*; *mișcări ritmice*, prin repetare; *ilustratori emblematici*, cum este semnul V, O etc.

²⁶ Gesturi cu funcție expresivă și fatică; controlează și întrețin comunicarea (grimasa, datul din cap).

²⁷ Gesturi cu funcție emotivă, de natură preponderent indicială, supuse cultural falsificării, fie prin inhibarea sau exagerarea reacției, fie prin mimarea reacției contrare. Cultural vorbind, există diverse mijloace de falsificare a informației cognitive sau afective, și specialiștii afirmă că, în general, controlul facial nu poate fi perfect. Așa au fost depistate *expresiile faciale micromomentane* ca reacții afective de durată extrem de mică, inobservabile de cele mai multe ori chiar de emițători. (Vezi și E.A. Haggard, K.S. Isaac, *supra*, nota 4.)

²⁸ Sunt gesturi mai puțin legate de comunicare, răspunzând mai degrabă unor ocupații, obiceiuri: cositul, săpatul, bărbieritul; acestea devin semne cu conținut comunicational când sunt prezentate pentru a fi învățate de alții.

²⁹ Gesturi care trimit la jocul cu obiectele, de ex. bătutul cu creionul în masă, trecerea unui obiect dintr-o mână în alta etc.

³⁰ Datorată antropologului american E.T. Hall, *proxemica* se ocupă cu "studiul percepției și utilizării spațiului de către om". Proxemica distinge *spațiile cu organizare fixă* (casa), *spațiile cu organizare semi-fixă* (spațiul de distribuire a scaunelor, băncilor) și *spațiile informale* (distanța personală). Spațiul dinamic al distanțelor interpersonale a fost studiat pe baza mai multor parametri: *postura*, *intensitatea vocală* (de la șoaptă la strigăt), *codul* (vizual, olfactiv, tactil, termal), *factorii kinestezici și opoziția sociopet/sociofug*, pe care E.T. Hall și G. L. Trager i-au analizat la un eșantion martor (nord-american). Distanțele proxemice apar ca dependente de modelul cultural, fiind decelate patru situații: *distanța intimă*, *distanța dragostei*, *protecției*, *mângâierii*, *îmbrățișării*, *dansului*, dar și a *agresiunii*, a *încleștării violente*; este situată între 0 - 0,5 m și permite atingerea interlocutorului, pătrunderea în spațiul său. Verbalizarea are un rol minim, fiind dominante alte coduri: tactil, olfactiv, termic etc.; *distanța personală* este distanța salutului, a strângerii de mână a conversației amicale;

spațiul este de 1-1,20 m; *distanța socială* are rolul de a insulariza individul și vizează raporturile sociale; spațiul este de 1,20-3,50 m. Această distanță poate fi manevrată conform intențiilor de comunicare: în sens sociopet sau sociofug; *distanța publică* este distanța discursului public, a conferințelor, lecțiilor, spectacolului. Comunicarea facială este diminuată, în schimb, se amplifică gesturile iar vocea trebuie supradimensionată. Mai iconic decât limbajul verbal, limbajul proxemic reprezintă o categorie universală și anume afectivitatea în scara ±simpatie, prin semnificantul apropiere/depărtare. Pe de altă parte, comunicarea spațială este influențată de poziția socială, de afinități și statute, ca universalii psiho-sociologice. Transgresarea spațiului se poate produce voluntar, la inițiativa locutorului și cu acceptarea/non-acceptarea interlocutorului, sau involuntar (în situații independente de locutori). Tendința de personalizare a spațiului presupune că fiecare individ are și o dominantă spațială pe care o utilizează în stabilirea raporturilor cu ceilalți. În general, s-a observat că vorbitorii au tendința de a ocupa, deci de a personaliza mai întâi spațiile fixe și apoi pe cele semi-fixe. Uneori societatea impune constrângeri de natură proxemică, necunoașterea lor conducând la aculturație proxemică și implicit la eșecuri comunicative datorită interpretării egocentrice (Aceasta, deoarece o regulă universală într-o cultură poate reprezenta o interdicție în alta). (Vezi E.T. Hall, 1984, *Le langage silencieux*, Paris, Seuil, col. Points; E.T. Hall, 1984, *Au-delà de la culture*, Paris, Seuil, col. Points; Hall, ET., 1981, *La Dimension cachée*, Paris, Seuil).

³¹ Conform lucrărilor lexicografice, *comunicarea* provine etimologic din lat. *communico*, -are = a împărți ceva cu cineva, a intra în relații, a comunica, în varianta substantivală de *communicatio* = *comunicare*, *împărtășire*. În limba română a pătruns pe filiera franceză în varianta sacră de *cuminecare* și în cea profană de *comunicare*.

³² *Context comunicațional* sau *context situațional*. Contextul este unul din conceptele fundamentale cu care operează psiholingvistica, dar el se regăsește la toate disciplinele care se ocupă de comunicare. Acesta privește în primul rând pe emițător și pe receptor. Atât primul cât și celălalt reprezintă o unitate creată prin joncțiunea, pe de o parte, a coordonatelor interne (particularități organice, fiziologice, organizarea psihică, temperament, experiență de viață) și pe de alta, a coordonatelor externe (ambianță social-istorică și, în acest cadru, momentul personal). Cele două tipuri de coordonate se intersectează și se întrepătrund permanent datorită intenției și scopului comunicării, care aparțin interlocutorilor. În momentul comunicării se formează ansambluri numite de

Tatiana Slama-Cazacu niveluri contextuale (Tatiana Slama-Cazacu, 1999, *Psiholingvistica o știință a comunicării*, București, Editura All, pp. 121; 122).

³³ E.T. Hall propune două tipuri de contexte: *context bogat* și *context sărac*. Foarte importante pentru o posibilă scalare a culturilor, cele două tipuri de contexte nu vizează complexitatea culturii ci atrage atenția asupra faptului că modul de a evalua informația conținută în mesajul verbal sau nonverbal trebuie raportat obligatoriu la cadrele de gândire implicite oricărei culturi. Astfel, contextul sărac presupune că informația este inclusă într-un enunț explicit (vezi documente administrative, denotative), grila de selecție culturală având un rol foarte slab în filtrarea informațiilor care sunt transmise prin mesajul propriu-zis. În acest context sistemul de comunicare ia foarte rar o formă artistică, actele de comunicare fiind extrem de vulnerabile, datorită lipsei de rezistență și caracterului lor schimbător. Acest tip de acte de comunicare sunt specifice culturilor tehnice, tinzând să fie cât mai explicite, înăuntru și în afara contextului. Comunicarea în context bogat reprezintă suportul de rezistență al unei culturi stabile datorită legăturilor puternice cu trecutul, rezistenței la schimbări, originii informației, preluată îndeosebi din contextul fizic sau interiorizată. „Expresia calitativă se produce invariabil într-un context bogat, cea non-calitativă are loc întotdeauna într-un context sărac”, afirmă Hall, aceasta pentru că orice creație artistică este polisemică și ambiguă, lăsând loc interpretărilor și, astfel, păstrându-și o valoare durabilă, iar pe de altă parte, semnificația rezistând în timp datorită contextului în care s-a născut. Comunicarea în context bogat este economică, rapidă, eficientă și satisfăcătoare, dar și durabilă și rezistentă la schimbare, deoarece presupune nu numai efort de decodificare, ci și efort de programare, ambele vizând relația cu contextul. (Apud Jean Caune, 2000, *Cultură și comunicare. Convergențe teoretice și locuri de mediere*, București, Cartea Românească, pp. 98-100.)

³⁴ Datorită condiționărilor multiple ale semnificării mișcărilor mimice (kinezice), *contextul* este foarte important în comunicarea față-în-față. Variantele cunoaștere-noncunoaștere la nivelul comunicatorilor trimite la posibilități diferite de decodificare a mesajelor. Acestea pot fi receptate *corect* sau *incorect*, *complet* sau *incomplet*, ca *adevărate* sau *false*, ca *facile* sau *difficile*.

³⁵ Amintind modelul oferit de Wiener în 1948, reținem importanța a trei operații continue și simultane: *informația* (așa-numită de retur), când mesajul va fi modulat nu atât în funcție de reacțiile obiective ale interlocutorului, ci conform reacției pe care acesta ar trebui s-o aibă, în mod logic, față de ceea ce

știm despre el; cunoașterea va fi inferată dintr-o mulțime de indicii comportamentale, între care predomină răspunsurile verbale ale țintei; deducem din comportament eficacitatea acțiunilor; *evaluarea*, situată între diagnostic și prescripție; *retroacțiunea* ca reajustare permanentă a comunicării sub controlul sistemului. (Apud Jean Lohisse, 2002, *Comunicarea. De la transmiterea mecanică la interacțiune*, Iași, Polirom, pp. 118-119.)

³⁶ Amintim dintre aceștia pe Paul Watzlawick, Janet Beavin, Don Jackson, Ray Birdwhistell, Paul Ekman.

³⁷ Implicând schimbul conversațional sub forma așa-numitei tranzacții conversaționale. (Vezi și John Sinclair and Malcom Coulthard, 1993, „Towards an Analyses of Discourse”, in *Advances in Spoken Discourse Analyses*, Routledge.)

³⁸ Vezi despre, și Mihai Dinu, 2000, *Comunicarea. Repere fundamentale*, ed. a II-a, Editura Algos, și Daniela Roventă-Frumușani, *op. cit.*

³⁹ Atitudinea este „starea mentală și neurofiziologică determinată de experiență și care exercită o influență dinamică asupra individului, pregătindu-l să acționeze într-un mod specific unui număr de obiecte și evenimente” (Allport; apud Jean-Claude Abric, 2002, *Psihologia comunicării. Teorii și metode*, Iași, Polirom, p. 36.)

II. COMUNICARE ȘI SEMNIFICARE

Derivată dintr-o semiotică a „manifestării”, comunicarea nonverbală își creează practic un sistem de semnificare ce poate funcționa independent de sistemul de semnificare verbală. Concomitent se folosește de un sistem de metasemnificare, dacă luăm în considerare că „nu există transmitere fără o traducere a enunțului, fără o creație continuă de sens de-a lungul verigilor lanțului.”
(Bougnoux 2000: 53, 62)

În lucrarea sa, *O teorie a semioticii*, Umberto Eco arată că semiotica studiază procesele culturale ca procese de comunicare, câmpul semiotic fiind considerat, ipotetic și la prima vedere, ca listă de comportamente comunicaționale. Dar, subliniază autorul, procesul comunicațional subzistă pentru că dincolo de el se statornicește un sistem de semnificare subiacent, ceea ce din punct de vedere semiotic ar conduce la două direcții de cercetare: una privind semiotica comunicării și alta privind semiotica semnificării, cu linii metodologice și aparate categoriale diferite. În realitate, în procesele culturale comunicarea și semnificarea se împletesc, astfel că și repertoriile tematice, ca și tehnicile de cercetare amestecă ambele aspecte ale fenomenului semiotic. (Eco 2003: 14-15)

Indiferent dacă luăm în considerare abordarea lineară sau sistemică a comunicării, vom fi de acord cu Umberto Eco care susține că atunci „*când destinația este o ființă umană, un destinatar, suntem în prezența unui proces de semnificare, cu condiția ca semnalul să nu se limiteze să funcționeze ca simplu stimul, ci să solicite un răspuns interpretativ de la destinatar*”. În acest caz, vom recunoaște un proces de semnificare¹ bazat pe existența codului ca sistem de semnificare „ce cuplează entități prezente cu entități absente”², percepția reală a destinatarului și comportamentul său interpretativ nefiind necesare pentru definirea relației semnificante ca atare; este suficient ca respectivul cod să prevadă o corespondență stabilită între ceea ce *ține locul și corelat*, validă pentru orice destinatar, chiar dacă nu există nici unul sau nici nu va exista. Relația semnificantă sau semnificarea devine deci un construct semiotic, autonom și abstract, „independent de orice act posibil de comunicare care să le poată actualiza”. (Eco 2003: 15)

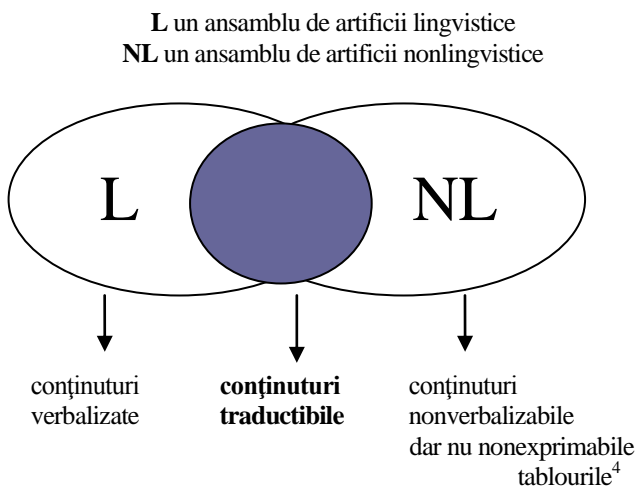
Procesul de comunicare, în schimb, indiferent de calitatea participanților, nu poate exista fără un sistem de semnificare adiacent (de altfel, este imposibil să se conceapă și o relație de semnificare care să nu fie motivată de intenția de comunicare). De aici deducția autorului că „este posibil să se statueze o semiotică a semnificării, independentă de o semiotică a comunicării, dar este imposibil de statuat o semiotică a comunicării, independentă de semiotica semnificării”. (Eco 2003: 15)

Comentând triumphiurile semiotice (Osgood și Richards, Peirce sau Frege), Eco afirmă că toate codurile³, „acceptate fiind de societate, construiesc o lume *culturală* (s.n) care nu este nici reală, nici posibilă în sens ontologic; existența ei este de ordin cultural și constituie modul în care o societate gândește, vorbește și, în timp ce vorbește, explică *sensul* (s.n.) propriilor gânduri prin alte gânduri.” (Eco 2003:71)

Ideea se relaționează cu gradul de „exprimabilitate” a semnelor, ajungându-se inevitabil la o discuție privind capacitatea diferită de semnificare a codurilor, fie ele simbolice sau analogice. Umberto Eco acceptă diferențierile între coduri, dar atrage atenția asupra faptului că, în general, orice teorie a semnificării și comunicării are un singur obiect primar, „limbajul verbal”, în timp ce toate celelalte limbaje sunt aproximări imperfecte ale capacităților lui și constituie astfel exemple periferice și impure ale artificiilor semiotice (Eco 2003:185). Amintindu-l pe Lotman, Eco subliniază faptul că limbajul verbal este un sistem modelator primar, celelalte fiind posibilități „secundare”, translații derivate (și parțiale) ale unora dintre componentele sale (Lotman 1967).

Reținem, de asemenea, din comentariul lui Umberto Eco, trimiterea la Roland Barthes care susține că lingvistica este modelul oricărei activități semiotice și că numai limbajul verbal are proprietatea de a satisface cerințele exprimabilității. De aici „traductibilitatea” oricărui conținut exprimat în termeni semiotici în limbaj verbal (datorită capacității de exprimare, flexibilitate articulatorie și combinatorie, prezența unităților discrete, puternic standardizate, ușor de învățat și susceptibile de un evantai rezonabil de variații nonpertinente).

Pe de altă parte, amintește autorul, Wittgenstein arată că există multe conținuturi exprimate prin unități nonverbale complexe care nu pot fi traduse într-o unitate verbală sau în mai multe, iar Garoni (1973) reprezintă schematic existența unui ansamblu de conținuturi traductibile la interferența dintre un ansamblu de artificii lingvistice și unul de artificii nonlingvistice, dar relevă concomitent și existența unor conținuturi verbalizate care nu pot fi traduse în alte sisteme semiotice sau, invers, conținuturi nonlingvistice care, deși exprimabile, nu pot fi traduse în limbaj verbal. (Apud Eco 2003:186.)

Fiind vorba de conținuturi traductibile, semnele-vehicul⁵ se suprapun sau glisează dintr-un sistem semiotic într-altul, determinând reprezentări similare sau diferite, în funcție de experiența culturală a interlocutorilor. Atât în teoria semiotică a lui Peirce cât și la Umberto Eco, Interpretantul⁶ apare ca o altă reprezentare referitoare la același „obiect” din cadrul triunghiului semiotic.

Pornind de la accepțiunea în care Interpretantul poate fi un semn-vehicul echivalent (sau aparent echivalent) într-un alt sistem semiotic, posibilitatea de a traduce semnificațiile dintr-un limbaj în altul este mult mai ușor de acceptat. În general, Interpretantul este identificat cu orice proprietate intensională⁷ codificată a unui conținut, deci cu întreaga serie de denotații și conotații ale semnului-vehicul. Rezultă o semioză nelimitată (numim Interpretant printr-un alt semn care are un alt Interpretant numit printr-un alt semn etc.)

O altă idee a lui Umberto Eco, ce poate fi valorificată în cazul de față, este aceea că Interpretanții pot fi „atinși”, întrucât „cultura traduce continuu semnele în alte semne, definițiile în alte definiții, cuvintele în iconi, iconii în semne ostensive, semnele ostensive în noi definiții, noile definiții în funcții propoziționale, funcțiile propoziționale în enunțuri exemplificative și așa mai departe; astfel ea propune subiecților săi un lanț neîntrerupt de unități culturale care alcătuiesc alte unități culturale⁸ și astfel le traduc și le explică”. (Eco 2003: 82)

Pe de altă parte, procesul de comunicare în viziune sistemică este mult mai complex, având în vedere că prezintă două aspecte: *conținutul și relația* (sau cadrul), ultima înglobându-l pe cel dintâi și devenind astfel o metacomunicare. (Bougnoux 2000: 28) Evident că o condiție elementară în receptarea unui mesaj este recunoașterea relației sau a cadrului, a cărei semantică precedă conținuturile reprezentărilor noastre în general și le dirijează.

Procesul de semnificare, recunoscut drept condiție a procesului de comunicare, se distribuie astfel, din perspectivă organicistă, la ambele aspecte ale comunicării (cadrul și conținutul), determinând în procesul de comunicare calitatea semnificantă a mesajelor-cadru și a mesajelor de conținut sau de informație propriu-zisă, la cele două niveluri: de emisie și de recepție. Concomitent, se produce, chiar dacă nu întotdeauna explicit, un proces de metacomunicare „ce le indică interlocutorilor principalele repere privind calitatea mesajului: în ce categorie, la ce nivel sau adresă trebuie clasat acesta (verbal, vizual, comportamental)” (Bougnoux 2000: 28).

Bougnoux amintește, de asemenea, de ordinea simbolică a lui Jaques Lacan, ce-ți permite „intrarea în orchestră” (vezi Școala de

la Palo Alto), adică înscrierea „într-o relație compatibilă cu mijloacele de comunicare, canalele și rețelele disponibile”, relație, de regulă, anterioară, deja construită, având caracter simbolic. (Bougnoux 2000: 29) Este de reținut din comentariul oferit de Bougnoux că metafora intrării în orchestră se opune imaginii lineare a telegrafului, fiind agreat mai degrabă modelul cibernetic, sensibil la cauzalitățile sistemice, ca și la prioritatea relației față de conținutul mesajelor noastre. (Bougnoux 2000: 30)

De cele mai multe ori, codurile nonverbale, în ipostaza de „mesaje analogice”, redundante în raport cu mesajul verbal, gestionează *relația* și facilitează transferul eventualelor *conținuturi* informative. Caracterul redundant al mesajelor analogice conduce spre apariția așa-numitei „relații invizibile”, când interlocutorii sunt tentați să acorde o mai mare importanță firului logico-verbal, în defavoarea *relației* (mişcările gestuale, mimice, paralingvistice etc.), eludând mimetismul ca și comportament comunicațional. În comunicarea față-în-față, însă, redundanța operatorilor nonverbali este necesară, deoarece permite îmbunătățirea receptării mesajului, de natură polifonică⁹ în cele mai multe cazuri: protejează receptarea împotriva zgomotului, a entropiei sau a pierderii de informație pe parcurs. (Bougnoux 2000: 36) Există însă numeroase situații în care, la nivelul celor două aspecte ale comunicării, apar situații de contradicție comunicațională sau așa-zisele „paradoxuri pragmatice” (Watzlawick), ca noduri în comunicare, când conținutul verbal este dezmințit de mesajul cadru care ar trebui să-l confirme. Paradoxul apare pe verticală, între *enunț* și *enunțarea* ⊗ ce dau mesajului relief logic, adică între ceea ce arată și ceea ce spune mesajul; între marja comportamentală și

textul verbal, între aspectele de conținut și de relație ale aceluiași mesaj. (Vezi Bougnoux 2000: 36.)

☺ În procesul de comunicare primatul aparține enunțării. Conceptele fundamentale de *enunț* și *enunțare* au fost introduse de pragmatica europeană. *Enunțul* este unitatea minimală cu care operează pragmatica și reprezintă un produs al acțiunii de comunicare, de ordin propozițional sau textual. Altfel spus, enunțul traduce faptele sau descrie o stare a lumii. *Enunțarea*, în schimb, constituie în sine un fapt și astfel adaugă lumii o stare. *Enunțarea* reprezintă activitatea enunțiativă, fiind însoțită de mărci care indică ce atitudine propozițională atașează vorbitorul cutărui sau cutărui enunț. Ea poate fi gestionată concomitent de semnalele analogice care compun teatrul general al vocii și al corpului. În timp ce *enunțul* este, în general, un semn simbolic, *enunțarea*, ca eveniment comunicațional, rămâne indicială. Pe de altă parte, dacă avem în vedere cele două aspecte ale comunicării: cadrul și conținutul, cu primatul cadrului, *enunțul* este secundar, iar *enunțarea* – primară. *Enunțul* este secundar, fiind articulat în funcție de codul (abstract) al limbii sau de alte coduri ale unei ordini simbolice. *Enunțarea* este primară, deoarece, fiind mai puțin articulată sau chiar nearticulată, se situează dincoace de ruptura semiotică (situată între indici, pe de o parte, și semnele iconice și/sau simboluri, pe de alta), de partea indicilor sau a manifestării lucrurilor în sine. *Enunțarea* se bazează pe o convingere intimă ce funcționează, de regulă, la nivelul inconștientului (vezi greutatea de a exprima negația). Distincția dintre *enunț* și *enunțare* se coroborează, de altfel, și cu celelalte structuri opozitive ce constituie coloana vertebrală a procesului de comunicare: *conținut* – *relație* (cadrul); *ordine simbolică* – *realități indiciale*; *informație* – *comunicare*; *reprezentare* vs *manifestare*. (Apud Bougnoux 2000: 55-59.)

Conform lui Bougnoux, *comunicarea nonverbală, ca enunțare, derivată dintr-o semiotică a „manifestării”, își creează practic un sistem de semnificare ce poate funcționa independent de sistemul de semnificare verbală*¹⁰. Concomitent însă *se folosește de un sistem de metasemnificare, dacă luăm în considerare că „nu există transmitere fără o traducere a enunțului, fără o creație*

continuă de sens de-a lungul verigilor lanțului.” (Bougnoux 2000: 53)

Într-o lume iconico-indicială, semiotica semnificării la nivelul relației trimite nu numai la metacomunicare, ci și la afirmațiile–axiome ale reprezentanților Școlii de la Palo Alto, dintre care amintim pe aceea care susține că „în măsura în care semnele enunțării se bazează în mare parte pe indici corporali, se schițează o echivalență între comunicare și comportament.” Nu există un comportament zero, chiar și tăcerea sau replierea catatonică constituie mesaje. La fel, spațiul abundă în mesaje. Este perfect posibil să nu spunem nimic, dar nu putem să nu arătăm nimic. (Apud Bougnoux 2000: 63).

Chiar dacă indicele este considerat semnul-liant, adică „ceea ce se arată, se exprimă sau acționează sub forma unei prezențe reale”, fără a reprezenta lucrul sau fenomenul, dar ca manifestare a acestora în mod direct, real (Bougnoux 2000: 46)¹¹, majoritatea mesajelor combină diverse straturi semiotice (indici, iconuri, simboluri), astfel încât sensul care rezultă este el însuși de natură polifonică („orchestral”, după Bateson, fondatorul Școlii de la Palo Alto). Sensul „recepționat” de fiecare este întotdeauna, după cum subliniază și Bougnoux, o coproducție. Alchimia sensului include ideile de semnificație, sensibilitate și direcție, adică același cod plus „atingerea”. Emițătorul trebuie să facă apel la stratul iconico-indicial al sensibilității și, mai ales, trebuie să deschidă o perspectivă de ieșire dincolo de cuvinte. (Vezi Tatiana Slama Cazacu: 1999, Peirce 1978, Bougnoux 2000.)

NOTE

¹ Semnificația este o unitate culturală. În orice cultură „o unitate [...] este pur și simplu ceva definit de respectiva cultură ca entitate. Poate fi o persoană, o localitate, un lucru, un sentiment, o stare de fapt, o premoniție, o fantezie, o halucinație, o speranță sau o idee.” (Schneider 1968:2, citat de Umberto Eco în *O teorie a semioticii*, p. 77.)

² Ori de câte ori, pe baza unor reguli subiacente ceva materialmente prezent în raza de percepție a destinatarului ține locul la altceva, se realizează o semnificare. (Apud Umberto Eco, *op. cit.*, p.15.)

³ Codul este o dublă entitate care stabilește, pe de o parte, corespondențele dintre o expresie și un conținut și, pe de altă parte, un set de reguli de combinare. (Apud Umberto Eco, *op. cit.*, p.104.) O teorie a codurilor poate neglija diferența între semne arbitrare și semne motivate, deoarece este interesată doar de faptul că există o convenție care corelează o expresie dată cu un conținut dat, independent de modul în care convenția a fost statornicită și este acceptată. (*Ibidem*, p.137.)

⁴ Schema după Umberto Eco, *op. cit.*, p 186.

⁵ Semnele-vehicul se referă la rețele de poziții care constituie mărcile semantice, denotative și denotative, ca proprietăți ale sememului. Mărcile semantice și sememul privesc semnul-vehicul care are o semnificație (funcțional conținut) ca unitate semantică sau ca semem. (Umberto Eco, *op. cit.*, p. 97)

⁶ Pentru Umberto Eco, Interpretantul poate să fie: un arătător îndreptat spre un obiect semnificând toate obiectele de același fel (asta); o definiție științifică sau naivă: sare – clorură de sodiu; o asociere emoțională care dobândește valoare conotativă fixă (câine – fidelitate); traducerea unui termen dintr-un limbaj într-altul sau substituirea lui printr-un sinonim. Interpretantul lui Peirce este cu mult mai mult: pot fi discursuri complexe care nu numai că traduc, dar și dezvoltă inferențial toate posibilitățile logice sugerate de semn; poate fi un răspuns, o deprindere comportamentală determinată de un semn și încă multe altele – judecățile semiotice chiar. Definiția Interpretantului în teoria codurilor trimite la mai multe variante: a) semnificație asemănătoare sinonimiei din semantică (Carnap, 1955); b) analiză intensională sau componențială – o unitate culturală este segmentată în unități mai mici sau mărci semantice. Interpretantul este asimilat cu reprezentarea componențială a unui semem și anume cu un arbore precum cel propus de Katz și Fodor în 1963; c) fiecare dintre unitățile care alcătuiesc arborele componențial al unui semem, orice unitate (sem ori marcă)

devenind la rândul ei o altă unitate culturală (reprezentată de un alt semn-vehicul și așa mai departe). (Apud Umberto Eco, *op. cit.*, p. 80-83.)

⁷ Teoria codurilor este interesată, ca prag intern de ordin metodologic, de o semantică intensională (cea care vizează condițiile de semnificație și nu neapărat condițiile de adevăr) (Apud Umberto Eco, *op. cit.*, p. 68) Obiectul semiotic al unei *semantici* este conținutul, nu referentul („Orice tentativă de a stabili referentul unui semn ne conduce la definirea lui în termenii unei entități abstracte care reprezintă o convenție culturală.” *Ibidem*, p.76), iar conținutul trebuie definit ca o unitate culturală (sau ca un ansamblu, sau chiar ca o nebuloasă de unități culturale interconexate). Un singur semn-vehicul transportă conținuturi diferite și împletite; din această cauză ceea ce se numește mesaj este de fapt un text al cărui conținut este un discurs cu mai multe niveluri: de ex. codul denotativ +subcodul curtoaziei (*Ibidem*, pp. 65-66.)

⁸ Unitățile culturale sunt fizic la îndemâna noastră; sunt semnele pe care viața socială ni le pune la dispoziție – imagini, cuvinte, definiții. (Apud Umberto Eco, *op. cit.*, p. 82.)

⁹ Pe mai multe canale și cu mai multe coduri.

¹⁰ Daniel Bougnoux, 2000, *Introducere în științele comunicării*, Iași, Polirom, p. 62. Vezi și Umberto Eco, capitolul *Semnificare și comunicare*, în *O teorie a semioticii*, 2003.

¹¹ Vezi și Umberto Eco, capitolul *Teoria codurilor*, în *O teorie a semioticii*, 2003.

III. SEMNIFICAȚIE ȘI SENS

Toate codurile, „acceptate fiind de societate, construiesc o lume culturală care nu este nici reală, nici posibilă în sens ontologic; existența ei este de ordin cultural și constituie modul în care o societate gândește, vorbește și, în timp ce vorbește, explică sensul propriilor gânduri prin alte gânduri.”
(Eco 2003:71)

Acceptând ipoteza lui Sapir – Whorf, și anume că forma sistemelor de comunicare determină viziunea despre lume a unei anumite civilizații, putem afirma că funcția de armonizare comunicațională revine universalilor nonverbale, constituite în coduri conotative, ca variante semnificante ale unei denotații primare ☹. Urmărind raportul dintre denotație și conotație¹, codul mimic este conotativ, în sensul în care semnificația oricărui semn mimic se bazează convențional pe o primă semnificație.

☺ Ideea este aceea a unei supraetajări de coduri ca semiotică conotativă. Codurile conotative presupun că semnificația ulterioară se bazează convențional pe o primă semnificație, deci codul conotativ poate fi considerat de fapt un subcod, deoarece se întemeiază pe un cod bază. Conotațiile sunt mai puțin stabile și pentru faptul că un asemenea cod produce condițiile unui joc complex de funcții-semn. (Vezi Eco 2003: 64.)

Reluând definiția semnului așa cum apare în teoria lui Eco, dar și la Hjelmslev², și anume că „un semn este întotdeauna un element al unui plan al expresiei, corelat convențional cu unul sau mai multe elemente ale unui plan al conținutului” (Eco 2003:56) și acceptând că termenii se supun modelului lui Hjelmslev, vom considera în demersul nostru, ca materie, **expresia** - unități produse (tokens) într-un sistem sintactic (types), și, drept experiență, **conținutul** într-un sistem semantic (types) ca unități interpretate (tokens) (Vezi și Eco 2003: 61, 62).

De asemenea vom exploata modelul coșerian³, care propune noi raporturi și ierarhii ☹ deosebit de profitabile pentru studiul comunicării.

☺ Pentru Coșeriu, „conținutul” urmează distincția celor trei niveluri ale limbajului: nivelului universal, adică vorbirii, îi corespunde *desemnarea*, ca referință la „realitate”, ca legătură între semn și lucrul

desemnat; nivelului istoric îi corespunde *semnificatul* considerat drept conținutul dat al unui semn sau al unei expresii într-o limbă și exclusiv prin intermediul limbii înseși; nivelului individual îi corespunde *sensul*, drept conținut propriu al unui text, dincolo de desemnare și semnificat. *Semnificatul* este deci conținutul unui semn așa cum e redat într-o limbă determinată (sau prin intermediul acelei limbi). Planul sensului este dublu semiotic, deoarece în acest plan un semnificant și un semnificat de limbă constituie un prim set de relații, urmând un alt set în care semnificatul de limbă devine la rândul său „semnificant” pentru conținutul textului sau „sens”. (Coșeriu 2000: 246-247; vezi și *funcția-semn* la Umberto Eco – Eco 2003: 56-57.)

Vorbirea ca activitate, ca tehnică și ca produs și discursul ca activitate, ca stăpânire a tehnicilor de construire a acestuia și produsul ca text, toate acestea, în viziune coșeriană, nu sunt componente rigide. Înlănțuirea lor conferă vitalitate limbajului, permițându-ne să prefigurăm o structură asemănătoare comunicării umane pe baza sintezelor pragmatice ale componentelor nivelurilor limbajului, mijlocul fundamental de comunicare interumană⁴.

Având în vedere schema de funcționare a limbajului pe nivelele universal, istoric și individual, și acceptând varianta pentru comunicare, existența mijloacelor extraverbale de comunicare la nivel universal și cultural-istoric poate fi constatată paradigmatic, cu interpretările antroposemiotice de rigoare (semne înăscute, semne specifice unei comunități). Ceea ce interesează este modul în care funcționează aceste semne și cum sunt marcate semiostilistic la nivel individual. Coroborând datele pragmaticii cu cele ale semanticii (semioticii semnificării) pot fi valorificate principalele coordonate pe care se situează actul comunicațional⁵.

Din punctul nostru de vedere, în acest context teoretic se circumscriu și noțiunile de *semnificație* și *sens*, considerate din

perspectiva *conținuturilor traductibile*. Dacă *semnificația* va fi termenul cu care vom opera la primul nivel de semnificare, deci la nivelul material-sintactic al expresiei verbale, ca *structură de suprafață*⁶, *sensul* va fi considerat întotdeauna în raport de codul conotativ, ca subcod, datorat efectiv experienței comunicaționale. Ca experiență, *sensurile* se constituie drept unități semantice de conținut, produse și interpretate la nivel individual, iar înțelegerea lor presupune exploatarea *structurii de adâncime*⁷.

Componentele figurii umane sunt *desemnate* de vorbitori și se înscriu în vocabularul fundamental al oricărei limbi. *Semnificația* se suprapune *desemnării*, fiecare limbă deținând propriile modalități de exploatare a acestei semnificații, prin dezvoltarea polisemiei, sinonimiei sau omonimiei. La nivelul limbii române, termenii primari cu cea mai mare răspândire și frecvență sunt: *cap, față, obraz, ureche, gură, buze, dinți, limbă, bărbie, nas, nări, ochi, pleoape, gene, sprâncene, frunte, păr*.

Vocabularul secundar, regional sau special înregistrează aproape pentru fiecare dintre termeni variante cu grade diferite de transfer semantic: **cap**: *căpățână, tărtăcuță, scăfârlie, bibilică, dovleac, minister, devlă, osatură*; **față**: *obraz, chip, mutră, mască, muie, moacă, morgă, expresie, figură*; **gură**: *meliță, fleoancă (tacă-ți fleoanca!)*; **dinți**: *boabe, incisiv, măsea, molar*; **maxilare**: *masticator, fălci*; **nas**: *trompă*; **nări**: *găuri, furnale*; **ochi**: *oglindea, fereastra sufletului, glob ocular*; **pleoape**: *obloane*; **gene**: *perii*; **păr**: *claie, moț*.

Mișcările mimice (mișcările mușchiulare: grimasele, ticurile, strâmbăturile, încrețiturile, „ridicările”, „coborârile” etc.) pot fi însă doar relativ transpuse în termeni lingvistici, de cele mai multe ori sau aproape în toate cazurile fiind înregistrate efectele,

prin intermediul expresiilor metalingvistice intens conotate. Așa se face că procesul de comunicare devine un adevărat izvor de metaforizare, o dată cu crearea produsului-text. Aici, deși termenii mimici ☹ se mențin ca denotați, descrierea modului în care funcționează solicită obligatoriu atributul intens conotat, care trimite la metafora uzuală, dar de foarte multe ori și la cea „plasticizantă”⁸. Explicația metaforizării accentuate a expresiei verbale referitoare la mimică derivă, de fapt, tocmai din dificultatea de a surprinde cu exactitate, la nivel verbal, procesul comunicațional mimic. Nu numai atributele se metaforizează (vezi *chip de inger* sau *privire tăioasă*), ci și acțiunea mimică pusă în valoare prin intermediul verbului mai mult sau mai puțin specializat (vezi *aruncă privirea, își pierde capul, n-are obraz*).

☺ Termenii mimici, ca de altfel toți termenii care denumesc părțile corpului, sunt deosebit de productivi la nivelul expresiilor și locuțiunilor, de foarte multe ori exprimând și o variantă mimică: *gură spartă, nas obraznic, cap pătrat*. Exemplificăm prin câteva din ariile locuționare de tip metaforic uzual, ale unor termeni mimici, arii pe care le vom relua în prezentarea structurilor semantice aplicate: *gură* (*gura satului, gura podului, gurile râului, gura târgului, gura cămășii, gura sacului*); *cap* (*capul satului, capul podului, capul statului, capul armatei*) etc.

În aceste condiții, unitățile unui sistem semantic vor fi analizate în ceea ce au echivoc, ca sememe deschise mai multor interpretări, iar cerințele metodologice pot fi cele propuse de Umberto Eco ☹ pentru determinarea câmpurilor semantice.

☺ Acestea sunt: a) acceptarea faptului că semnificațiile sunt unități culturale; b) aceste unități pot fi delimitate prin lanțul interpretanților lor, așa cum sunt constituiți aceștia într-o cultură determinată; c) studiul semnelor unei culturi determinate permite să se definească valoarea interpretanților în termeni de poziție și opoziție în cadrul sistemelor

semantice; d) postularea acestor sisteme permite explicarea modului de constituire a semnificației; e) urmând o astfel de metodă se poate construi un robot care să posedă un set de câmpuri semantice și regulile corelării acestora cu sisteme de semne-vehicul; f) în absența descrierii unui sistem semantic universal (imposibil de conceput pentru că lumea este în schimbare) *câmpurile semantice sunt postulate ca instrumente utile pentru a explica opoziții semnificative, în scopul studierii unor ansambluri determinate de mesaje* (s.n.). (Eco 2003: 95)

Pe baza observațiilor anterioare privind termenii și mișcărilor mimice am determinat două variante de abordare a semnificațiilor și a sensurilor contextuale pe care le avem în vedere: ca semnificații posibile, pe baza capacității de verbalizare a oricărui proces comunicațional, în limitele unui inventar lexical existent într-o limbă dată, și ca semnificare efectiv realizată în contexte înregistrate sau preelaborate.

Apreciind câmpurile semantice ca instrumente utile pentru studierea ansamblurilor comunicaționale mimice, am reconsiderat din punctul nostru de vedere modelul structurilor semantice ☺ al lui Eugenio Coseriu⁹, care a corespuns cel mai bine demersului cercetării:

☺ Schema structurilor semantice cuprinde un prim nivel, cel al planului paradigmatic și al celui sintagmatic, un al doilea nivel, cu structurile paradigmatic primare și secundare, și structurile sintagmatice construite prin afinitate, selecție și implicație, și un al treilea nivel, cel al structurilor primare de câmp și clasă și cel al structurilor secundare provenite din modificare, dezvoltare și compunere. Noțiunea *primară* nu are nevoie de o altă noțiune pentru a fi definită (vezi pisică și pisicuță). *Câmpul* vizează împărțirea unui semnificat lexical între mai multe lexeme (vezi culorile), în timp ce *clasa* are în vedere clasificarea realității, în trăsături inerente (ființă, lucru, plantă etc.). Structurile *secundare* țin de formarea cuvintelor într-o limbă dată, iar cele *sintagmatice* trimit la posibilitățile de combinare: prin *afinitate*, prin *selecție*, prin *implicație*. (Coseriu, *Gramatica, semantica, universales*,

Madrid, 1978, Apud C. Frâncu, *Curențe și tendințe în lingvistica secolului nostru*, Iași 1997.)

Câmpul semantic s-a construit ca un câmp al semnificațiilor și sensurilor contextuale, deschizând calea spre exploatarea semiotico-stilistică a textului creat printr-un act de metacomunicare produs în procesul de interacțiune dintre emițător și receptor, determinat la nivelul comunicării nonverbale, în speță, al *mimicii*, *contactului vizual* și al *paralimbajului*.

Determinarea paradigmatică a semnificației mimice se bazează pe păstrarea caracteristicilor conotative (vezi Umberto Eco) care traduc expresia material-sintactică. Considerată ca sursă posibilă pentru sensul contextual, semnificația mimică este înregistrată ca unitate polisemantică. De exemplu, om cu „obraz gros” există în paradigma limbii ca expresie blocată, însemnând „om fără rușine, obraznic, nerecunoscător”. Separat, fiecare componentă trimite la referenți bine precizați semantic, Contextual, sintagma „obraz gros” poate realiza fie un sens propriu suprapus *semnificației* coșeriene (pielea obrazului mai groasă decât în alte cazuri), fie *sensuri* figurate deschise interpretărilor: *om nerecunoscător*, *grosolan*, *nerușinat* etc. Un alt exemplu este „privire de gheață” care traduce de cele mai multe ori o atitudine oficială sau politețea negativă. Conotațiile posibile pe care le conține latent sintagma, ca expresie semiblocată în paradigma limbii, sunt însă mult mai numeroase. Ele se realizează efectiv ca sensuri contextuale de tipul: *supărare*, *indiferență*, *atitudine inumană*, *stigmatizatoare* etc. La fel putem considera expresia „față îmbujorată” care conotează obișnuit sănătate, frumusețe, dar care, contextual, se poate încărca cu sensuri foarte diferite, precum: *rușine*, *bucurie*, *furie*, *fericire*, *încurcătură*, *jenă* etc.

Acceptând, existența celor trei grade de semantizare propuse de Eugenio Coșeriu și teoria sa privind structurile semantice¹⁰, vom evidenția în relație directă cu spațiul românesc, pe baza modelelor semantice aplicate, posibilitățile de semnificare ale *componentelor mimice, paralingvistice* și ale *contactului vizual*, de la sensurile lexicale înregistrate în dicționare, până la sensurile contextuale de factură ontică.

Pentru exemplificare am ales structura semantică aplicată pentru termenul mimic **față**, alte exemple fiind incluse în Anexa 1.

față

structuri paradigmatică:

- primare: câmp: *frunte, obraz, ochi*
 clasă: s.f. *Partea anterioară a capului omului; chip, figură*, de la lat. *facia*; pl. *față-fețe*
- secundare: derivate: *fețișoară*
 compuse: *fețe-fețe*
 conversie: *față în față, în fața, față de*
 sinonime: *chip, mutră, mască, muie, moacă, morgă, expresie, figură, obraz, „aer”, prestanță, înfățișare*

structuri sintagmatică: *prin afinitate*

sintaxă „obiectivă”¹¹: față amorțită, aranjată, arsă, ascuțită, bălaie, bălană, beteagă, brună, cabalină, catifelată, cenușie, colțuroasă, crispată, curată, dalbă, decolorată, deformată, demachiată, depigmentată, depilată, descărnată, descompusă, descongestionată, descuamată, desfigurată, destinsă, dezumflată, diferită, diformă, dolofană, durdulie, efeminată, femeiască, flască, fleșcăită, galbenă, gălbejită, gălbenie, grăsulie, gubavă, hidratată, hipersensibilă, hipertrofiată, identică, imensă, inertă, informă, îmbibată, împietrită, împânzită, împurpurată, încremenită, încrețită, jegoasă, jilavă, jupuită, lată, lăbărțată, lătăreață, lipită, lividă, lovită, lucioasă, lunecoasă, lungă, lungăreață, lungită, lunguiață maltrată, mare, marmoreană, masculină, masivă, mată,

mărită, măricică, mărunță, mărunțea, măslinie, mătăsoasă, mică, micșorată, micuță, mânjită, mângălită, moale, mobilă, modelată, moleșită, mozolită, mumificată, murdară, mutilată, năclăită, nădușită, năpădită, nedefinită, negricioasă, neîngrijită, nemișcată, nespălată, netedă, netezită, nevătămată, oacheșă, omenească, opărită, orientală, orientată spre, ovală, ovină, pală, palidă, parfumată, patinată, pavoazată, palmuită, pământie, păroasă, pătată, pătrată, pergamentoasă, pestriță, pictată, pigmentată, pistruiată, pârjolită, pârlită, plesnită, plină, plumburie, porcină, prăbușită, prăfuită, proporționată, protejată, pudrată, pufoasă, puhavă, punctată, purpurie, putredă, rănită, reconstituită, regulată, reparată, ridată, ridicată, roșcovană, roșiatică, roșioară, roșită, roșie, rotofeie, rotundă, rotunjită, rotunjoară, roz, rubicondă, rugoasă, rumeioară, rumenă, rumenie, ruptă, sănătoasă, săpată, săpunită, schimonosită, scofălcită, sculpturală, semitică, sfrijită, sedefie, similară cu, slabă, slavă, slăbănoagă, slăbită, slăbuță, slinoasă, sluțită, smeadie, smochinită, smolită, soioasă, spartă, spălată, spălăcită, spelbă, stacojie, stafidită, strivită, strâmbă, strâmbată, stropită, tare, tatuată, tăbăcită, ternă, trandafirie, turtită, țigănească, țintuită, udă, udată, umedă, umflată, unsă, unuroasă, urduroasă, uriașă, uscată, uscățivă, veștedă, vindecată, vineție, virilă, vânăță, vlăguită, vopsită, zbârcită, zdrobită, zvântată, 224 unități

sintaxă „afectivă”¹²: **față** *abătută, abrutizată, absentă, ademenitoare, adorabilă, adormită, afabilă, afectată, agasantă, ageră, agreabilă, agresivă, aiurită, alienată, alterată, alunecoasă, amabilă, amenințătoare, amuzantă, anapoda, angelică, animată, anormală, anostă, antipatică, anxioasă, aparte, apatică, aprinsă, aristocratică, armonioasă, arogantă, artificială, arțagoasă, aspră, atentă, atrăgătoare, aureolată, austeră, autoritară, banală, batjocoritoare, bănuitoare, bătaioasă, bătrânească, bățoasă, becisnică, belicoasă, bestială, binevoitoare, bizară, blajină, blândă, bleagă, bleojdită, bolnavă, bolovănoasă, bovină, bravă, brutală, buimacă, bună, căinoasă, caldă, calmă, cameleonică, candidă, capricioasă, captivantă, caraghioasă, caricaturală, castă, caustică, căpiată, celestă, cerească, cernită, certăreață, chemătoare, chinuită, cinică, cinstită, ciudată, cizelată, cochetă, comică, compătimitoare, compromițătoare, comunicativă, concludentă, consternată, contrariată, convențională, convingătoare, copilărească, cordială, corectă, credulă, cretină, criminală, crudă, cruntă, cuminte, cumplită, cumsecade, curioasă,*

cuviincioasă, dantescă, dăltuită, decentă, decorativă, decrepită, definită, definitorie, degajată, degenerată, delicată, delicioasă, demarcată de, dementă, demnă, demodată, demonică, deocheată, deplorabilă, depravată, depreciață, desăvârșită, deschisă, descifrabilă, descumpănită, descurajată, desfrânată, destrăbălată, desuetă, deșucheată, detestabilă, devastată, dezagreabilă, dezamăgită, dezaprobatoare, dezarticulată, dezghețată, dezgustătoare, dezmățată, dezmorțită, deznădăjduită, dezolată, dezorientată, dezumanizată, diabolică, diafană, diavolească, dichisită, dictatorială, discordantă, discrepantă, disprețuitoare, disproporționată, distantă, distinctă, distinsă, distrată, distrusă, divină, dizgrațioasă, dârză, dramatică, drăcoasă, drăgălașă, drăguță, duioasă, dulce, dumnezeiască, dușmănoasă, echilibrată, edificatoare, elocventă, emancipată, eminesciană, emoționantă, emoționată, energetică, enervantă, enigmatică, enormă, epatantă, evlavioasă, exaltată, exasperantă, excenrică, excepțională, extaziată, extenuantă, extenuată, extraordinară, extravagantă, fadă, faimoasă, familiară, fandosită, fantastică, fantomatică, fascinantă, fățarnică, feciorelnică, feciorească, fenomenală, fericiată, ferită, fermă, fermecătoare, feroce, firoasă, firavă, firească, fistichie, flămândă, flușturatică, formidabilă, fragedă, fragilă, frapantă, frământată, frumoasă, frumușică, funestă, furioasă, generoasă, genială, genuină, ghidușă, gingașă, glacială, goală, grațioasă, gravă, grăitoare, greoaie, groaznică, grosolană, grosuță, grotescă, grozavă, haină, hapsână, hazlie, hăbăucă, hămesită, hidoasă, hirsută, hâdă, hătră, hulpavă, idioată, iertătoare, ilustră, imaculată, imaterială, imobilă, imoasă, impasibilă, impecabilă, impenetrabilă, imperfectă, imperială, impresionantă, impunătoare, impură, inaccesibilă, indecentă, indescifrabilă, indescrribibilă, indiferentă, inestetică, inexpressivă, infantilă, infectă, inflexibilă, ingenuă, ingrată, inocentă, inofensivă, insipidă, inspirată, instabilă, intactă, inteligentă, interesantă, inumană, ipocrită, îmbătrânită, îmbietoare, îmbufnată, îmbujorată, îmbunată, împăcată, împăciuitoare, împăienjenită, împărătească, impestrițată, împodobită, împuțită, înăcrită, înăsprită, încălzită, încântătoare, încordată, încoronată, increzătoare, încrâncenată, încrunțată, îndărătnică, înghețată, jalnică, jenată, jigărită, josnică, jovială, jucăușă, juvenilă, lacomă, lamentabilă, leonină, libidinoasă, lihnită, lingușitoare, liniștitoare, lipicioasă, lipsită de, lăncedă, loială, lucitoare, lugubră, luminată, luminoasă, macabră,

maculată, magnetică, magnifică, mahmură, malefică, malițioasă, marcanță, marcată, marțială, maternă, matură, matusalemică, măcelărită, măcinată, meditativă, melancolică, melodramatică, memorabilă, meschină, miloasă, milostivă, mincinoasă, miniaturală, minunată, minusculă, mirată, misterioasă, mitocănească, mizerabilă, mâhnită, mândră, mângâietoare, mânioasă, mârșavă, modernă, modestă, moșfluză, mohorâtă, monstruoasă, morbidă, morocănoasă, mucalită, muierească, mulțumită, muncită, naivă, napoleoniană, naturală, năpăstuită, năruită, nătângă, năucă, năzuroasă, neadormită, neajutorată, neaoșă, neasemuită, neatentă, neatinsă, nebună, necăjită, necinstiță, necioplită, neclintiță, neconsolată, necruțătoare, necuviincioasă, nedemnă, nedumerită, nefericită, nefirească, neguroasă, nehotărâtă, neiertătoare, neîmblânzită, neîmpăcată, neîncrezătoare, neînduplecată, neîndurătoare, neînfricată, neînfrântă, neînsemnată, neînsuflețită, neînșelegătoare, neînșleasă, nelegiuită, neliniștită, nemaipomenită, nemaîntâlnită, nemaivăzută, nemiloasă, nemângâiată, nemulțumită, nemuritoare, nenorocită, neobișnuită, neomenească, nepământeană, nepăsătoare, nepătată, nepereche, neplăcută, nepotrivită, neprețuită, neprietenoasă, neprihănită, nereușită, nerușinată, nesănătoasă, nesărată, nesuferită, neștiută, netrebnică, neuitată, nevinovată, nevârșnică, nevolnică, nevrednică, nicicum, nobilă, normală, nostalgică, nostimă, nouă, obișnuită, obosită, obscură, obsedantă, odihnitoare, odioasă, ofensată, ofilită, ofticioasă, olimpiantă, omenoasă, onestă, onorabilă, opacă, ordinară, oribilă, originală, ornată, oropsită, ostenită, ostilă, otova, oțărâtă, oțelită, parșivă, pasionată, pasivă, pașnică, paternă, patetică, păcătoasă, părdănită, pârintească, pătimașă, penibilă, perfectă, perfidă, periculoasă, perversă, pesimistă, petrificată, picantă, pidosnică, pioasă, pângărită, pânguită, placidă, plăcută, pleoștită, plecticoasă, plectisită, plectisitoare, plângăcioasă, plângăreață, plouată, pocăiută, pocită, poetică, pofticioasă, ponosită, populară, posomorâtă, potopită, potrivită, prăpădită, predestinată, predispusă, prefăcută, preocupată, prezentabilă, prietenoasă, primitivă, proaspătă, profesorală, prostită, provocatoare, pură, purificată, pustiută, rablagită, radioasă, rafinată, ramolită, răpănoasă, răpciugoasă, răpitoare, răscolitoare, răsfățată, rătăcită, rea, răutăcioasă, răuvoitoare, răvășită, răzbumătoare, răzgăiată, răzvrătită, rebelă, rece, reconfortantă, recunoscătoare, recunoscută, redescoperită, regenerată, reîmprospătată, reînsuflețită,

reînviată, relaxată, relevantă, remarcabilă, renăscută, renumită, resemnată, respectabilă, respectuoasă, respingătoare, reușită, revoltată, rezervată, rezonabilă, ridicolă, rigidă, răzătoare, robustă, romantică, rușinată, sadică, sarcastică, sălbatică, sălbăticită, scandalizată, schimbătoare, scânteietoare, scârbită, scârboasă, sclifosită, sclipitoare, scumpă, secătuită, seducătoare, semeață, senilă, senină, seniorială, sensibilă, senzațională, senzuală, serioasă, servilă, severă, sfidătoare, siderală, sifilitică, simandicoasă, simpatică, simplă, sinceră, sinistră, sleită, slută, smălțuită, smerită, smucită, sobră, sofisticată, solemnă, somnoroasă, sordidă, spășită, speriată, spânatică, splendidă, sprâncenată, spectrală, spurcată, stilată, stranie, strașnică, străină, strălucitoare, străvezie, stricată, stridentă, stupidă, suavă, subțire, suferindă, supărată, superbă, supusă, surescitată, surzătoare, surprinsă, suspicioasă, șifonată, șireată, șlefuită, șmecheră, șocantă, țearsă, țtengărească, șuie, taciturnă, tandră, tăcută, teafără, teatrală, tehui, telurică, temătoare, tembelă, temută, terestră, terfelită, teribilă, terifiantă, terminată, terorizată, ticăloasă, timorată, tinerească, tipică, tiranică, tâmpă, tâmpită, tonică, tonifiantă, tragică, transfigurată, transparentă, trădătoare, trecută, tristă, triumfătoare, trivială, trudită, trușă, tuberculoasă, tulburătoare, țipătoare, țâfnoasă, uimită, uimitoare, uluită, uluitoare, umbrită, umilă, urăcioasă, urâtă, urâtea, ursuză, uzată, vălămată, venerabilă, veselă, viciată, vicioasă, vicleană, victorioasă, viernănoasă, viguroasă, vinovată, vioaie, virginală, visătoare, vie, voievodală, voioasă, vulgară, zaharisită, zăpăcită, zâmbitoare, zugrăvită; 736 unități

locuțiuni și expresii¹³: *a fi de față, de față cu..., a face față, față în față, a pune (de) față, a fi față, a spune în față, a spune pe față, a lucra pe față, a-și întoarce fața (de la cineva), a privi în față, a privi din față, a scăpa cu fața curată, a da pe față, om cu două fețe, a face fețe-fețe, a schimba fețe, a prinde față, față bisericească, față de masă, față de pernă, fața dealului, fața lumii, a juca (cu cărțile) pe față, a da față unui lucru etc. 25 unități*

În structura de mai sus, sintaxa „obiectivă” este reprezentată de 224 de unități capabile însă, contextual, să gliseze cu ușurință spre așa-numita sintaxă „afectivă”: v. **față împietrită** (nemișcată;

fixă) și **față** *împietrită de durere*; **față** *pământie* (de culoarea pământului) și **fața** *îi deveni pământie de furie, durere, frică etc.*; **față** *rubicondă* (rumenă) și *avea fața rubicondă de bărbat bine întreținut*; **față** *smochinită* (încrețită ca smochina) și **fața** *smochinită dezvăluia drumul lung și obositor prin nisipurile deșertului*.

Sintaxa „afectivă” este reprezentată de 736 de posibili determinanți adjectivali. Distribuția este firească dacă avem în vedere caracterul, de regulă, accentuat afectiv al „traducerii” mișcărilor mimice. Transferul semantic creează sintagme marcate stilistic, de la simple attribute fizice și psihice către epitețe metaforice elocvente, de tipul **față** *goală* (*fără sentimente*), *indecentă*, *ipocrită*, *năucă*, *neajutorată*, *neprihănită*, *odihnitoare*, *oribilă*, *scandalizată*, *spurcată*, *șifonată*, *reconfortantă*, *visătoare*. Pentru decodificarea mișcărilor mimice ale feței, în majoritatea cazurilor codul mimic și cel al privirii se completează până la identificare. Ochiul, privirea sunt elementele care transmit, pentru exemplele de mai sus, mesajul de *goliciune sufletească*, *indecență*, *lipsă de rușine*, *ipocrizie*, *falsitate*, *minciună*, *aer dezorientat*, *neajutorare*, *puritate*, *calm*, *nemulțumire*, *încredere*, *visare*.

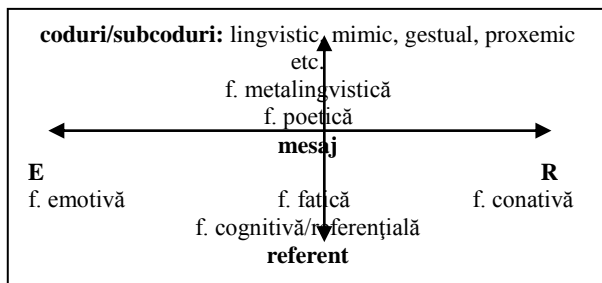
Cele 25 de expresii, a căror semantică include seme din sememul primar **față**, pot trimite, prin contextele „blocate”, la sensuri diverse.

Modul particular în care se construiește metalimbajul mimic permite o astfel de abordare a semnificării mimice, încât să evidențieze posibilitățile nuanțate nu numai de enunțare, dar și de interpretare a enunțului ca produs-text, bazat pe un fond lingvistic

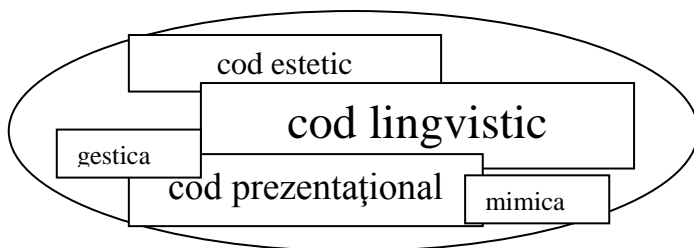
deosebit de bogat și expresiv. În general, o abordare stilistică a comunicării presupune acceptarea ideii de inter- și transdisciplinaritate, fiind elocvente ideile înaintate de Ștefan Munteanu în *Introducere în stilistica operei literare*, în capitolul special intitulat *Stilistica dialogului*¹⁴.

Autorul arată că a trece dincolo de ingerințele de natură psihologică, verbală sau *extraverbală* și de aspectul formal al expresiei înseamnă de fapt a ajunge la descifrarea structurii de adâncime care poate fi interpretată ca o punere de acord aproximativ a conținutului exprimat cu conținutul virtual, rămas ascuns, cercetarea stilistică fiind un proces de eliberare a acestor sensuri ascunse. (Ștefan Munteanu 1995: 70) Afirmăția rămâne valabilă și dacă este vorba de conținuturi exprimate prin intermediul altor mijloace de comunicare decât cele lingvistice.

Refăcând legătura cu semiotica, în sensul teoriei lui Peirce, acceptarea unei stilistici a nonverbalului¹⁵ este o problemă de cod: codurile prezentaționale se deosebesc de cel lingvistic, dar au ca și acesta o funcție comunicațională recunoscută. Alegerea este de natură pragmatică: contează scopul comunicării și contextul, funcțiile acționând conform schemei jakobsoniene:

În cazul codurilor nonverbale se poate proceda la o „glisare” a obiectului de studiu, păstrând metoda și mijloacele de investigare. Aceasta și pentru că, de foarte multe ori, va fi nevoie să se acopere mai multe coduri/subcoduri care alternează, se intersectează sau se suprapun.

Conceptul de *stil comunicațional*¹⁶ poate deveni obiect de studiu al unei stilistici mult mai cuprinzătoare, așa cum pare să fie semiostilistica sau stilistica comunicării. În ceea ce privește tipurile de stiluri, expresia nonverbală, chiar dacă înnăscută, universal-valabilă, se realizează la nivel individual, iar stilurile funcționale pot fi regăsite în cadrul riturilor de interacțiune¹⁷.

Din punctul nostru de vedere, comunicarea implică o *semnificare dinamică cu o stilistică adiacentă, comunicațională*, determinată în context referențial, „natural”, și o *semnificare mediată*, pentru comunicarea ficțională, de tip pseudo- sau transreferențial¹⁸, unde funcționează principiile *stilisticii generale*. În primul caz este vorba de o semnificare „în fapt”, realizată de interlocutori în procesul real de comunicare și semnificare, verbalizată sau receptată ca stimul, semnal sau semn, în accepțiunea de funcții-semn¹⁹. În al doilea caz este vorba de o semnificare dedusă, refăcută de martorul comunicării sau de narator/lector, după interpretarea noii funcții-semn considerate ca efect observat la destinatar plus reacția sa de răspuns.

Și într-un caz și în celălalt stilistica nonverbalului este metalingvistică prin excelență. De regulă, cu excepția poate a *micromomentelor*, orice fenomen comunicațional se verbalizează. De exemplu, ridicarea bruscă a capului poate fi un

simplic gest reflex, fără valoare comunicațională, sau poate deveni semn cu semnificații contextuale diferite. În relație cu un zgomot, pentru interlocutor, privitor, observator etc., capătă semnificația „e atent!”. Constatare obiectivă, fiindcă într-adevăr gestul indică atenția. Contextul poate oferi însă mai multe variante, conotate pozitiv sau negativ: zgomot puternic și brusc – ridicarea lentă a capului – „am auzit bine?” - *e (cam) surd*; zgomot slab și brusc – ridicarea rapidă a capului – „ai auzit?” - *ce bine aude!*; zgomot potrivit – ridicare rapidă a capului – „am auzit ceva?” - *ce bine aude și ce atent e!*; zgomot potrivit – ridicare lentă a capului – „ce s-o mai fi auzind?” - *ori nu aude, ori îi e prea lene...* Exemplele simple oferite dezvăluie valori pe care stilistica le poate identifica drept particularități ce trimit fie la stilul de a reacționa (la comportament specific), fie la modul de „traducere” a semnificațiilor mijloacelor de comunicare nonverbală.

Comunicatorul își va crea un comportament adecvat fiecărui context situațional, apelând la un stil sau stiluri diferite pentru a-și construi mesajul. Pe de altă parte, pentru cercetarea fenomenului, semiotica și pragmatica vor oferi datele referitoare la interpretarea codurilor și a scopului comunicării, psihologia comunicării va cerceta comportamentul comunicațional din perspectiva implicării interlocutorilor și a efectului mesajului asupra acestora. Stilistica va prelua aspectele afectiv-estetice, urmărind modul în care expresia comunicațională tranzitivă primește conotații ce o transformă în expresie reflexivă. Ea este, pentru mimică și pentru limbajul extraverbal, în general, o stilistică indicială, a momentului, determinată prin intermediul efectului comunicațional. Dacă privim lucrurile numai din această perspectivă, ne apare ca un fel de fata morgana. Există însă capacitatea fiecărui comunicator de a „traduce” indiciile

comunicațional în simbol, adică de a verbaliza semnul indicial, de cele mai multe ori, spontan, prin limbajul interior. Desigur că nu complet și nu întotdeauna foarte corect. Va avea însă mereu tendința de a construi analogic expresii cât mai cuprinzătoare, apelând frecvent la metaforizare. În acest context, expresivitatea²⁰ mimică, de factură semiotică, își găsește ușor corespondentul în expresivitatea textului lingvistic rezultat în urma „traducerii”.

Contextele lingvistice, în funcție de caracterul nominal sau verbal al expresiei gramaticale, au dovedit o pondere diferită ca posibilități de combinare și de semnificare, dar și ca expresivitate. Contextele nominale privesc în primul rând dinamica atributelor, care, de natură adjectivală, substantivală sau verbală, se caracterizează printr-o bogată tendință conotativă, transferul semantic evoluând dinspre simple analogii până la metafore pline de neprevăzut. Vezi pentru termenul **față**: *față angelică, frumoasă, amenințătoare, posomorâtă; de înger, de vagabond, de gangster, de amarez; cu pistrui, cu bube, cu acnee; în triumghi; ca o pară, ca un măr; de văzut, de privit; sau pentru termenul **privire**: *privire curată, aprinsă, iubitoare, rece, perversă; de gheață, de foc, de hoț, de urmat; în cruciș; asemenea; arzândă; cu înțeleș.**

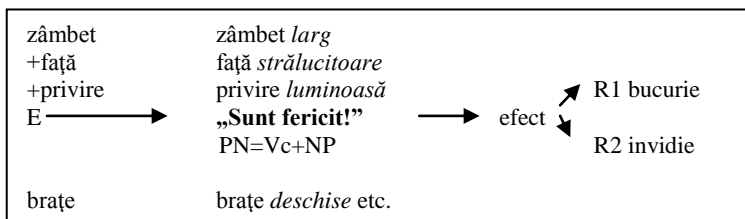
În general, contextele metalingvistice urmează, mai mult sau mai puțin, schema: nume + atribut (adjectiv; prep. + substantiv; adverb, verb) ⊗.

⊗ Pentru oricare dintre termenii mimici, toți de natură substantivală, există în procesul comunicațional numeroase posibilități de caracterizare atributivă prin intermediul adjectivului. Statistic, acesta susține cca 90% din atributele înregistrate. Urmărind distribuția acestora în relație cu termenii mimici, pe primul loc într-o ierarhie ad-hoc se situează atributele termenului *privire*, componentă „adoptată” a mimicii,

considerată, de regulă, ca un mijloc de comunicare de sine stătător, sub denumirea de *contact vizual*. Noi o considerăm ca fiind complementară mimicii, deoarece există o relație ușor de demonstrat între funcțiile tuturor componentelor fiziologice și comunicaționale ale mimicii propriu-zise și privire sau contact vizual. Cel mai elocvent argument este cazul nevăzătorilor, la care, fără să fie anihilat complet sistemul mimic de comunicare, este, datorită lipsei contactului vizual, atenuat sau alterat.

Pe de altă parte, contextul verbal este cel care, comunicațional, asigură o mare diversitate funcțională: *a pleca, a ascunde, a-și feri, a ridica, a întoarce, a sprijini fața*, sau *a arunca, a trimite, a furișa, a întoarce, a susține, a ridica, a coborî, a limita, a rezezi privirea* înseamnă tot atâtea variante mimice, care fie că se corelează cu structuri blocate, de tipul *a rezezi o privire ageră* și nicidecum *adormită*, fie că acceptă un spectru mai larg de attribute nominale. La fel, *ridică, apleacă, înclină, pleacă, scutură, leagănă, pierde, sprijină, susține capul* determină contexte variate prin adăugarea atributelor specifice.

Combinarea de coduri și efectele comunicaționale de natură stilistică pot fi urmărite într-o secvență în care expresia verbală „Sunt fericit!” este completată de o serie de mijloace extraverbale, printre care și de mișcări mimice corespunzătoare. Codurile mimice (incluzând aici privirea și paralimbajul) și gestual oferă, în acest caz, posibilități variate de expresie, în limita unei atitudini pozitive: **față strălucitoare, fericită, luminoasă, luminată, încrezătoare, îmbujorată, surâzătoare, zâmbitoare** etc; **zâmbet larg, cald, fericit, încrezător** etc; **privire luminoasă, strălucitoare, fericită, luminată de, încrezătoare, caldă** etc.

Variabilele expresiei mimice dezvăluie atât analogic, cât și simbolic, diversitatea de semnificare și interpretare. Așa se face că în relație cu expresia „Sunt fericit!”, care este, la urma urmei, destul de prozaică: *un zâmbet luminos...*, *o față strălucitoare...*, *o privire luminoasă...*, *brațele deschise...* vin și completează mesajul, susținând efectul ☺. Aceeași expresie verbală: „Sunt fericit!”, la care se adaugă *un zâmbet chinuit*, *o față mohorâtă*, *o privire tristă*, *ochi înlăcrimați*, *gesturi de retragere în sine*, sau cel puțin unul dintre aceste elemente, trimit inevitabil la recunoașterea disimulării verbale. Mișcările cu *semnificație oximoronică* (râs+plâns) nuantează comunicarea mimică și măresc complexitatea actului comunicațional. Plânsul, lacrimile, grimasele aparent necontrolate, în prezența componentelor conotate pozitiv (*fericire*), pot avea ca efect, în plus, mirarea, nedumerirea și vor solicita întotdeauna retușări cu ajutorul expresiei verbale²¹.

☺ Preponderent de natură afectivă, expresia mimică subliniază, completează, corectează mesajul, dar prin caracterul indicial, va fi mult mai legată de referent – în cazul nostru starea de fericire. În alte situații, obiectul concret și calitățile sale pot fi doar sugerate prin mișcări mimice: ex. *mărimea obiectului*, *prin ridicarea sprâncenelor*, *deschiderea largă a ochilor*, *deschiderea largă a gurii* (o dată cu articularea atributului *mare*); *micimea*, *prin micșorarea ochilor*, *strângerea pleoapelor*, *destinderea buzelor*, *ridicarea umerilor obrăjilor*, (o dată cu pronunțarea cuvântului *mic*). Atributele *mare* și *mic* pot fi însă pronunțate și fără un asemenea suport mimic. Alegerea îi aparține comunicatorului. Efectul va fi însă diferit, desigur în favoarea combinației de coduri. Efectul se nuantează, de asemenea, și în funcție de variabilele atributive în context nominal sau verbal, atunci când expresia mimică este conștientizată ca semn prin intermediul expresiei verbale: *sprâncene ridicate*, *ochi imenși* – foarte mare!, dar și *ochi mirați*, *uimiți...*- ce mare e!

În concluzie, chiar dacă mișcările mimice corespund unei mobilități faciale generale, ele se particularizează totuși la nivel individual în contexte personalizate. Este vorba nu numai de conformația mimică, ci și de un mod propriu de a reacționa afectiv la fericire, durere, mirare, dezgust etc.

Cazurile de *semnificare mediată* folosite cu precădere pentru a susține posibilitățile de semnificare pe care le poate obține oricare dintre componentele codului mimic în contexte comunicaționale determinate au fost abordate secvențial din punct de vedere stilistic, urmărind să determinăm funcția pe care o îndeplinesc prin metalimbajul mimic înregistrat.

S-a determinat astfel că expresia mimică, prezentă în comunicarea față-în-față, ca act comunicațional natural, transpusă în plan ficțional este valorificată de scriitorii mai ales în caracterizarea personajelor, pentru a releva atitudini și a sugera sau descrie relații.

Am ales pentru exemplificare secvențe din romanul *La răscruce de vânturi* de Emily Brontë, tradus de H. Y. Stahl, Editura Univers, București, 1978, pe care le-am supus mai întâi cercetării semantice, după modelul coșerian, obținând o interesantă structură aplicată.

Structuri semantice aplicate

mimica, contactul vizual, paralimbajul

structuri paradigmatică

primare - câmp: *cap, față, obraji, frunte, ochi, privire, gene, sprâncene, pleoape, nas, nări, gură, buze, bărbie, tâmpile, fălci, urechi,*

ton, zâmbet, rânjel, răs, chicotit, țipăt, suspin, geamăt, vaiet, plâns, hohot

clasa: *substantive*

secundare - sinonime parțiale: *trăsături, înfățișare, chip, fizionomie, fire, expresie, „aer”, șuier, mormăit, exclamație, mârâit, tuse, tăcere*

structuri sintagmatice: prin afinitate

sintagme nominale aparent „obiective”:

ochii lui negri; cu ochii uscați; cu ochii mari deschiși...; ochii scânteietori; ochii lui, larg deschiși și umezi;

obrajii rumeniți de foc; trăsăturile fine, [...] bucle bălaie, mai degrabă aurii; buza inferioară roșie și bosumflată; obrazul îi era alb ca peretele; cu obrajii rumeni; cutele astea dintre ochi și sprâncenele astea groase; cu sprâncenele încruntate; sprâncenele joase, încruntate; palid și cu buzele tremurânde; buzele-i erau întredeschise de parcă ar fi vrut să vorbească; obrajii îi erau palizi și pe jumătate acoperiți cu favoriți negri, sprâncenele căzute, obrajii îmbujorați; cu fața albă; cu buzele palide; fața-i slabă și ochii mari; fața îi era când albă ca varul, când roșie; era alb ca varul;

chicotit de râs; o altă tăcere lungă; tăcuți;

sintagme nominale „afective”:

cu o privire greu de îndurat; o indiferență neplăcută și stingeritoare; privirea sălbatică; privire ciudată; o privire încărcată de ură; cu ochii ei frumoși scăpărând de batjocură și răutate; cu privirea îndrăzneată și sfidătoare; perechea asta de drăcușori negri, îngropați atât de adânc; îngeri plini de încredere, nevinovați; ochii ciudați, adânciți în orbite; o expresie ciudată... pe jumătate mâniaoasă și pe jumătate batjocoritoare; în ochii plini de un foc negru; cu privirea ațintită; privire fugară aruncată din când în când; au ochi de porumbel ... sau de înger; privirii mânioase și mirate; privirea rătăcită; privirea înspăimântată; ochii ei rătăciți; cu privirea pierdută; cu ochii scânteietori de furie; privirea încordată și nerăbdătoare; bruscă încruntare; ochii de vasilisc erau aproape stinși de-atâta nesomn, poate și de-atâta plâns; ferestruicile întunecate ale iadului;

față plăcută; față posomorâtă; înfățișarea lui morocănoasă; încruntați; posaci; cu o schimonoseală aproape diabolică pe față...; veselie aceea accidentală; obișnuita lui posomoreală; cu un vâl de melancolie așternută pe fața-i rumenă; cam aspru la înfățișare; aspru ca dinții unui fierăstrău și tare ca o piatră; fizionomie grosolană; obrazul – cea mai gingașă și distinsă față pe care am avut vreodată plăcerea s-o privesc; a chipului ei încântător; cât ești de negru și de morocănos; cât de ciudat și întunecat; acele cute posomorâte dintre sprâncene; o față plăcută; chiar dac-ai fi urât în toată legea; devine tot mai sălbatic, mai întunecat și mai fioros; fără să fi fost urât sau lipsit de inteligență; o fire închisă; dar în ultima vreme devenise atât de posac și de sălbatic, încât părea aproape idiot; cu fața strălucitoare de bucurie; erau într-adevăr profund fericiți; o expresie mai dezamăgită; expresia feței ei părea tulburată și speriată; fața îi deveni mai tristă și mai gravă; trăsăturile hotărâte; părea inteligent; părea îngrozit; de pe fața ei, care devenise dureros de expresivă; expresie sălbatică și răzbunătoare; fața lividă de emoție; fruntea lui, care odinioară mi se păruse atât de energică și acum mi se părea diabolică, era umbrită de un nor greu; rânjetul acela fioros; buze pecetluite de o tristețe nespusă; mistuit de durere; părea indiferent; un zâmbet bațjocoritor; urmă vagă de zâmbet; expresia ei obișnuită de nervozitate și sfidare; fața sarcastică și sălbatică; un zâmbet răutăcios pe buzele ei;

exclamația lui plină de evlavie; într-o tăcere mormântală; țipetele copilăroase; hohotele de spaimă; pe un ton mai puțin morocănos; un ton iritat; ton amarnic...

sintagme verbale aparent „obiective”:

mi-am ridicat privirea; mă uitam la el cu ochii mari deschiși...; își ridică privirea; îmi întorsei privirea de la el; își aruncă privirea; stătea cu privirea așintită;

umflându-și nările; să deschizi tare pleoapele; am observat o lacrimă sau două alunecându-i de pe obraji;

ea nu deschise gura; mai tușii o dată;

sintagme verbale „afective”:

ochii lui negri se întunecă bănuitori sub sprâncene; mă privi atât de acru; ațintise ochii asupra mea cu o răceală și o indiferență neplăcute și stîngheritoare din cale-afară; iar ochii, dacă ar fi avut o expresie binevoitoare, ar fi fost irezistibili; singurul sentiment ce se putea citi în ei era disprețul sau un soi de deznădejde; să se uite la mine pe furiș, ca și cum între noi ar fi fost o dușmănie de moarte încă nerăzbnută; își pironi ochii îndelung asupra mea; îl privi cu ochii ei frumoși scăpărând de batjocură și răutate; ne înfrunta cu privirea îndrăzneală și sfidătoare; iar ochii îi scânteiau ca diamantele strălucitoare; aprindea o scânteie de veselie în ochii albaștri și goi; ochii îi scânteiau de bucurie ...; privindu-mă foarte serios; să schimbi drăcușorii în îngeri plini de încredere, nevinovați; privea încântat; mă privi cu niște ochi care te făceau să uiți că ești supărată; și în ochii plini de un foc negru se mai ascundea încă o sălbăticie pe jumătate îmblânzită dar desăvârșit stăpînită; licăririle ochilor săi oglindeau încântarea nedomolită pe care o sorbea din ochii ei; și-și holbă ochii; își concentrează atenția; în ochii ei apăru strălucirea bucuriei; în ochi i-a apărut licărirea tulbure a unei amintiri și dorința; privindu-mă trist, cu un fel de curiozitate întrebătoare; privi cu-atîta intensitate; ochii ardeau de spaimă; ochii lui, larg deschiși și umezi, o priviră fulgerător și sălbatic; mă privi scrâșnind din dinți; ferestruicile întunecate ale iadului se uitară fulgerând; diavolul care privea prin ele era atât de slăbît și de prăpădit; abia îndrăzni s-o privească; se uită repede;

schimonosindu-și fața; fața se destîNSE într-un zâmbet; ura de pe fața fiecăruia nu putea fi expresia lor obișnuită; mușchii feței lui... nu exprimau graiul sufletului; așternuseră pe fața lui o îndoită întunecare; caută să n-ai înfățișarea unui dulău arțăgos; schimonosește cel mai frumos obraz; mă întristasem; obrajii i se îmbujorară; avusese întotdeauna o fire închisă; rămase o clipă pe gânduri, n-ar fi putut avea o expresie mai dezamăgită; pe față i se citea, mai deslușit decît ar putea-o spune viul grai, nemărginita părere de rău; încruntându-se; cît de dulce zâmbeste; înfățișarea avea o întunecare neobișnuită; înseninarea ei era întâmpinată prin propria lui înseninare; după fața ei ai fi putut bănui că asupra-i se abătuse mai degrabă o mare nenorocire; ai căror obraji îmbujorați trădau urmele unei discuții aprinse; pe chipul stăpânei străluci un

nou sentiment; am rămas uluită; trăsăturile hotărâte dădeau feței lui o expresie mult mai matură; pălise de supărare; lacrimile i se strângeau ca mărgelile în gene; descrețește-ți fruntea, nu te încrunta la mine; obrazul îi păli ca de moarte; obraji îi pâliră brusc, ca de moarte; lacrimile adunate în gene îi curgeau șiroaie pe obraz; avea spume la gură ca un câine turbat; pe chip i se citea o adâncă deznădejde; chipul lui dezvăluia și mai limpede întunecimea gândurilor ce-l frământau...; fața i se roși de mânie; fața-i slabă și ochii mari se urâțiseră din pricina furiei frenetice și neputincioase;

fălciile i se frământau; cu vorbele ei tăioase; a fost șuierat printre dinți; mormăi el morocănos; mârâi; să izbucnesc în răs; suspinând și gemând indignată...; să plângă sfâșietor; să bocesc tare și amarnic; o năpădiră lacrimile; răsufă adânc; suspină...; urmă o altă tăcere, lungă; plângând în hohote de fericire; rase de parcă nu mai era în toate mințile; ton care exprima nepăsare și totodată dispreț; îi tăie graiul; începu să respire iute, sufocat de suspine; râzând disprețuitoare; începu să se vaiete; fu de două ori pe punctul de a izbucni în răs.

Stilistic, personajele se circumscriu propriilor câmpuri afectiv-expressive, parcurgerea acestora descoperind o arie destul de limitată a traducerii atitudinale. Numeroasele intervenții empatică nu sunt de natură să armonizeze situațiile de comunicare, iar relațiile tensionate sunt destul de simplu evidențiate. Considerându-le mărci stilistice ale unui stil descriptiv cumulativ, care vizează construcția personajelor și relațiile dintre acestea, situațiile de metaforizare pendulează între expresia simplă de tip cataretic și metafora plasticizantă. Antonimia susține antitetic tensiunea, prin aducerea în același cadru a unor tipuri de personaje foarte diferite și ca înfățișare, dar și ca atitudine: Catherine și Heathcliff, Lintonii și Earnshaw, servitorul Joseph și Doamna Dean. Importanța acordată personajelor pare să fie sugerată inclusiv prin ponderea metalimbajului mimic, Heathcliff, Catherine, Lintonii fiind surprinși cu precădere prin reacții și

atitudinii mimice. Pe de altă parte, expresia mimică sugerează elocvent caracterul personajului principal, interiorizat și complexat.

Contextual, *caracterul închis, asprimea, supărarea, ura, groaza, frica, sarcasmul, nervozitatea*, ca trăsături ce marchează puternic personajele, sunt sugestiv exploatate prin sinonimele expresive ale sintagmei **față posomorâtă**:

HEATHCLIFF: față posomorâtă; schimonoseală aproape diabolică pe față...; obișnuita posomoreală; aspru la înfățișare; aspru ca dinții unui ferăstrău; tare ca o piatră; negru și... morocănos; ciudat [...] întunecat; rușinea și mândria așternuseră pe fața lui o îndoită întunecare; cute posomorâte...; îngrozit; fața sarcastică și sălbatică; chipul lui dezvăluia și mai limpede întunecimea gândurilor ce-l frământau... etc.

CATHERINE: expresia feței tulburată și speriată; expresia obișnuită de nervozitate și sfidare; înfățișarea Catherinei avea o întunecare neobișnuită; expresie ciudată... pe jumătate mânioasă și pe jumătate batjocoritoare; bruscă încruntare; expresie sălbatică și răzbunătoare etc.

EI: încruntați; posaci;

HARETON: înfățișarea morocănoasă;

HINDLEY: sălbatic... întunecat... fioros; fire închisă; posac... sălbatic... idiot.

Se observă cu ușurință sublinierile realizate prin termeni puternic marcați expresiv precum: *față sălbatică, schimonoseală diabolică, expresie sălbatică și răzbunătoare, aspru ca dinții unui ferăstrău*. Fără metalimbajul mimic, mesajul ar fi lipsit de substanță, și, mai ales, de forța de sugestie, recunoscută în romanul lui Emily Brontë.

Este important de reținut că acesta este doar un aspect al descrierii mimice, deoarece, forța expresiei este permanent susținută și de „traducerea” celorlalte componente extraverbale, în speță a contactului vizual și paralingvajului. Urmărind aceleași personaje, prin reconstituirea reacțiilor mimice, trăsăturile personajelor și relațiile dintre ele sunt și mai intens reliefate:

HEATHCLIFF: ochii lui negri se întunecă bănuitori sub sprâncene; privirea sălbatică; privire ciudată; drăcușori negri, îngropați atât de adânc; ochii ciudați, adânciți în orbite; o expresie ciudată... pe jumătate mânioasă și pe jumătate batjocoritoare; în ochii plini de un foc negru; fereștrucile întunecate ale iadului;

CATHERINE LINTON: o privire încărcată de ură; cu ochii ei frumoși scâpărând de batjocură și răutate; cu privirea îndrăzneată și sfidătoare;

CATHERINE: privirii mânioase și mirate; privirea înspăimântată; privirea încordată și nerăbdătoare;

țăcere mormântală; hohotele de spaimă; ton mai puțin morocănos; un ton iritat; ton amarnic...; mormăi morocănos etc. .

Itinerariile de lectură sunt dirijate de condițiile de semnificare ale mesajului, constituind premise pentru construirea unui model semantic reformulat²², în care sememul complex *fașă posomorâtă* își dezvoltă câmpul semantic contextual prin adăugarea de conotații lingvistice sau prin combinațiile circumstanțiale de coduri diferite, care adaugă noi conotații mesajului în totalitatea sa.

Alte două exemple venind dintr-o cu totul altă zonă stilistică, dezvoltă condiționări de semnificare diferite în construcția

mesajului, astfel încât atenția nu numai că se deplasează dinspre *mimica* propriu-zisă spre celelalte componente, dar o deosebită importanță pare să se acorde timbrului, tonului vocii, tăcerilor, impresia generală fiind de echilibru, blândețe, înțelegere, suferință ascunsă, în primul exemplu, și de curiozitate, dinamism, joc, tragedie, toate prin ochii martorului-copil, în al doilea.

Iluzia, de M. Sadoveanu; Mihail Sadoveanu, *Povestiri, II*, Cartea Românească, 1981

sintagme „afective”:

...veselă ca o albină; rămânând pe gânduri; fruntea bombată; privește cu un îngăduitor zâmbet; ochii plini de dragoste; cu ochii mari și gânditori; ochii s-au umezit de lacrimi; ochii punctați cu aur; m-a privit consternată; l-a sărutat în tăcere pe ochii visători;

râzând cu blândeță; tac zâmbind; oftând; a răspuns încet, cu glas muzical și dulce; a oftat; zâmbind cu supunere; a dat un șipăt; a vorbit cu blândeță; am întrebat serios; am răspuns cu liniște; a răspuns, câștigat; am zis grav; am adăugit mișcat; l-a sărutat în tăcere pe ochii visători

Hultanul, de M. Sadoveanu

Mihail Sadoveanu, *Povestiri, II*, Cartea Românească, 1981

sintagme „afective”:

înfățișarea era așa de dureroasă, încât fără voie mă înfiorai; obrazul roșu de tulburare; ascultam cu luare-aminte; eram uimit și încurcat; stătui puțin pe gânduri; eram mai cu luare-aminte;

privindu-mă blând, cu ochii ei sprâncenați; sprâncene tufoase i se ridicau de pe ochi; uitându-mă cu ochii măriți; privind nehotărât; privindu-mă cu mare luare-aminte; privii mult în văzduh; îmi arunca ochii; ridică ochii și zâmbi; când ridicai pleoapele;

răspundeam cu îndrăzneală; grăia cu bunătate; pornii cu mare însuflețire; vorbeam cu gravitate; gata să plâng; întrebai sfios; o

strigare de uimire și de năcaz; altă larmă, alte chiote; prinseră a țipa cu glasuri ascuțite; întrebă cu amărăciune; se văicăreau; mormăi; întrebai cu vicleană nepăsare; întrebai cu hotărâre; întrebă râzând; strigă râzând.

Povestirile lui Sadoveanu ne-au permis, de asemenea, să remarcăm posibilitățile multiple de exploatare metalingvistică a adverbului sau a construcțiilor circumstanțiale, în general, ca indice/indici de comunicare, pe lângă verbele *dicendi*, având în vedere rolul acestuia/acestora de a traduce nuanțări de ton sau de timbru, o dată cu nuanțarea atitudinii față de sine sau față de interlocutor: *a răspuns încet, cu glas muzical și dulce; a vorbit cu blândeță; am întrebat serios; am răspuns cu liniște; a răspuns, câștigat; am zis grav; am adăugit mișcat; răspundeam cu îndrăzneală; grăia cu bunătate; pornii cu mare însuflețire; vorbeam cu gravitate; întrebai sfios; întrebă cu amărăciune; întrebai cu vicleană nepăsare; întrebai cu hotărâre; întrebă râzând; strigă râzând.*

În toate cele trei exemple metalimbajul mimic pendulează între expresia descriptivă statică, de tip nominal, când sunt surprinse și descrise mișcările mimice propriu-zise (vezi *față posomorâtă, obrazu-i roșu de tulburare*), și expresia dinamică, de tip verbal, când se face apel la contactul vizual sau paralimbaj (*ridică ochii și zâmbi, uitându-mă cu ochii măriți; privind nehotărât; m-a privit consternată; își pironi ochii îndelung asupra mea; îmi întorsei privirea de la el; începu să respire iute, sufocat de suspine; râzând disprețuitoare; începu să se vaiete; fu de două ori pe punctul de a izbucni în râs; mormăi*).

Se poate constata astfel că semnificarea mediată combină permanent contextele nominale și verbale pentru a descrie reacții, atitudini, relații.

NOTE

¹ Denotația reprezintă conținutul expresiei, în timp ce conotația reprezintă conținutul unei funcții-semn. (Apud Umberto Eco, *op. cit.*, p. 99.)

² L. Hjelmslev, inițiatorul Școlii „glosematice”, continuă și dezvoltă teza saussuriană privind semnul lingvistic. *Semnul (lingvistic)* în concepția saussuriană, este format dintr-un *semnificant* și un *semnificat*. *Semnificantul* este una dintre cele două laturi interdependente ale semnului lingvistic. Este considerat latura materială a semnului, unitățile sale constitutive fiind fonemele, pe baza cărora se constituie complexul sonor, ca manifestare orală sau scrisă. *Semnificatul* reprezintă latura ideală a semnului. Pentru că *semnificatul* este legat de o limbă determinată, se definește prin opozițiile reciproce cu alți semnificați, condiționate de diverși factori care conduc la diferențe între limbi. (Vezi Ferdinand de Saussure, 1998, *Curs de lingvistică generală*, Iași, Polirom, pp. 85-86.) Hjelmslev introduce termenii de *plan al expresiei* în locul semnificantului și *plan al conținutului*, în locul semnificatului. El numește *expresie* latura concretă a semnelor sau a enunțurilor lingvistice, care reprezintă o suită ordonată de sunete specifice. *Expresia* este delimitată în raport cu *conținutul* și este frecvent utilizată cu accepția de semnificant luat în totalitatea lui. *Planul conținutului* sau al semnificatului este un plan pur mental; reprezintă latura cognitivă a semnului. În lingvistica modernă *conținutul* se opune *expresiei* și corespunde parțial cu semnificatul, considerat în totalitatea sa.

³ În cazul lui E. Coșeriu, îndemnul de a privi limbajul în complexitatea sa și de a-și îndrepta atenția și spre nivelurile universal și individual se înscrie în curentul de trecere spre o lingvistică dinamică, „comunicațională”, și vine, în primul rând, dinspre două lucrări publicate în 1956, prima, și, în 1980, cea de-a doua: *Determinacion y entorno. Dos problemas de una lingüística del hablar* și *Textlinguistik Eine Einführung*, dar și dinspre alte studii sau lucrări de lingvistică generală și aplicată (vezi în românește: *Prelegeri și conferințe*, 1992-1993; *Introducere în lingvistică*, 1995; *Lingvistica integrală*, 1996; *Sincronie, diacronie și istorie*, 1997; *Lección de lingvistică generală*, 2000).

⁴ Vezi și Georgeta Corniță, 2001, *Dialogul în paradigma comunicării*, Umbria.

⁵ Avem în vedere *contextul situațional specific*, în care *calitatea interlocutorilor, spațiul, distanța, timpul/momentul și canalul de comunicare* vor constitui puncte de plecare pentru interpretarea eficienței actului comunicațional. La acestea se adaugă *intenția de comunicare, forma de comunicare, codurile utilizate, obiectul comunicării, modul de construire a*

textului (exploatarea tehnicilor), calitatea receptării, în relație cu intenția și scopul emiterii, feedback-ul (corectări, retușări, sublinieri, reveniri).

⁶ *Structura de suprafață* reprezintă nivelul mai puțin abstract, mai apropiat de structurile sintactice observabile [...] Structura de suprafață denumește atât nivelul de organizare opus celui de adâncime, cât și structurile sintactice aparținând acestui nivel. În practică lucrurile sunt mai complicate, datorită relațiilor contextuale complexe și, mai ales, datorită experienței și abilității comunicaționale foarte diferite a fiecărui destinatar. (Vezi și ȘAL 1997.)

⁷ *Structura de adâncime* sau *de profunzime* corespunde [...] nivelului logico-semantic, fiind concepută, după modelul Filmore, în termenii categoriilor de caz, orice propoziție de adâncime având în componență un predicat și mai multe cazuri logico-semantică: agent, pacient, experimentator, instrument, sursă etc. (*Ibidem*) *Structura de adâncime este mai abstractă și încearcă să capteze trăsăturile generale de bază ale organizării sale.* Distincția între structura de suprafață și structura de profunzime derivă din opera lingvistului american Noam Chomsky, care a justificat-o argumentând că reprezentările structurii profunde erau necesare pentru a explica fenomenele contradictorii de suprafață, cum ar fi ambiguitatea, pe de o parte, și frazele diferite ca structură, dar care înseamnă același lucru, pe de altă parte. În opera sa, Chomsky a propus un set de reguli care apropie cele două niveluri. Structurile profunde sunt transformate în structuri de suprafață prin operațiile regulilor transformaționale, care schimbă structura profundă prin re-ordonarea elementelor, prin inserarea sau ștergerea lor. Noțiunea de structură de adâncime poate fi aplicată, de asemenea, și la un șir de obiecte culturale, cum ar fi visurile, miturile și poveștile. (Apud CF, pp. 322-323) Problema care se pune în studiile psiholingviștilor este că memoria înregistrează structuri de sens nu structuri sintactice, la fel precum procesele cognitive au o bază semantică. Fără a nega prevalența globală a semanticii, se poate admite, cu Van Dijk, că planurile sintactice sunt strategii tipice „pe termen scurt”, elaborate pentru fiecare enunț în parte, ori, în cazul unor texte cu specificitate generică foarte pregnantă, funcționează ca un fel de matrici stilistice globale. (Vezi Paul Cornea, 1998, *Introducere în teoria lecturii*, Iași, Polirom, pp. 42-44.)

⁸ Vezi Lucian Blaga, 1994, *Trilogia culturii, III, Geneza metaforei și sensul culturii*, Humanitas.

⁹ Vezi și teoria câmpului lingvistic sau teoria câmpului semantic din lingvistica germană: G. Ipsen, J. Trier, W. Porzig, L. Weisgerber; modelele de semantică

structurală din Franța: B. Pottier, A.J. Greimas; modelul lui St. Ullman, al lui K. Baldinger, al lui Katz și Fodor, Ascombe și Ducrot etc.

¹⁰ Eugenio Coseriu, 1978, *Gramatica, semantica, universales*, Madrid. Vezi supra.

¹¹ Sintaxa „obiectivă” nu implică neapărat nuanțări conotative, putând trimite la o serie de atribute în sine.

¹² Sintaxa „afectivă” ia în considerare faptul că „traducerea” sensului mimic este, în cea mai mare parte, de natură subiectivă, cu transfer semantic frecvent, construcția metaforică distribuindu-se dinspre catacreză spre metafora plasticizantă de mare efect.

¹³ Vasile Breban, *Dicționar general al limbii române*, EȘE, București, 1987; *Dicționarul limbii române moderne*, București, EA, 1958.

¹⁴ Printre altele, autorul arată că întreaga complexitate a actului dialogic, imposibil de abordat doar dintr-o anumită perspectivă, derivă și din raportul dintre ceea ce spunem și ceea ce am dori să spunem. Diferența se datorează nu numai problemelor create de raportul limbă-gândire, ci și datorită unor ingerințe de natură psihologică, verbală sau *extraverbală*. Vezi și: 1998, *Studii de lingvistică și stilistică*, Pygmalion.

¹⁵ Stilistica este în esență o știință a utilizării codului, a individualizării lui. În cazul codului lingvistic este vorba de modul propriu de exploatare a expresiei verbale. Noțiunile de *alegere* și de *variație* joacă un rol important în stilistica generală, unde sunt utilizate în mod deosebit pentru a studia diversele nivele și registre discursive prezente într-o limbă dată. Stilistica generală pornește de la faptul că limba însăși deține suficiente resurse de natură estetică sau expresivă, care sunt puse în valoare prin alegere și îmbinare discursivă. Faptul stilistic devine în acest caz o caracteristică continuă a actelor verbale: „orice alegere lingvistică este semnificativă și, în consecință, chiar dacă mai puțin puternică, este pertinentă stilistic” (Halliday, 1970, apud *NDE*). Rezultă că nu există texte cu stil și texte fără stil: orice text are o anumită dimensiune stilistică (Leech et Short, 1981, 18; Genette 1991: 135, apud *NDE*) Întrebarea la care trebuie să răspundă stilistica nu este aceea dacă există sau nu stil ci de a stabili deosebirile dintre diferitele stiluri și diferitele funcții stilistice.

¹⁶ Definiția stilului ca obiect al stilisticii va păstra principalele date, fiind completată doar în ceea ce privește „referențialul”. Conceptele cu care operează, de regulă, stilistica generală, pot fi adaptate unei *stilistici a comunicării*, fenomenul de preluare a modelului lingvistic fiind, de altfel, constatat încă de la apariția lingvisticii generale ca știință. Definit ca manieră individuală sau

colectivă de a marca personalitatea vorbitorului/autorului în enunț, prin utilizarea unor forme/procedee ale expresivității, stilul demonstrează că limbajul deține o funcție specifică, funcția stilistică, care subliniază trăsăturile enunțului și scoate în evidență structurile cu un anumit rol în realizarea scopului comunicării. Cea mai puțin controversată părere este aceea că stilul este alegere și combinație (St. Ullmann, R Jakobson), la care se adaugă teoria contextului stilistic a lui Riffaterre, unde contextul stilistic este înțeles ca model accidentat de prezența unui element nepredictibil. Textul devine în acest caz un lanț de opoziții binare cu termenii inseparabili context/fapt de stil (vezi cazul oximoronului). Fiecare limbaj sau stil funcțional deține un număr de procedee specifice situate la toate nivelurile limbii. (Vezi și *NDE*) Încadrat de o parte din stilisticieni în sfera mai largă a limbajului oral, limbajul colocvial sau familiar poate fi considerat suport de natură stilistică în studiul comunicării față-în-față, în timp ce stilul beletristic poate avea același rol pentru discuțiile privind dialogul ficțional. Studiile culturale apreciază stilurile ca mijloace prin care identitatea culturală și locația socială sunt negociate și exprimate (vezi stilurile ca „proprietate simbolică a anumitor grupuri sociale care își articulează orientarea și poziția în interiorul relațiilor sociale, culturale și stilistice mai largi” în lucrările dedicate subculturilor tinerilor.). (Apud *CF*, p. 318)

¹⁷ Vezi Pascal Lardellier, 2003, *Teoria legăturii ritualice. Antropologie și comunicare*, Tritonic, p. 44.

¹⁸ Vezi și tipurile de texte în: Paul Cornea, 1998, *Pentru o teorie a lecturii*, Iași, Polirom.

¹⁹ Umberto Eco, *op. cit.*, pp. 56-57.

²⁰ După Șt. Munteanu *expresivitatea* presupune reducerea până la identificare a „distanței” dintre concept și complexul sonor. Expresia (semnificantul) preia practic o parte din funcția de comunicare a limbii, colaborând cu semnificatul la realizarea funcției stilistice, ca funcție de potențare intuitiv-emoțională a cunoașterii. (Apud Ștefan Munteanu, 1995, *Introducere în stilistica operei literare*, Timișoara, Editura de Vest, p. 51.)

²¹ Vezi *entropie și redundanță* în Dicționar de termeni, infra, pp. X.

²² Vezi Umberto Eco, *op. cit.* Modelul semantic reformulat presupune existența unui semn-vehicul cu *d-denotații*; *c-conotații*; *cont_a-selecție contextuală*, *circ_a-selecții circumstanțiale* [...] Transpunând în MSR, într-o variantă schematizată, sememul *față*, introducem în reprezentarea semantică toate conotațiile codificate lingvistic care depind de denotația corespunzătoare, la care se adaugă selecțiile contextuale și circumstanțiale. Metodologic, descrierea câmpurilor și a

axelor semantice se realizează doar cu ocazia studierii condițiilor de semnificare a unui mesaj dat. (Umberto Eco , *op. cit.*, p.145) *Supărarea*, de exemplu, nu poate fi explicată atitudinal decât prin introducerea unor itinerarii de lectură care să surprindă conotarea termenilor metalingvistici, referitori la comportamentul comunicațional ce exploatează mai multe coduri. Adăugarea conotațiilor de închidere în sine, nemulțumire, furie, durere etc. solicită, în cazul expresiei mimice, descrierea prin crearea de sintagme metalingvistice, nominale sau verbale, de tipul: *față posomorâtă, față sălbatică, încruntându-și fața, schimonosindu-și fața* etc.

CONCLUZII

Situația optimă de comunicare este situația în care interlocutorul „nu se simte judecat, analizat sau interpretat, nici ghidat prin sfaturi și nici manipulat sau hărțuit prin întrebări. Este o situație în care el se simte pur și simplu ascultat. Ascultarea este caracteristica fundamentală a comunicării vizând facilitarea exprimării celui alt.”

(Abric 2002:49)

Cultura comunicațională se completează permanent nu numai prin ceea ce cunoaștem despre posibiii noștri interlocutori de azi și de mâine, dar și prin încercările de a depăși barierele comunicaționale și prin deschiderile de natură teoretică și practică spre cunoașterea în domeniu.

A întocmi un dicționar multilingv al mimicii poate părea la prima vedere un lucru relativ simplu. Termenii mimici sunt înregistrați în dicționare și ușor de tradus dintr-o limbă în alta. Întrebarea care rămâne este aceea care privește funcțiile pe care le îndeplinește *mimica* și celelalte componente prezentaționale ca mijloace de comunicare efectivă, și concomitent, cum putem înregistra cu mijloace lexicografice cunoscute semnificația unor unități din coduri atât de diferite de codul lingvistic. Așa s-a ajuns la necesitatea stabilirii unor principii care să permită înregistrarea în variantă simbolică a metalimbajului mimic, astfel încât să poată fi elaborate paradigme corespunzătoare.

Cum era și firesc, pentru demersul teoretic au fost alese ca suport teoriile în care comunicarea este privită „ca un sistem dinamic, ce stabilește relații interactive între elemente (emițător, receptor, mesaj etc) greu de separat, dar și, mai larg, relații interactive la nivelul contextului global” (Lohisse 2002:101). Modelul este unul circular (vezi modelul de la Palo Alto sau modelul cibernetic – modelul circular retroactiv al lui Norbert Wiener) și orientează cercetarea spre niveluri de complexitate și contexte multiple, considerând că orice comportament uman are valoare comunicativă. Comunicarea devine în acest caz un sistem deschis, în care subiecții, contextele și utilizările comune sunt strâns legate și oferă platforma comună de cercetare pentru discipline diverse.

Obiect de studiu al lucrării de față, *mimica* a fost considerată în relație cu *contactul vizual* și cu *mijloacele paralingvistice*, fără de care, comunicațional, nu-și poate realiza funcțiile. De cele mai multe ori, prin mimică au fost denumite și celelalte două componente, păstrându-le însă individualitatea semiotică în analiza propriu-zisă.

Cercetarea de față s-a bazat pe faptul că semnele mimice care se adaugă competenței idiomatice, vin, de regulă, dintr-o tradiție a comunității culturale, dar se pot datora și actului comunicațional individual, de tip creativ. Pentru a ajunge la o argumentare satisfăcătoare în procesul de identificare a posibilităților de transpunere a semnificațiilor mimice în limbaj articulat, s-a pornit de la teoria lui Umberto Eco privind raportul dintre comunicare și semnificare, acceptând că procesul de comunicare, indiferent de calitatea participanților, nu poate exista fără un sistem de semnificare adiacent (de altfel, este imposibil să se conceapă și o relație de semnificare care să nu fie motivată de intenția de comunicare). (Eco 2003: 15)

Concomitent, a fost exploatată ideea că procesul de semnificare, recunoscut drept condiție a procesului de comunicare, se distribuie, din perspectivă organicistă, la ambele aspecte ale comunicării (cadru-relația și conținutul), determinând calitatea semnificantă a mesajelor-cadru și a mesajelor de conținut sau de informație propriu-zisă, la cele două niveluri: de emisie și de recepție. (Vezi și Bougnoux 2000: 28). În acest context, codurile nonverbale au fost considerate în raport cu mesajul verbal, gestionând *relația* și facilitând transferul eventualelor *conținuturi* informative, caracterul recunoscut de universalii comunicaționale al majorității mijloacelor nonverbale asigurând existența unui sistem de

semnificare general-valabil, care depășește de cele mai multe ori granițele culturale.

Deosebit de importantă pentru demersul nostru a fost ideea lui Daniel Bounoux (2000: 62), care arată că, derivată dintr-o semiotică a „manifestării”, comunicarea nonverbală își creează practic un sistem de semnificare ce poate funcționa independent de sistemul de semnificare verbală, folosindu-se concomitent de un sistem de metasemnificare. Practic, lumea înconjurătoare este o lume a semnelor care se adună și se desfac mereu în alte și alte mesaje. Mesajul, privit de Umberto Eco ca text cu mai multe niveluri discursive, trimite la existența codului ca sistem dinamic de semnificare. Atunci când este vorba de conținuturi traductibile, semnele-vehicul se suprapun sau glisează dintr-un sistem semiotic într-altul, determinând reprezentări similare sau diferite, în funcție de experiența culturală a interlocutorilor.

Pentru a se ajunge la identificarea posibilităților de traducere a semnificațiilor mimice în limbaj verbal, au fost stabilite două perspective de abordare a semnificațiilor și a sensurilor contextuale: ca semnificații posibile, pe baza capacității de verbalizare a oricărui proces comunicațional, în limitele unui inventar lexical existent într-o limbă dată, și ca semnificare efectiv realizată în contexte înregistrate sau preelaborate.

Considerând câmpurile semantice ca instrumente utile pentru studierea ansamblurilor comunicaționale mimice, a fost exploatat, în primul rând, modelul structurilor semantice al lui Eugenio Coșeriu. Câmpul semantic a fost construit ca un câmp al semnificațiilor și sensurilor contextuale, deschizând calea spre exploatarea semiotico-stilistică a textului creat printr-un act de

metacomunicare produs în procesul de interacțiune dintre emițător și receptor.

Determinarea funcțiilor contextuale ale mișcărilor mimice a condus cercetarea spre descoperirea expresivității mimice, la nivel de cod prezentațional, dar concomitent și la nivelul metalimbajului corespunzător. S-a constatat că se poate vorbi de o *stilistică a nonverbalului*, cu condiția recunoașterii ascendenței semiotice și într-o conlucrare deplină cu o semiotică a semnificării, ea însăși legată intrinsec de semantică, ca știință a sensurilor.

S-a avut în vedere o *semnificare dinamică cu o stilistică adiacentă, comunicațională*, determinată în context referențial, „natural”, și o *semnificare mediată*, pentru comunicarea ficțională, unde funcționează principiile stilisticii generale. În primul caz este vorba de o semnificare „în fapt”, realizată de interlocutori în procesul real de comunicare și semnificare, verbalizată sau receptată ca stimul, semnal sau semn, în accepțiunea de funcții-semn. În al doilea caz este vorba de o semnificare dedusă, refăcută de martorul comunicării sau de narator/lector, după interpretarea noii funcții-semn considerate ca efect observat la destinatar plus reacția sa de răspuns. Exemplele oferite pe parcursul capitolului III dezvăluie valori pe care stilistica le poate identifica drept particularități ce trimit fie la stilul de a reacționa (la comportament specific), fie la modul propriu de utilizare a mijloacelor de comunicare.

Orice comunicator își va crea un comportament adecvat fiecărui context situațional, apelând la un stil sau stiluri diferite pentru a-și construi mesajul. Stilistica va prelua aspectele afectiv-estetice, urmărind modul în care expresia comunicațională

tranzitivă primește conotații ce o transformă în expresie reflexivă (Vezi Vianu 1941.). Ea este, pentru mimică și pentru limbajul extraverbal, în general, o stilistică indicială, a momentului, determinată prin intermediul efectului comunicațional. Există însă capacitatea fiecărui comunicator de a „traduce” indicele comunicațional în simbol, adică de a verbaliza semnul indicial, de cele mai multe ori, spontan, prin limbajul interior. Desigur că nu complet și nu întotdeauna foarte corect. Va avea însă mereu tendința de a construi analogic expresii cât mai cuprinzătoare. De aici gradul mare de metaforizare.

Cazurile de semnificare mediată folosite cu precădere pentru a susține posibilitățile de semnificare pe care le poate obține oricare dintre componentele codului mimic în contexte comunicaționale determinate au fost abordate secvențial din punct de vedere stilistic, urmărind să se determine funcția pe care o îndeplinesc prin metalimbajul mimic înregistrat.

Itinerariile de lectură, dirijate de condițiile de semnificare ale mesajului, au constituit premise pentru construirea unui model semantic reformulat, în care sememul își dezvoltă câmpul semantic contextual prin adăugarea de conotații lingvistice, sau prin combinațiile circumstanțiale de coduri diferite, care adaugă noi conotații mesajului în totalitatea sa.

Din cele trei exemple alese (romanul *La răscruce de vânturi*, de Emily Brontë, tradus de H.Y.Stahl și povestirile *Iluzia* și *Hultanul*, de Mihail Sadoveanu) s-a putut constata că semnificarea mediată combină permanent contextele nominale și verbale pentru a descrie reacții, atitudini, relații. Metalimbajul mimic pendulează între expresia descriptivă statică de tip nominal (substantiv+adjectiv), când sunt surprinse și descrise

mişcările mimice propriu-zise, și expresia dinamică, de tip verbal (verb+adverb), când este vorba de contactul vizual sau paralingvistic.

Pe de altă parte, povestirile lui Sadoveanu au dezvăluit posibilitățile multiple de exploatare a indicilor comunicaționali, având în vedere rolul acestora de a traduce nuanțări de ton sau de timbru, o dată cu nuanțarea atitudinii față de sine sau față de interlocutor.

În concluzie considerăm că orice limbă deține în paradigma sa un inventar de semnificații mimice care, recunoscute ca unități metalingvistice în procesul comunicațional, pot dezvolta sensuri contextuale pline de neprevăzut. Cunoscute de interlocutori, ele pot constitui repere fundamentale pentru situațiile optime de comunicare.

SIGLE ȘI ABREVIERI

CF = *Concepte fundamentale din Științele comunicării și studiile culturale*
(vezi bibliografia)

DE = *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage* (vezi bibliografia)

DEP = *Dicționar enciclopedic de pragmatică*(vezi bibliografia)

DTL = *Dicționar de termeni lingvistici* (vezi bibliografia)

EA = Editura Academiei

Ed. = editura

EP = Editura Politică

EȘE = Editura Științifică și Enciclopedică

expr. = expresie

lat. = latin

loc. = locuțiune

NDE = *Nouveau dictionnaire encyclopédique des sciences du langage* (vezi bibliografia)

ȘAL = *Dicționarul de Științe ale limbii* (vezi bibliografia)

BIBLIOGRAFIE

1. *** *Dicționar general de Științe. Științe ale limbii*. Teoria limbii, Modele lingvistice, Fonetică, Fonologie, Gramatică, Vocabular, Semantică, Semiotică, Istoria limbii, Dialectologie, Pragmatică, Sociolingvistică, Stilistică, Poetică, Retorică, Versificație, Naratologie, București, Editura Științifică, 1997; 2001 **ȘAL**
2. *** *Studii de stilistică, poetică și semiotică*, Cluj-Napoca, 1980
3. *** *Enciclopedia pentru tineri. Comunicarea de la origini la Internet*, Enciclopedia RAO, 1998
4. *** *Larousse. Dicționar de sociologie*, Traducere de Mariana Țuțuianu, Universul Enciclopedic, București, 1996
5. *** *Lingvistica integrală*, interviu cu Eugeniu Coșeriu realizat de Nicolae Saramandu, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996
6. Abric, Jean-Claude, 2002, *Psihologia comunicării. Teorii și metode*, Traducere de Luminița și Florin Botoșineanu, Iași, Polirom
7. Anghel, Petre, 2003, *Stiluri și metode de comunicare*, Aramis
8. Austin, J.L., 1970, *Quand dire, se faire*, Paris, Seuil
9. Bakhtine, M., 1984, *Esthétique de la création verbale*, Paris, Gallimard
10. Bally, Charles, 1951, *Traité de stylistique française*, Paris, Klincksieck
11. Bârliba, Maria Cornelia, 1987, *Paradigmele comunicării*, București, EȘE
12. Barthes, Roland, 1964, *Essais de sémiologie*, Paris Seuil
13. Barthes, Roland, 1953, *Le degré zéro de l'écriture*, Paris, Seuil
14. Barthes, Roland, 1997, *Mitologii*, Traducere, prefață și note de Maria Carpov, Institutul European
15. Benveniste, É., vol. I, 1966, vol. II, 1974, *Problèmes de linguistique générale*, Paris, Gallimard
16. Benveniste, É., 1970, „L'appareille formel de l'énonciation”, în *Langages*, 17, pp. 12-18

17. Blaga, Lucian, 1994, *Trilogia culturii, III, Geneza metaforei și sensul culturii*, Humanitas
18. Bognoux, Daniel, 2000, *Introducere în științele comunicării*, Traducere de Violeta Vintilescu, Iași, Polirom
19. Bourdieu, P., 1982, *Ce que parler veut dire*, Paris, Fayard
20. Boutaud, J.J., 1998, *Sémiotique et communication. Du sign au sens*, Paris, L'Harmattan
21. Boutaud, J. J., 2004, *Comunicare, semiotică și semne publicitare. Teorii, modele și aplicații*, Prefață de Yves Jeanneret. Traducere de Diana Bratu și Mihaela Bonescu. Ediție îngrijită de Valentina Pricopie, București, Tritonic
22. Caune, Jean, 2000, *Cultură și comunicare. Convergențe teoretice și locuri de mediere*, Traducere de Mădălina Bălășescu, București, Cartea Românească
23. Cherry, Colin, 1957, *On Human Communication*, Cambridge Mass; MIT Press
24. Chevalier, Jean, Alain Gheerbrant, 1993, *Dicționar de simboluri*, vol. I-III, București, Artemis
25. Constantinescu-Dobridor, Gheorghe, 1998, *Dicționar de termeni lingvistici*, Teora, **DTL**
26. Copans, Jean, 1999, *Introducere în etnologie și antropologie*, Traducere de Elisabeta Stănciulescu și Ionela Ciobănașu. Prefață de Dumitru Stan, Iași, Polirom
27. Coraze, Jaques, 1980, *Les communications non-verbales*, Paris, Presse Universitaire de France
28. Cornea, Paul, 1998, *Introducere în teoria lecturii*, ediția a II-a, Iași, Polirom
29. Corniță, Georgeta, 1995, *Manual de stilistică*, Baia Mare, Umbria
30. Corniță, Georgeta, 2001, *Dialogul în paradigma comunicării*, Baia Mare, Umbria

31. Corniță, Georgeta, 2005, *Studiul mimicii. Perspective interdisciplinare*, ed. I, Cluj-Napoca, Risoprint
32. Coșeriu, Eugen, *Prelegeri și conferințe (1992-1993)*, ca supliment al publicației Anuar de lingvistică și istorie literară, T. XXXIII, 1992-1993, Seria A Lingvistică
33. Coșeriu, Eugenio, 1995, *Introducere în lingvistică*, Traducere de Elena Ardeleanu și Eugenia Bojoga, Cuvânt înainte de Mircea Borcilă, Cluj, Editura Echinox
34. Coșeriu, Eugeniu, 2000, *Lección de lingvistică generală*, Traducere din spaniolă de Eugenia Bojoga, Cuvânt înainte de Mircea Borcilă, Chișinău, Editura Arc
35. Coșeriu, Eugeniu, 1997, *Sincronie, diacronie și istorie*, Problema schimbării lingvistice, Versiune în limba română de Nicolae Saramandu, București, Editura Enciclopedică
36. Coteanu, Ion, 1973, *Stilistica funcțională a limbii române. Stil, stilistică limbaj*, București, Editura Academiei
37. Cottraux, Jean, 2003, *Terapiile cognitive. Cum să acționăm asupra propriilor gânduri*, Traducere de Sergiu Ciocoiu, Iași, Polirom
38. Craia, Sultana, 2001, *Dicționar de comunicare*, Ed. Ager
39. De Vito, Joseph, 1988, *Human Communication. The Basic Course*, 4th ed., New York, Harper&Row
40. DeFleur, Melvin L., Sandra Ball-Rokeach, 1999, *Teorii ale comunicării de masă*, Traducere de Ducu Harabagiu și Cătălina Harabagiu, Prefață de Melvin DeFleur și Sandra Ball-Rokeach, Iași, Polirom
41. Dimpleby, Richard, Graeme Burton, 1985, *More Than Words – An introduction to communication*, London and New York, Methuen
42. Dinu, Mihai, 2000, *Comunicarea. Repere fundamentale*, ed. a II-a, Editura Algos
43. Dinu, Mihai, 1993, *Introducere în teoria comunicării*, București, Editura Universității

44. Dragoș, Elena, 2000, *Introducere în pragmatică*, Cluj, Editura Casa Cărții de Știință
45. Dubois, P., Winkin Y., (eds.), 1988, *Rhétorique du corps*, Bruxelles, De Boeck
46. Dubuisson, Daniel, 2003, *Mitologii ale secolului XX. Dumézil, Lévi-Strauss, Eliade*, Ediție argumentată. Traducere din limba franceză de Lucian Dinescu, Iași, Polirom
47. Duck, Steve, 2000, *Relațiile interpersonale. A gândi, a simți, a interacționa*, Traducere de Margrit Talpalaru, Iași, Polirom
48. Ducrot, O., & Todorov, T., 1972, *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*, Paris, Seuil, **DE**
49. Ducrot, Oswald, Jean-Marie Scaeffler, 1995, *Nouveau dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*, avec la collaboration de Marielle Abrioux, Dominique Bassano, Georges Boulakia, Michel de Fornel, Philippe Roussin et Tzvetan Todorov, Paris, Seuil, **NDE**
50. Durkheim, Emile, 2002, *Regulile metodei sociologice*, Traducere din limba franceză de Dan Lungu, Iași, Polirom
51. Eco, Umberto, 2003, *O teorie a semioticii*, Traducere din engleză de Cezar Radu și Costin Popescu, Editura Meridiane
52. Eco, Umberto, 1982, *Tratat de semiotică generală*, Traducere de Anca Giurescu și Cezar Radu, Postfață și note de Cezar Radu, București, EȘE
53. Eco, Umberto, 2002, *În căutarea limbii perfecte*, Traducere din limba italiană de Dragoș Cojocaru, Iași, Polirom
54. Fiske, John, 2003, *Introducere în științele comunicării*, Traducere de Monica Mitarcă, Iași, Polirom
55. Frâncu, Constantin, 1997, *Curenți și tendințe în lingvistica secolului nostru*, Iași, Casa editorială Demiurg
56. Géraud, Marie-Odile, Olivier Leservoisier, Richard Pottier, (cu colaborarea lui Gérald Gaillard), 2001, *Noțiunile-cheie ale etnologiei. Analize și texte*, Traducerea de Dana Ligia Ilin, Iași, Polirom

57. Goffman, E., 1969, *Behaviour in Public Places: Notes on the Social Organization of Gatherings*, New York, Free Press
58. Goffman, Erving, 1974, *Les rites de l'interaction*, Paris, Minuit
59. Goody, J., 1979, *La raison graphique. La domestication de la pensée sauvage*, trad. lb engleză, Paris, Minuit
60. Greimas, A.J., 1974, *Despre sens. Eseuri semiotice*, București, Editura Univers
61. Gresle, François, Michel Panoff, Michel Perrin, Pierre Tripier, 2000, *Dicționar de Științe umane. Antropologie/Sociologie*, Traducere din limba franceză de Irina Negrea, Redactare lexicografică de Gabriel-Florin Matei, Nemira
62. Habermas, Jürgen, 1983, *Cunoaștere și comunicare*, București, EP
63. Habermas, Jürgen, 2000, *Discursul filosofic al modernității. 12 prelegeri*, Editura ALL
64. Haggard, E.A., K.S. Isaac, 1966, "Micromomentary Facial Expression as Indicators of Ego Mechanisms in Psychotherapy", în Gottschalk LA, Auerbach, A.H., (eds.), *Methods of Research in Psychotherapy*, Englewood Cliffs, N.J. Prentice Hall
65. Hall, E.T., 1987, *Au-delà de la culture*, Paris, Seuil, col. Points
66. Hall, E.T., 1984, *Le langage silencieux*, Paris, Seuil, col. Points
67. Hall, ET., 1981, *La Dimension cachée*, Paris, Seuil
68. Hartley, Peter, 1995, *Interpersonal communication*, N.Y., Routledge
69. Havârneanu, Cornel, 2000, *Cunoașterea psihologică a persoanei. Posibilități de utilizare a computerului în psihologia aplicată*, Iași, Polirom
70. Henley, Nancy, 1977, *Body Politics: Power, Sex and Nonverbal communication*, N.Y., Prentice Hall
71. Hymes, D., 1967, „The Anthropology of communication”, in FEX Dance (ed.), *Human Communication Theory; Original Essays*, N.Y., Holt, Rinehart and Winston

72. Iacob, Luminița-Mihaela, 2003, *Etnopsihologie și imagologie. Sinteze și cercetări*, Iași, Polirom
73. Ionescu-Ruxândoiu, L., Chițoran, D., (eds), 1975, *Sociolingvistică. Orientări actuale*, București, Editura Didactică și Pedagogică
74. Iordan, Iorgu, 1975, *Stilistica limbii române*, București, Editura Științifică
75. Irimia, Dumitru, 1986, *Structura stilistică a limbii române contemporane*, București, Editura Științifică și Enciclopedică
76. King, Gary, Robert Keohane, Sidney Verba, 2000, *Fundamentele cercetării sociale*, Traducere de Irina Culic și Bogdan Micu. Notă introductivă de Gabriel Bădescu, Iași, Polirom
77. King, Larry, 1999, *Secretele comunicării*, București, Ed. Amaltea
78. Knapp, Mark, 1978, *Nonverbal Communication in Human Interaction*, N.Y., Holt, Rinehart and Winston
79. Laplantine, François, 2000, *Descrierea etnografică*, Iași, Polirom
80. Lardellier, Pascal, 2003, *Teoria legăturii ritualice. Antropologie și comunicare*, Postfața de Alain Caillé; traducere de Valentina Pricopie, București, Tritonic
81. Larson, Charles U., 2003, *Persuasiunea. Receptare și responsabilitate*, Traducere de Odette Arhip, Iași, Polirom
82. Lohisse, Jean, 2002, *Comunicarea. De la transmiterea mecanică la interacțiune*, Traducere din limba franceză de Gabriela Scurtu Ilovan, Iași, Polirom
83. Luzy, Antoine, 2000, *Puterea privirii*, București, Editura Orgeu
84. Marcus, Solomon, 1980, „Semiotica zâmbetului. (Aspecte algoritmice ale comunicării umane)”, în vol. *Studii de stilistică, poetică, semiotică*, Cluj-Napoca, pp. 189-194
85. Mattelart, Armand, Michèle Mattelart, 2001, *Istoria teoriilor comunicării*, Traducere de Ioan Pânzaru, Iași, Polirom
86. Mărginean, Ioan, 2000, *Proiectarea cercetării sociologice*, Iași, Polirom
87. McLuhan, M., 1977, *La galaxie Gutenberg*, vol. I, Paris, Gallimard

88. McQuail, Denis, 1999, *Comunicarea*, Traducere de Daniela Rusu. Prefață de Ioan Drăgan, Postfață de Iulian Popescu, Institutul European
89. Mehrabian, Albert, 1972, *Non-verbal Communication*, Aldine
90. Miège, Bernard, 1998, *Gândirea comunicățională*, traducere de Maria Ivănescu, București, Cartea Românească
91. Mihu, Achim, 2002, *Antropologia culturală*, Cluj-Napoca, Editura Dacia
92. Mișcol, Oltea, 2000, *Cultură și comunicare. Cultura prin limbaj. Cultura între modernitate și postmodernitate*, Ed. Oscar Print
93. Moeschler, Jacques, Anne Reboul, 1999, *Dicționar enciclopedic de pragmatică*, coordonarea traducerii: Carmen Vlad, Liana Pop, Cluj, Editura Echinox, **DEP**
94. Morris, Charles, 1938, *Foundations of the Theory of Signs*, Chicago, University of Chicago Press
95. Mounin, G., 1970, „Sémiologie de la communication et sémiologie de la signification”, în *Introduction à la sémiologie*, Paris, Minuit
96. Mucchielli, Alex, (coord.), 2002, *Dicționar al metodelor calitative în științele umane și sociale*, Traducere de Veronica Suci, Iași, Polirom
97. Mucchielli, Alex, 2002, *Arta de a influența. Analiza tehnicilor de manipulare*, Traducere din limba franceză de Mihaela Calcan, Iași, Polirom
98. Munteanu, Ștefan, 1995, *Introducere în stilistica operei literare*, Timișoara, Editura de Vest
99. Munteanu, Ștefan, 1998, *Studii de lingvistică și stilistică*, Pitești, Editura Pygmalion
100. Munteanu, Ștefan, 2005, *Lingvistică și stilistică*, Timișoara, Editura de Vest
101. Nicolescu, Basarab, 1999, *Transdisciplinaritatea, Manifest*, traducere de Horia Mihail Vasilescu, Iași, Polirom
102. O’Sullivan, Tim, John Hartley, Danny Saunders, Martin Montgomery, John Fiske, 2001, *Concepte fundamentale din Științele comunicării și*

- studiile culturale*, Introducere de Mihai Coman, Traducere de Monica Mitarcă, Iași, Polirom - CF
103. Oancea, Ileana, 1998, *Semiostilistica (Unele repere)*, Timișoara, Editura Excelsior
104. Ong, W. J., 1988, *Orality and Literacy. The Technologizing of the Word*, Londra, New York, Routledge
105. Pailliart, Isabelle (coord.), 2002, *Spațiul public și comunicarea ...*, Traducere de Monica Mitarcă, Eduard Săvescu, Beatrice Oșanu, Iași, Polirom
106. Pânișoară, Ion-Ovidiu, 2004, *Comunicarea eficientă*, ed. a II-a revăzută și adăugită, Iași, Polirom
107. Pease, Allan, Alan Garner, 1994, *Limbajul vorbirii. Arta conversației*, Editura Polimark
108. Pease, Allan, 1993, *Limbajul trupului, Cum pot fi citite gândurile altora din gesturile lor*. 182 ilustrații. Traducerea de Alexandru Szabo, Editura Polimark
109. Pedler, Emmanuel, 2001, *Sociologia comunicării*. Lucrare publicată sub conducerea lui François de Singly, Traducere și cuvânt înainte de Bogdan Ghiu, București, Cartea Românească
110. Peirce, Charles S., 1978, *Écrit sur le signe*, trad. fr. și prezentare de G. Deledalle, Paris, Seuil
111. Peirce, Charles S., 1990, *Semnificație și acțiune*, Prefață: Andrei Marga, București, Humanitas
112. Peretti, Andre de, Jean-André Legrand, Jean Boniface, 2001, *Tehnici de comunicare*, Traducere de Gabriela Sandu, Iași, Polirom
113. Prutianu, Ștefan, 2000, *Manual de comunicare și negociere în afaceri. I. Comunicarea*, Iași, Polirom
114. Prutianu, Ștefan, 2004, *Antrenamentul abilităților de comunicare*, Iași, Polirom
115. Romedea, Adriana-Gertruda, 1999, *Actele de discurs: o perspectivă semiotică*, Iași

116. Rovența-Frumușani, Daniela, 1999, *Semiotică, Societate, Cultură*, Iași, Institutul European
117. Rovența-Frumușani, Daniela, 1991, *Introducere în semiotică*, București, Editura Universității
118. Saussure, Ferdinand de, 1998, *Curs de lingvistică generală*, Publicat de Charles Bally și Albert Sechehaye, în colaborare cu Albert Riedlinger, Ediție critică de Tullio De Mauro, Traducere și cuvânt înainte de Irina Izverna Tarabac, Iași, Polirom
119. Schleiermacher, F.D.E., 2001, *Hermeneutica*, Traducere, note și studiu introductiv de Nicolae Râmbu, Iași, Polirom
120. Sebeok, Thomas A., 2002, *Semnele: o introducere în semiotică*, Traducere din engleză după ediția a II-a definitivă, de Sorin Mărculescu, București, Humanitas
121. Severin, Wernwr J., James Tankard, Jr., 2004, *Perspective asupra teoriilor comunicării de masă. Originile, metodele și utilizarea lor în mass media*, Traducere de Mădălina Paxaman și Maria Paxaman, Iași, Polirom
122. Sfez, L., (coord.), 1993, *Dictionnaire critique de la communication, Tome I, Les données de base. Les théories opérationnelles*, Paris, PUF
123. Sinclair, John, Malcom Coulthard, 1993, „Towards an Analyses of Discourse”, in *Advances in Spoken Discourse Analyses*, Routledge
124. Singly, François de, Alain Blanchet, Anne Gotman, Jean-Claude Kaufmann, 1998, *Ancheta și metodele ei: chestionarul, interviul de producere a datelor, interviul comprehensiv*, Prefață de Elisabeta Stănciulescu, Iași, Polirom
125. Slama-Cazacu, Tatiana, 1980, „Conceptul de "sintaxă mixtă"”, în vol. *Studii de stilistică, poetică, semiotică*, Cluj-Napoca, pp. 301-307
126. Slama-Cazacu, Tatiana, 1999, *Psiholingvistica o știință a comunicării*, București, Editura ALL
127. Stanton, Nicki, 1995, *Comunicarea*, București, Societatea Știință și Tehnică
128. Todorov, Tvetan, 1983, *Teorii ale simbolului*, București, Editura Univers

129. Van Cuilenburg, J.J., O. Schoolten, G. W. Noomen, 1998, *Știința comunicării*, Versiune românească și studiu introductiv de Tudor Olteanu, București, Humanitas
130. Vianu, Tudor, 1941, „Dubla intenție a limbajului și problema stilului”, în *Arta prozatorilor români*, București
131. Vlad, Carmen, 2003, *Textul aisberg. Teorie și analiză lingvistică-semiotică*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Cluj, Casa Cărții de Știință
132. Wald, Henri, 1983, *Ideea vine vorbind*, București, Editura Cartea Românească
133. Watzlawick, Paul, Janet Beavin, Don Jackson, 1972, *Une logique de la communication*, Paris, Seuil
134. Wilson, D., & Sperber, D., 1979, „Remarques sur l'interprétation des énoncés selon Paul Grice”, *Communications* 30, 80-94
135. Winkin, Y., 2001, *Anthropologie de la communication*, Paris, Seuil

ANEXE

Anexa 1: Structuri semantice aplicate –selecții

Anexa 2: Dicționar de termeni

Anexa 3: Extrase din romanul *La răscruce de vânturi*, de Emily Brontë, traducerea de H.Y. Stahl, 1978; Extrase din povestirea *Iluzia*, de M. Sadoveanu; Mihail Sadoveanu, *Povestiri, II*, Cartea Românească, 1981; Extrase din povestirea *Hultanul*, de M. Sadoveanu; Mihail Sadoveanu, *Povestiri, II*, Cartea Românească, 1981

ANEXA 1

Structuri semantice aplicate
- selectiv -*cap*

structuri paradigmactice

primare

câmp: *trunchi, membre*

clasă s.c., n., (I, III) *capete*, s.n., (II) *capi*, s.m. I.1.
*Partea superioară a corpului omenesc (la animale
 partea anterioară), alcătuită din cutia craniană și
 față (la animale bot) și legată de trunchi prin gât.
 [...] Lat. caput*

secundare

derivate: *căpuș, căpuc*

compuse: *cap-de-lemn, căpcăun (cap+ câine);
 cap-de-mort; a face capul-lui-Adam; cap de cocoș;
 capul-șarpelui; capul-ariciului, capul-balaurului*
 alte origini: *căpățână, căpățânos, capiu, căpiat,
 craniu, cranian*

sinonime- *căpățână, tărăcuță, scăfârlie, biblică,
 dovleac, minister, devlă, osatură, minte,
 personalitate*

omonime: *cap – capuri; cap - capi*structuri sintagmatice: *prin afinitate*

sintaxă „obiectivă”: **cap** aranjat, ascuțit, bălai, bălan, bătrânesc,
 beteag, bolnav, brun, cizelat, colțuros, contorsionat, curat, curățel, dăltuit,
 deformat, gogonat, golaș, greu, imens, imobil, imperfect, imperial,
 indescrivibil, inert, inflammat, inform, intact, împietrit, împlântat, înălțat,
 încărunțit, încoronat, încremenit, jegos, jupuit, leonin, lunguiet, mare, masiv,
 mălăieț, măricel, mărit, mic, micuț, miniatural, minuscul, moale, mobil,
 modelat, mumificat, murdar, mutilat, năpădit, neatins, negricios, negru,
 neguros, neîngrijit, oriental, oval, parfumat, pavoazat, păduchios, periat, plecat,
 pleșuv, pletos, plouat, proporționat, protejat, rănit, rezistent, ridicat, rigid,
 roșcovan, rotund, sănătos, săpunit, solid, spart, spălat, spălăcit, strivit, tare, teșit,
 turtit, țesălat, țuguiat, ud, udat, umflat, unuros, voluminos, vopsit, zdrelit,
 zdrobit;

sintaxă „afectivă”: **cap** acătării; adorabil; agreabil; amuzant, anapoda, antipatic, aparte, armonios, aristocratic; atrăgător; aureolat, auster, banal, bestial, bizar; bolovănos; caraghios; caricatural; ciudat, comic; copilăresc; cuminte, dantesc, decent, decorativ, decrepit, genial, gingaș, grațios, greoi, gol, grosolan, grotesc, hazliu, hidos, hirsut, hâd, idiot, ilustru, , impozant, impresionant, impunător, important, inestetic, inexpressiv, insipid, insolit, interesant, inuman, încuiat, îmbătrânit, împărătesc, împopoșonat, împovărat, încântător, jalnic, limpede, luminat, marcant, magnific, memorabil, minunat, mitocănesc, mizerabil, mândru, monstruos, napoleonian, năpăstuit, neasemuit, necioplit, nătâng, nebun, neînsuflețit, nostim, obișnuit, olimpiant, ordinar, organizat, oribil, obtuz, odihnit, onorabil, original, perfect, plăcut, plin, ramolit, recunoscut, redescoperit, relevant, remarcabil, renumit, respectabil, rezonabil, ridicol, romantic, sălbatic, sălbăticit, scârbos, sclerozat, sec, seducător, semeț, seniorial, sfidător, simpatic, sinistru, splendid, straniu, superb, șui, tembel, trufaș, tulburător, turbat, umil, urât, ursuz, valoros, venerabil, vulgar, vulnerabil, zdruncinat.

Loc. și expr. din cap până-n picioare; cu noaptea-n cap; cu un cap mai sus; a se da peste cap; a da peste cap; a da paharul peste cap; a scoate capul în lume; a i se urca la cap; a nu-și mai vedea capul de...; a nu ști unde-i stă capul; a-și pierde capul; a nu mai avea unde să-și pună capul; a nu-l durea capul; a da din cap; a da la cap; a umbla cu capul în traistă; a se da cu capul de toți pereții; a-și lua lumea în cap; a-și pleca capul; pe după cap; cu capul plecat; bătut în cap; vai de capul lui; a nu fi nimic de capul lui; a cădea pe capul cuiva; a sta de capul cuiva; a se pune pe capul cuiva; a se duce de pe capul cuiva; a nu ști ce-și face capului; a-și pune mâinile în cap; a se lua cu mâinile de cap; cu cap; fără cap; cu scaun la cap; a fi bun la cap; a fi greu de cap; a fi cu capu-n nori; a-i băga cuiva în cap; a nu-i intra cuiva în cap; a lua (a băga) la cap; a-i ieși cuiva ceva din cap; a nu-i mai ieși din cap; a-l duce (tăia) capul; a-l duce capul la...; a-și bate capul; a-i deschide capul; a fi (umbla) de capul său; a face de (din) capul său; a întoarce (sucii) capul (cuiva); a avea cap să...; a-și pune capul; o dată cu capul; în ruptul capului; a-și face de cap..., cap tare, cap pătrat, tare de cap, a nu avea cap, de la cap se-mpute peștele, cap de găină, capul plecat sabia nu-l taie, capul sus!, cu capul gol.

privire

structuri paradigmatic:

primare	câmp: <i>ochi, gene, glob ocular, retină, iris</i> clasă s.f., 1. <i>faptul de a privi; funcția organică a ochilor; căutătură, uitătură; contemplare; Concr. Organul vederii; ochii; 2. Examinare, apreciere; [...]</i> de la <i>privi+ire</i> .
secundare:	sinonime: <i>căutătură, văz, ochi, uitătură, contemplare</i>

structuri sintagmatice: *prin afinitate*

sintaxă „obiectivă”: **privire** ațintită, bolnavă, ceacără, cenușie, cețoasă, clară, curată, crucișă, defectă, deformată, deviată, înălțată, încrucișată, laterală, lăptoasă, lărgită, lăsată, mioapă, neclară, neclintită, obturată, pironită, plecată, ridicată, stabilă, sticloasă, străjuită, susținută, ternă, umedă, uscată, violetă, viorie, vizibilă.

sintaxă „afectivă”: **privire** adorabilă, agreabilă, ageră, adâncă, alienată, alterată, angelică, anostă, aparte, apătoasă, anormală, abătută, abrutizată, ademenitoare, adormită, așabilă, afectată, agreabilă, afectuoasă, agasantă, ageră, agresivă, aiurită, amabilă, ambiguă, amarnică, amăgitoare, ameninșătoare, amorțită, alunecoasă, amară, absentă, acerbă, amuzantă, anapoda, acidă, adâncă, admirativă, animată, antrenantă, anxioasă, angelică, anostă, antipatică, apreciativă, aprinsă, apatică, aprobativă, aprobatoare, apropiată, ardentă, aristocratică, arșă, artificială, arțăgoasă, arogantă, arzătoare, ascunsă, ascuțită, asiduă, (fără) astâmpăr, atentă, atrăgătoare, aspră, atroce, autoritară, austeră, avidă, anormală, amețită, alintată, banală, batjocoritoare, bănuitoare, bătăioasă, bătrânească, bățoasă, becnică, belicoasă, bestială, bezmetică, binevoitoare, biruitoare, bizară, blajină, bleagă, bleojdită, blândă, bovină, bravă, brutală, bucuroasă, buimacă, bună, calculată, caldă, calmă, cameleonică, candidă, capricioasă, captivantă, caraghioasă, castă, catifelată, caustică, călduroasă, căpiată, celestă, cercetătoare, ceremonioasă, cerească, cernită, certăreață, chemătoare, chibzuită, chinuită, chiorășă, cinică, cinstită, circumspectă, ciudată, câinoasă, clocotitoare, cochetă, colerică, colțoasă, combativă, comică, compătimitoare, complexată, complice, compromișătoare, comunicativă, concesivă, concludentă, condescendentă, confuză, consonantă, conspirativă, consternată, contemplativă, contestatară, contrariată, convențională, convingătoare, copilărească, copleșitoare, cordială, corectă, corosivă, credulă, cretină, criminală, crispată, crâncenă, crudă, cruntă, cuceritoare, cucernică, cuminte,

cumpănită, cumplită, cumsecade, cunoscătoare, curajoasă, curată, curioasă, curtenitoare, cusurgie, cutezătoare, cutremurătoare, cuvîncioasă, cuvioasă, damnată, dăscălească, dăunătoare, decentă, decepționată, decisă, decisivă, declanșatoare de, deconectată, defavorabilă, defensivă, deferentă, definită, definitorie, degajată, delicată, dementă, demențială, demnă, demobilizatoare, demoniacă, demonică, demonstrativă, demoralizantă, demoralizată, denaturată, denunțatoare, deocheată, deosebită, depărtată, dependentă, depersonalizată, deplorabilă, depreciativă, deprimată, deprimantă, deraiată, deranjată, dereglată, derutată, deschisă, descifrabilă, descompusă, descumpănită, descurajată, descurajantă, descurajatoare, desfrănată, desperată, despotică, despovărată, destinsă, deșănțată, deșuceată, detașată, detestabilă, devorantă, devotată, dezagreabilă, dezamăgită, dezaprobatore, dezarmată, dezarmantă, dezaxată, dezechilibrată, dezghețată, dezgustătoare, dezinteresată, dezinvoltă, dezlănțuită, dezmățată, dezmeticită, dezmierdătoare, dezmoșțită, deznădăjduită, dezolată, dezorientată, dezumanizată, diabolică, diafană, diavolească, dictatorială, diferită, difuză, dinamică, dinamizatoare, directă, direcționată, discordantă, discrepantă, discretă, discriminantă, discriminatorie, disonantă, disperată, disprețuitoare, distantă, distinctă, distorsionată, distrată, distructivă, distrugătoare, distrusă, divină, dârză, dobitocească, docilă, dogoritoare, dojenitoare, dominantă, doritoare, dornică, draconică, dramatică, drăcoasă, drăgăstoasă, dreaptă, drogată, duioasă, dulce, dumnezeiască, duplicitară, dușmănoasă, echilibrată, echivocă, edificatoare, electrizată, elocventă, emancipată, emoționantă, energetică, enervantă, enigmatică, entuziastă, epuizată, estimativă, estompată, euforică, evaluatoare, evazivă, evlavioasă, exaltată, examinatoare, exasperantă, exasperată, excitantă, exigentă, experimentată, explicită, exploratoare, expresivă, extatică, extaziată, extenuantă, extenuată, extraordinară, exuberantă, ezitantă, faimoasă, falsă, familiară, fanatică, fandosită, fantastică, fascinantă, favorabilă, fâșarnică, febrilă, feciorelnică, femeiască, ferită, fericită, fermă, fermecată, fermecătoare, feroce, fidelă, fierbinte, filtrată, fioresă, firavă, firească, fixă, fixată, fâstăciută, flămândă, flegmatică, flușturistică, focoasă, formală, formidabilă, forțată, francă, frapană, fraternă, frământată, frățească, fricoasă, frivolă, frumoasă, furibundă, furioasă, furișă, galantă, galeșă, (de) gazelă, găunoasă, generoasă, gentilă, genuină, ghidușă, gânditoare, glacială, glumeață, goală, gravă, grăbită, grăitoare, greoie, grea, grijulie, groaznică, grozavă, habotnică, haină, halucinantă, hapsână, hazlie, hăbăucă, hăituită, hămesită, hărțuită, hâtră, hotărâtă, hoață, hulpavă, identică, idioată, ieritoare, imparțială, impasibilă, impenetrabilă, imperativă,

imperceptibilă, imperială, imperioasă, impersonală, impertinentă, imperturbabilă, imprecisă, imposibilă, impresionantă, imprevizibilă, imprudentă, impudică, impură, inaccesibilă, inadecvată, incandescentă, incendiatoare, incertă, incestuoasă, incisivă, incomodă, incompatibilă, incompreensibilă, incredibilă, indecentă, indecisă, indefinită, indescriabilă, indescriptibilă, indezirabilă, indiferentă, indignată, indirectă, indiscretă, indispusă, indolentă, indulgentă, inefabilă, inexistentă, inexpressivă, infantilă, inflexibilă, ingenuă, inobservabilă, inocentă, inofensivă, inopinată, inoportună, insesizabilă, insidioasă, insignifiantă, insinuantă, insipidă, insistentă, insolentă, insolită, insondabilă, inspirată, instabilă, instantanee, instigatoare, instinctivă, insultătoare, insuportabilă, integră, inteligentă, intempestivă, intensă, intenționată, interesantă, interesată, interioară, interogativă, intimă, intolerantă, intraductibilă, intransigentă, inumană, invidioasă, involuntară, invulnerabilă, ipocrită, îmbietoare, îmbufnată, îmbunată, împăcată, împăciuitoare, împăienjenită, împărătească, împietrită, împlântată, împrăvărată, împrăștiată, împungătoare, înăcrită, înăsprită, încălzită, încăpățânată, încărcată de, încețoșată, înciudată, încântată, încântătoare, încordată, încremenită, încrezătoare, încrâncenată, încredințată, încurajatoare, incurcată, îndatoritoare, îndărătnică, jalnică, jenată, josnică, jovială, jucăușă, juvenilă, lacomă, languroasă, laudativă, lămuritoare, lecuitoare, leneșă, liberă, libidinoasă, licăritoare, lihnită, liliachie, limpede, lingușitoare, liniștitoare, lipită, lirică, lăncedă, loială, lucitoare, lugubră, lumească, luminată, luminoasă, lunatică, lunecoasă, lungă, lupească, maculată, magică, magnetică, magnifică, mahmură, maleabilă, malefică, malițioasă, marcată, marțială, maternă, matură, măgulitoare, meditativă, melancolică, melodramatică, memorabilă, meschină, metalică, miloasă, milostivă, mincinoasă, minunată, miraculoasă, mirată, misterioasă, mistică, mistuitoare, mișcată, mișelească, mitocănească, mizerabilă, mâhnită, mândră, mângâietoare, mângâioasă, mâniașă, mârșavă, mobilă, mobilizatoare, mocnită, modestă, mofluză, mohorâtă, molesită, monstruoasă, morbidă, morocănoasă, moartă, mucalită, muierască, mulțumită, muștrătoare, mușcătoare, mută, naivă, naturală, năpăstuită, năprasnică, năstrușnică, năitângă, năucă, năucită, năucitoare, năzdrăvană, năzuroasă, neabătută, neadormită, neajutorată, neasemuită, neastâmpărată, neatentă, ne bună, nebunatică, necăjită, necinstită, neconsolată, necruțătoare, necuviincioasă, nedefinită, nedumerită, nefavorabilă, nefericită, nefirească, negativistă, neghioabă, neglijabilă, neguroasă, nehotărâtă, neiertătoare, neîmblânzită, neîmpăcată, neîncrezătoare, neînduplecată, neîndurătoare, neînfricată, neînfrântă,

neînsemnată, neînsuflețită, neînțelegătoare, neînțeleasă, nelegiuită, neliniștită, neliniștitoare, nemaipomenită, nemaiîntâlnită, nemaivăzută, nemiloasă, nemișcată, nemângâiată, nemulțumită, nenorocită, neobișnuită, neobosită, neomenească, neostoită, nepământeană, nepărtinitoare, nepăsătoare, nepereche, nepieritoare, neplăcută, nepoliticoasă, nepotrivită, neprețuită, neprietenosă, neprihănită, neputincioasă, nerăbdătoare, nerecunoscătoare, neroadă, nerușinată, nervoasă, nesăbuită, nesănătoasă, nesărată, nesătulă, nesățioasă, nesigură, nesocotită, nestatornică, nestăpănită, nestăvilită, nesuferită, nesupusă, neștiutoare, netrebnică, neuitată, neutră, nevinovată, nevolnică, nevricoasă, nicicum, nimerită, nimicitoare, nobilă, nocivă, noptatică, normală, nostalgică, nostimă, nuanțată, nurlie, obedientă, obidită, obiectivă, obișnuită, oblăduitoare, oblică, obosită, obositoare, obraznică, obscenă, obsedantă, obsedată, obtuză, ocrotitoare, odihnită, odihnitoare, odioasă, ofensată, oficială, ofuscată, oligofrenică, omenească, omenoasă, onestă, onorabilă, opacă, oportună, oprimată, ordinară, ordinară, oribilă, orientată, oropsită, oscilantă, ospitalieră, ostentă, ostentativă, ostilă, ostoită, otova, otrăvită, oțărâtă, oțelită, pacificatoare, paradoxală, paralizantă, paranoică, parșivă, pasionată, pasivă, pașnică, paternă, patetică, păcătoasă, părintească, părtinitoare, pățimașă, pățimită, pătrunzătoare, penetrantă, penibilă, percutantă, perfectă, perfidă, periculoasă, perplexă, perseverență, persistentă, perspicace, persuasivă, (de) peruzea, perversă, pesimistă, pierdută, piezișă, pioasă, pâl păitoare, pânditoare, pângărită, pângăritoare, placidă, plăcută, plicticoasă, plictisită, plictisitoare, pofticioasă, politicoasă, polițienească, poruncitoare, posedată, posesivă, posomorâtă, potolită, potopită, potrivită, potrivnică, prăpădită, precurată, prealuminată, precisă, prefăcută, pregnantă, prelinsă, premeditată, preocupată, presantă, pretențioasă, prețioasă, prețuită, prevenitoare, prevestitoare, prielnică, prietenească, prietenoasă, primăvăratică, primejdioasă, primitivă, proaspătă, profanatoare, profesorală, profetică, profundă, promițătoare, promptă, propice, protectoare, protejată, providențială, provocatoare, prudentă, pură, pustie, pustie, pustie, pustie, radioasă, ranchiunoasă, rapace, rapidă, răbdătoare, rănită, răscolitoare, răităcită, răutăcioasă, răuvoitoare, răvășită, răzbătătoare, răzbunătoare, răzgâiată, răzvrătită, rea, rebelă, rece, reconfortantă, recunoscătoare, recunoscută, redescoperită, refractară, reîmprospătată, reînsuflețită, reînviată, relaxată, relevantă, remarcabilă, renăscută, repezită, reprimată, reprobatoare, resemnată, respectuoasă, respingătoare, responsabilă, reticentă, reținută, revanșardă, revelatoare, revendicativă, reverențioasă, revoltată, revoltătoare, revoluționară, rezervată, rezonabilă, răzătoare, romantică, rugătoare,

rușinată, sadică, sagace, sarcastică, satisfăcută, sălbatică, sălbătică, sănătoasă, scandalizată, schimbătoare, scânteietoare, scârbită, sclipitoare, scormonitoare, scotocitoare, scrutătoare, scurtă, seducătoare, semnificativă, senilă, senină, seniorială, sensibilă, sentențioasă, senzațională, senzuală, serioasă, servilă, sesizabilă, severă, sfidătoare, sfioasă, sigură, similară cu, simpatică, sinceră, sinistră, sâcâitoare, smerită, smintită, sobră, solemnă, solicitantă, somnolentă, somnoroasă, spălăcită, speriată, splendidă, spurcată, statornică, stăpânită, stăpânitoare, stăruitoare, stimulantă, stimuloare, stingherită, stinsă, stânjenită, stoică, stranie, strașnică, străbătătoare, străină, strălucitoare, străpungătoare, stresantă, strâmbă, stupefiată, stupidă, suavă, subiectivă, sublimă, subtilă, suferindă, supărată, supărătoare, superbă, suportabilă, supusă, surescitată, surâzătoare, surprinsă, suspectă, suspicioasă, șăgalnică, șireată, șmecheră, șocantă, ștearsă, știutoare, ștregărească, șugubeață, șuie, tainică, tandră, tăioasă, tămăduitoare, teatrală, temătoare, tembelă, temerară, temperamentală, temperată, temută, tenace, tendențioasă, teribilă, terifiantă, terorizată, ticăloasă, timidă, timorată, tinerească, tipică, tiranică, tâmpă, tâmpită, tolerantă, tonică, toropită, tragică, transparentă, trădătoare, trează, tristă, triumfătoare, trivială, trufașă, tulburătoare, turbată, ucigătoare, uimită, uimitoare, uluită, uluitoare, umbrită, umilă, umilită, umilitoare, uneltitoare, urâtă, ursuză, vanitoasă, veninoasă, versată, veselă, viciată, vicioasă, vicleană, victorioasă, vițoroasă, vigilentă, vindecătoare, vinovată, vioaie, violentă, virginală, virilă, virtuoasă, visătoare, vie, vlăguită, voalată, voievodală, voioasă, voluptoasă, vrăjită, vrăjmașă, vulcanică, vulgară, vulturească, zăpăcită, zărghită, zbanghie, zbuciumată, zburdalnică, zglobie, zurlie.

gură

structuri paradigmatică

primare

câmp: *buze, dinți, limbă*

clasă: *sḑ, Cavitatea din partea anterioară și inferioară a capului oamenilor; (prin restricție) buzele și deschizătura dintre ele. pl. guri; din lat. gula.*

secundare

derivate: *guriță*

compuse: *gură-cască, gură-căscată, gură-de-lup, gura-leului, gura lupului*

sinonime: *glas, grai, vorbă, gălăgie, țipăt, ceartă*

structuri sintagmatice: *prin afinitate*

sintaxă „obiectivă”: **gură** amorțită, arsă, bolnavă, contorsionată, coșcogeamite, crispată, curată, damblagită, dăltuită, deformată, degenerată, depigmentată, deschisă, dezumflată, disproporționată, distorsionată, distrusă, ditamai, enormă, fermă, fierbinte, finisată, flască, fleșcăită, frântă, gigantică, groasă, hipersensibilă, hipertrofiată, imensă, imobilă, imperfectă, indefinită, inertă, informă, împietrită, încălzită, închisă, încleștată, încordată, încrețită, încremenită, largă, lăbărtată, largită, lățită, lipită, lovită, mare, mărită, mică, micșorată, minusculă, micuță, mânjită, murdară, mutilată, neîngrijită, nemișcată, nespălată, paralizată, prăbușită, proporționată, puturoasă, rănită, relaxată, roșie, rotundă, rotunjită, rotunjoară, roz, rumeioară, rumenă, rumenită, rumenie, ruptă, sănătoasă, schimonosită, stricată, strâmbă, strâmbată, strâmtă, știrbă, teafără, trandafirie, umedă, umflată, uriașă, uscată, vindecată, vizibilă, vânăta, vopsită.

sintaxă „afectivă”: **gură** abrutizată, ademenitoare, adorabilă, agresivă, amară, amăgitoare, amenințătoare, amuzantă, anapoda, anormală, anostă, antipatică, aparte, aristocratică, armonioasă, arogantă, aspră, atrăgătoare, austeră, autoritară, avidă, bațjocoritoare, bătrânească, bizară, blajină, blândă, catifelată, câinoasă, captivantă, caraghioasă, caricaturală, chinuită, ciudată, cizelată, colțoasă, comică, copilărească, crudă, cuceritoare, cucernică, cuminte, cuviincioasă, delicată, delicioasă, deosebită, decorativă, definitorie, desăvârșită, desfrânată, destinsă, dezagreabilă, dezgustătoare, diavolească, diferită, disprețuitoare, distinsă, distonantă, dizgrațioasă, drăgălașă, drăguță, dulce, efeminată, energetică, excitantă, experimentată, faină, fantastică, fățarnică, feciorelnică, femeiască, fermecătoare, flământă, formidabilă, fragedă, frapană, frivolă, frumoasă, frumușea, generoasă, gingașă, grotească, grozavă, hămesită, hidoasă, hădă, impertinentă, impresionantă, inadecvată, indecentă, inestetică, inexpressivă, infantilă, insolentă, interesantă, îmbătrânită, îmbietoare, îmbufnată, împuțită, înăcrită, înăsprită, încântătoare, încrâncenată, lacomă, minunată, monstruoasă, mută, neatinsă, nemaipomenită, nemaîntâlnită, nemaivăzută, neobișnuită, neplăcută, nepotrivită, neprihănită, nervoasă, nesătulă, nesățioasă, nevinovată, normală, nostimă, obișnuită, obraznică, ostenită, otrăvită, parșivă, păcătoasă, pătimașă,

pângărită, plăcută, pocită, poficioasă, proaspătă, provocatoare, răpitoare, respingătoare, răzătoare, scârboasă, seducătoare, sensibilă, senzuală, simpatică, shută, sluțită, splendidă, spurcată, stranie, strașnică, superbă, surâzătoare, șocantă, tragică, trădătoare, tremurătoare, tristă, trivială, urâtă, veninoasă, voluptoasă, vulgară, zbârcită, zâmbăreață, zâmbitoare.

Expresii și loc.: *gură-n gură, cu sufletul la gură, a uita de la mână până la gură, parcă se bat lupii la gura lui, a se duce (ca) pe gura lupului, a scoate (sau a scăpa ca) din gura lupului, a țipa (sau a striga) ca din gură de șarpe, a se zvârcoli ca în gură de șarpe, a avea gura moale, moale de gură, a pune (sau a lua) ceva în gură, a i se face gura pungă, a da mură în gură, de-ale gurii, nici o gură de apă, gura păcătosului adevăr grăiește, a tăcea din gură, a închide (sau astupa) cuiva gura, a lua cuiva vorba din gură, a i se muia cuiva gura, a-și strica gura degeaba, a-l lua gura pe dinainte, a-l scăpa gura, a avea gura spartă, a fi slobod la gură, a fi cu gură mare, a avea o gură cât o șură, a-și păzi gura, a-i tot da din gură, a-i umbla (sau a-i merge, a-i toca) gura (ca o meliță, ca o moară stricată sau hodorogită, ca o pupăză), a nu se uita la (în) gura cuiva, a vorbi (a spune, a zice) ceva cu jumătate de gură, a fi bun de gură, a fi rău de gură, e numai gura de el, a-i umbla cuiva vorba prin gură, a trece (sau a umbla, a fi purtat) vorba din gură în gură, gura lumii, gura satului, a intra în gura lumii, a se lua după gura cuiva, a se pune cu gura pe cineva, nu i se aude gura, a striga (sau a țipa) cât le ține (ia) gura (sau în gura mare), a nu avea gură (să răspunzi), a sta cu gura pe cineva, a da gură la câini, a-i da cuiva o gură, gurile rele, gura satului, gura cămășii, gura vasului, gura podului, gura canalului, a lega gura pânzei, a prins pânza gură, gura fluviului, gura râului, gură de apă, gură de incendiu, gură de foc, a trimite pe cineva în gura tunului.*

nas

structuri paradigmatică

primare

câmp: *frunte, obraz, gură, bărbie*

clasă: *sn, Parte proeminentă a feței, între frunte și gură, servind la respirație și ca organ al mirosului.*
pl. nasuri; din lat. nasus

secundare

derivate: *năsuc, năsos, năsui, năsușor, năsuț*
 sinonime: *trompă, furnal, miros, intuiție*

structuri sintagmatice: *prin afinitate*

sintaxă „obiectivă”: *nas* amorțit, ars, ascuțit, beteag, bolnav, bolovănos, cizelat, coșcogeamite, curat, dăltuit, decolorat, deformat, deranjat, descărnat, descuamat, desfundat, deteriorat, dezmorțit, dezumflat, distorsionat, distrus, ditamai, drept, enorm, frânt, gigantic, gros, grosier, grosuț, identic, imens, inform, încovoiat, jupuit, lăbărțat, lățit, lipit, lung, lungăreț, lunguiet, masiv, măricel, mărit, mărunțel, mic, micuț, miniatural, minuscul, mânjit, modelat, mont, murdar, mutilat, neîngrijit, nespălat, noduros, obișnuit, oblojit, pocit, pocnit, potrivit, rănit, reliefat, ridicat, ros, roșcovan, roșit, roșu, scurt, spălat, stâlcit, stârcit, strivit, strâmb, strâmbat, subțire, subțirel, umflat, uriaș, vindecat, vânăț, zdreliț, zdrobit, teșit;

sintaxă „afectivă”: *nas* acătării, adorabil, agasant, agresiv, amenințător, amuzant, anapoda, anormal, anost, antipatic, aparte, aristocratic, armonios, arrogant, artificial, atrăgător, banal, bizar, caraghios, caricatural, chinuit, ciudat, cochet, comic, compromițător, concludent, copilăresc, cuminte, curios, cuviincios, dantesc, decorativ, definit, definitoriu, degenerat, delicat, delicios, deosebit, deplorabil, deprimant, derizoriu, desăvârșit, dezagrabil, dezgustător, diferit, discordant, discrepant, disproporționat, distonant, divin, dizgrațios, drăgălaș, drăguț, edificator, elocvent, energic, enervant, expresiv, extraordinar, faimos, fantastic, fenomenal, ferm, fermecător, finisat, formidabil, frapant, frumos, frumușel, gingaș, grațios, groaznic, grosolan, grotesc, grozav, hazliu, hidos, hilar, hipersensibil, hipertrofiat, hâd, hâtru, hotărât, ilustru, impecabil, imperfect, imperial, impertinent, impozant, impresionant, impunător, inadecvat, incompatibil, inestetic, inflammat, interesant, împlântat, încântător, lamentabil, magnific, memorabil, minunat, mizerabil, mândru, monstruos, năstrușnic, nefiresc, nemaipomenit, nemaîntâlnit, nemaivăzut, neobișnuit, neplăcut, nereușit, nobil, obraznic, oribil, perfect, pistruiat, plăcut, prăpădit, proporționat, relevant, remarcabil, respectabil, respingător, rușinat, seducător, semeț, semitic, sensibil, simpatic, slut, sluțit, splendid, straniu, strașnic, teribil, trușaf, urât, urățel;

Expresii și loc.: *a avea nas, a-și ridica nasul, a-i da cuiwa nasul, a-și cunoaște (a-și vedea) lungul nasului, a-i cădea nasul, nu-i ajungi cu prăjina la nas, a umbla (a se ține, a fi) cu nasul pe sus, a strâmba din nas, a da cuiwa nas, a tăia (a scurta) nasul cuiwa, a da peste nas, a-i scoate pe nas, nu-i de nasul tău, este de nasul tău, a fi ca de nasul tău, a-i veni muștarul la nas, a-i tremura nasul, a fi cu nasul de ceară, a lăsa nasul în pământ (în jos), a se întoarce cu nasul în jos, să-ți fie în nas!, a-și băga (a-și vârî) nasul în ceva (în toate), a duce*

(a purta) de nas, a scoate panglici pe nas, a trece ceva cuiva pe la nas, a da cu ceva pe la nas, a lua de sub nas, a arunca în nas, a-i ieși pe nas, a trânti (a închide) cuiva ușa în nas, a se împiedica de nas, a nu vedea de nas, a nu vedea mai departe decât lungul nasului, a da cu nasul, a scoate nasul, a-și arăta nasul, a da nas cu cineva, nas în nas, nu miroase a nas de om, a vorbi (a cânta) pe nas, îi curge untura pe nas, cu nasul în vânt, a avea nas de prepelicar.

ochi

structuri paradigmatic

primare câmp: *frunte, obraz, nas*,
 clasă: sm, *Fiecare dintre cele două organe de formă globulară, sticloase, așezate în chip simetric în partea din față a capului, globul împreună cu orbita, pleoapele, genele; irisul colorat al acestui organ. pl. ochi; din lat. oc(u)lus.*

secundare derivate: *ochesel, ochi, ochios, ochișor, ochitor, ochitură*
 compuse: *ochiul-boului, ochiul-lupului, ochii-păsăruiciei, ochiul-sarpelui, ochii-șoricelului, ochiul-păumului*
 sinonime: *vedere, uitătură, privire, obraz, față, pleoape*

structuri sintagmatice: *prin afinitate*

sintaxă „obiectivă”: **ochi** albaștri, apătoși, aprinși, apropiați, aranjați, artificiali, ațintii, betegi, bolnavi, căprui, cenușii, curați, decolorați, defecti, deformați, deosebiți, depărtați, depigmentați, deranjați, dereglați, deschiși, descongestionați, dezlipiți, dezmorțiți, dezumflați, dilatați, dislocați, disproporționați, distincți, distinctivi, distorsionați, distruși, egali, enormi, feluriți, feriți, ficși, fixați, galbeni, hipersensibili, hipertrofiați, identici, imenși, imobili, incolori, inegali, inerti, inflamați, injectați, intacti, înălțați, închiși, încinși, încremeniți, japonezi, largi, lărgiți, lăsați, lipiți, lipsiți, loviți, lucioși, lucitori, lunguieți, mari, mărginiți, măricei, măriți, mărunți, mărunței, mici, micșorați, micuți, migdalați, mijiiți, minusculi, miopi, mânjiți, mobili, mongoloizi, moșteniți, neatinși, negri, neîngrijiți, nemișcați, nespălați, normali, orientali, plecați, reparați, roșii, rotunzi, rotunjiți, sașii, sănătoși, sinilii, spălați,

țintuiți, uzi, udați, umezi, umflați, urduroși, uriași, uscați, vătămați, verzui, vindecați, violeți, viorii, vopsiți, zdreliți, zdrobiți;

sintaxă „afectivă”: **ochi** absenți, adânci, ademenitori, adorabili, adormiți, ageri, agreabili, aiuriți, alienați, alterați, alunecoși, amăgitori, amenințatori, amuzanți, anapoda, angelici, anormali, anoști, antipatici, aparte, aristocratici, armonioși, aroganți, arși, arțăgoși, arzători, ascunși, aspri, atenți, atrăgători, fără astâmpăr, bațjocoritori, bănuitori, bătaioși, bătrânești, belicoși, bestiali, bezmetici, binevoitori, bizari, blajini, blânzi, blegi, buimaci, buni, câinoși, calzi, calmi, cameleonici, candizi, capricioși, captivanți, caraghioși, catifelateți, cercetători, cerniți, certăreți, cețoși, chemători, chinuiți, cinstiți, ciudați, comici, copilărești, cruzi, crunți, cuceritori, cumiți, cumpliți, cumsecade, curajoși, curioși, cutezători, cutremurători, cuviincioși, decorativi, definitorii, delicioși, demenți, deplorabili, deprimați, derutați, desăvârșiți, descifrabili, deștepți, devoranți, dezagreabili, dezarmați, dezgustători, dezmiardători, deznădăduiți, dezumanizați, diabolici, diavolești, diferiți, dinamici, discordanți, discrepanți, disperați, disprețuitori, distanți, divini, dizgrațioși, dogoritori, dojenitori, dragi, dramatici, drăgălași, drăguți, dumnezeiești, dușmănoși, edificatori, emoționați, enervanți, enigmatici, epatanți, exasperanți, excepționali, execrabili, experimentați, expresivi, extaziați, extenuați, extraordinari, faini, fantastici, fascinanți, fenomenali, febrili, fericiți, fermecători, firoși, flămânzi, focoși, formidabili, frapanți, frumoși, frumușei, fulgerători, furioși, găunoși, glaciali, glumeți, gravi, grozavi, halucinanți, hazlii, hămesiți, hidoși, hipnotici, hătri, impasibili, impecabili, impenetrabili, impertinenți, imperturbabili, impresionanți, inadecvați, incomozi, incompatibili, inestetici, inexpressivi, indefiniți, indescifrabili, indescriptibili, indolenți, inocenți, inofensivi, insondabili, inspirați, inteligenți, interesanți, inumani, îmbietori, îmbunați, împăcați, împăciuitori, împăienjeniți, împietriți, împlântați, însăpriti, încălziti, încăpățânați, încercanați, încercuțiți, înceșoșati, încrezătorii, încrâncenați, încrucișati, încruntați, îndărătници, încântătorii, jucăuși, lacomi, leneși, lingușitori, liniștitori, lugubri, luminați, luminoși, lunatici, lunecoși, lupești, magici, magnetici, magnifici, mahmuri, materni, meditativi, melancolici, mișoși, minunați, mirați, misterioși, mizerabili, măhniți, mângâietorii, mănoși, mârșavi, mohorâți, monstruoși, morocănoși, morți, naivi, năpădiți de, năuci, neadormiți, neasemuiți, neastâmpărați, neatenți, nebuni, nebunatici, necăjiți, necinstiți, neclari, neclintiți, necredincioși, necruțătorii, nedefiniți, nedumeriți, nefericiți, nefirești, neguroși, neiertătorii, neîmbânziți, neîmpăcați, neîncrezătorii, neînduplecați,

neîndurători, neînfricați, neînsuflețiți, neînțelegători, neînțeleși, neliniștiți, nemaipomeniți, nemaîntâlniți, nemaivăzuți, nemiloși, nepăsători, neobișnuiți, nepotriviți, neprietenosi, nerușinați, nesuferiți, neștiutori, nevinovați, oboșiți, obositori, obraznici, odihniți, odihnitori, odioși, oribili, osteniți, paterni, păienjeniți, pătimași, pătrunzători, plăcuți, plictisiți, plângăcioși, plânși, poșticioși, porcești, porcini, posomorâți, prietenești, pustii, rapace, răi, răzbătători, răzbunători, reînsuflețiți, reînviați, remarcabili, repeziți, respingători, răzători, rugători, rușinați, sadici, sarcastici, sălbatici, scânteietori, sclipitori, scormonitori, scotocitori, scrutători, seducători, senini, senzaționali, sfioși, simpatici, sinceri, siniștri, sângeroși, slăbiți, sluți, sluțiți, smălțuiți, smeriți, somnolenți, somnoroși, speriați, splendizi, sprâncenați, stăruiitori, sticloși, stinși, stranii, străbătători, strălucitori, străpungători, superbi, surâzători, suspicioși, șireți, știutori, tainici, tandri, temători, temuți, teribili, terifianti, tragici, trădători, treji, triști, trufași, tulburători, turbați, uimiți, uimitori, uluiți, uluitori, umbriți, urâți, urâței, veseli, vinovați, vioi, virginali, visători, voalați, vulturești;

Expresii și loc.: *Prinde orbul, scoate-i ochii, Banul e ochiul dracului, Corb la corb nu scoate ochii, văzând cu ochii, cât te-ai freca (șterge) la ochi, de ochii lumii, ochii lumii, ochi pentru ochi și dinte pentru dinte, numai ochi și urechi, a fi numai ochi, a dormi numai cu un ochi, cât vezi cu ochii, a vedea cu ochii lui, a vedea cu ochii altuia, a păzi pe cineva ca pe ochii din cap, a arăta din ochi, a iubi pe cineva ca pe ochii din cap, a i se scurge ochii după cineva, a nu avea ochi să vezi pe cineva, a privi pe cineva cu ochi buni (sau cu ochi răi), a nu vedea înaintea ochilor, a da ochii cu cineva, a-și vedea visul cu ochii, e cu ochi și cu sprâncene, a i se întoarce ochii în cap, a-și da ochii peste cap, a privi cu ochii mari, a pune o armă la ochi, a pune ochii, a face un lucru cu ochii închiși, între patru ochi, plin ochi, cu un ochi la faină și cu altul la slănină, munceste... de-și scoate ochii, cu ochii pierduți, sub ochii noștri, în ochii cuiva, ochi în ochi, a privi cu ochi de piatră, a avea ochi, a măsura din ochi, a vinde pe ochi, a sorbi pe cineva din ochi, a mânca (a înghiți) cu ochii, a lua la ochi, încotro vede cu ochii, în ochi, de la ochi, ochiul ferestrei, ochi de apă, ochi de gheață, ochi de ață, ochiul lanțului, ochiul sobei, ochi magic, ochi de pisică.*

ANEXA 2**Dicționar de termeni**

(Apud CF, Lohisse 2002, Bougnoux 2000, DTL)

act de vorbire (act de limbaj) * Acțiunea performată de un enunț ca parte a unei interacțiuni. Conceptul a fost introdus de filosoful J.L.Austin, care a demonstrat că multe enunțuri sunt semnificative nu atât prin ceea ce spun, cât prin ceea ce fac. Conceptul este foarte important pentru studiile comunicării și studiile culturale, în parte ca modalitate de contracarare a modelelor simpliste ale comunicării ca flux linear.

atitudine * Opinie, credință sau judecată de valoare care se bazează pe experiența sau pe cunoașterea comună. Aceste dispoziții fie sunt dezvoltate prin experiență directă, fie sunt învățate de la ceilalți prin socializare. Se poate spune despre atitudini că au trei componente de bază: componenta cognitivă sau intelectuală, componenta emoțională sau afectivă și componenta comportamentală. Atitudinea este „starea mentală și neurofiziologică determinată de experiență și care exercită o influență dinamică asupra individului, pregătindu-l să acționeze într-un mod specific unui număr de obiecte și evenimente”.

cadru * Concept care se referă la organizarea cunoașterii și experienței. Goffman (1974) s-a ocupat de felul în care cadrul realitatea cotidiană pentru a înțelege situațiile sociale și a reacționa la ele.

canal * Termen din teoria comunicării, care se referă la mijloacele fizice de transmitere a unui semnal. Undele luminoase poartă semnalele vizuale, undele sonore poartă semnalele auditive.

cibernetică * Studiul sistemelor de autoreglare, în care efectul unei acțiuni este transmis înapoi la sursă, astfel încât aceasta să facă ajustările necesare pentru acțiunile sale ulterioare. Feedbackul receptorului, transmis spre emițător, este un concept cibernetic de mare importanță în studiul comunicării.

cod * Un cod este un sistem de semne guvernat de reguli (explicite sau implicite) împărțite de membrii unei culturi. Codurile de comunicare sunt repertorii de semne asociate unor reguli de organizare a acestor semne, pentru a

produce mesaje semnificative. Coduri de semnificații (diferite de codurile de comportament, precum codul juridic, codul jocului de rugby etc.) au următoarele trăsături: prezintă un număr de elemente grupate în paradigme, din care trebuie ales un element; unitățile alese sunt combinate sintagmatic într-un mesaj sau text; aceste unități poartă un înțeles, care derivă din acordul utilizatorilor lui, precum și din experiența culturală împărtășită de aceștia; ele sunt transmisibile prin intermediul canalelor potrivite; ele pot constitui un mod de clasificare, organizare și înțelegere a materialului, precum și un mod de transmitere și receptare a acestuia. Dintre tipurile de coduri, codurile analogice se compun din unități care nu sunt distincte în sine, ci doar prin interpretare (codul mimic). Aparținând codurilor analogice, codurile prezentaționale folosesc corpul ca un transmițător, sunt legate de contextul de comunicare (aici și acum) și tind să fie indiciale. Principalele coduri prezentaționale sunt contactul fizic, apropierea de celălalt, orientarea fizică, apariția, mișcările capului, expresia facială, gesturi, posturi, mișcări ale ochilor și contactul vizual, precum și aspectele nonverbale ale discursului (intonație, volum). Ele sunt numite și coduri de comunicare nonverbală. Codul, după Umberto Eco, este o dublă entitate care stabilește pe de o parte corespondențele dintre o expresie și un conținut și, pe de altă parte, un set de reguli de combinare. O teorie a codurilor poate neglija diferența între semne arbitrare și semne motivate, deoarece este interesată doar de faptul că există o convenție care corelează o expresie dată cu un conținut dat, independent de modul în care convenția a fost statornicită și este acceptată. Codurile, „acceptate fiind de societate, construiesc o lume culturală care nu este nici reală, nici posibilă în sens ontologic; existența ei este de ordin cultural și constituie modul în care o societate gândește, vorbește și, în timp ce vorbește, explică sensul propriilor gânduri prin alte gânduri.” (Eco 2003:71)

comunicare * Conform lucrărilor lexicografice, comunicarea provine etimologic din lat. *communico*, -are = a împărți ceva cu cineva, a intra în relații, a comunica, în varianta substantivală de *communicatio* = comunicare, împărtășire. În limba română a pătruns pe filiera franceză în varianta sacră de *comunicare* și în cea profană de *comunicare*. Comunicarea este un proces prin care A trimite un mesaj lui B, mesaj care are un efect asupra acestuia. Concomitent ea presupune negocierea și schimbul de semnificație, proces în care mesajele, persoanele determinate cultural și „realitatea” interacționează, astfel încât să ajute înțelesul să fie produs și înțelegerea să apară. Modalitatea

prin care se produce înțelesul prin interacțiunea dintre text, cultură, referent, este domeniul de studiu al semioticii.

comunicare fatică * Comunicare ale cărei scopuri sunt menținerea și întărirea relațiilor sociale, mai curând decât transmiterea de informație sau producerea de texte originale și creative. Este redundantă, forma ei fiind determinată de convențiile sociale și textuale și se bazează pe experiența socială și culturală comună.

comunicare interpersonală (comunicare față-în-față) * Comunicarea dintre oameni care este nemediată de tehnologii media.

comunicarea nonverbală * Comunicarea dintre oameni prin folosirea altor mijloace decât cele verbale. Ea derivă din următoarele surse: contactul vizual, gura, postura, gesturile, orientarea corpului, distanța corporală, mirosul, pielea, părul, îmbrăcămintea, spațiul.

context/context social * Termen care trimite la trăsăturile imediate și specifice ale unei situații sociale sau ale unui mediu care înconjoară o anumită interacțiune sau un schimb de comunicare, sau la circumstanțe și condiții sociale, politice și istorice în care anumite acțiuni, procese sau evenimente sunt localizate și li se dă un înțeles.

context ritualic * Este un spațiu și un timp specific, caracterizat de o demarcație materială, dar care dobândește o dimensiune simbolică și afectivă puternică. Poate modifica atitudinile și comportamentele, determinându-l pe fiecare dintre actorii ritului să se comporte într-un anumit fel, să se conformeze la ceea ce contextul inductiv îi impune: solemnitate, deferență... (Apud Lardellier 2003).

cultură * Producerea și reproducerea culturală a sensului, înțelesului și conștiinței. Sfera înțelesului, care unifică sfera producției (economicul) și cea a relațiilor sociale (politicul). Parte determinată și determinantă a activității sociale. *CF*

deictice * Cuvinte sau expresii al căror înțeles precis depinde întotdeauna de contextul particular, de situația în care sunt folosite. Itemii deictici trimit de regulă în afara textului, la contextul extralingvistic. Deictice personale (eu, tu,

el, al meu etc.); deictice temporale (acum, atunci, ieri etc.); deictice spațiale (aici, acolo, acesta, acela etc.).

efecte * Termen care se referea în mod tradițional la impactul și consecințele directe presupuse ale mesajelor mass-media asupra indivizilor.

entropie * Lipsa de predictibilitate în conținut și formă a unui mesaj; termen din teoria comunicării. Degradare a stării de organizare, nivelare a diferențelor sau creștere globală a dezordinii. Entropia din punctul de vedere al conținutului, este echivalentă cu informația bogată; cere frecvent introducerea unei redundanțe ca formă, pentru eficiența comunicării. Entropia din punctul de vedere al formei este de obicei un rezultat al încălcării convențiilor existente, în general din motive ce țin de estetică sau de imaginație. Entropia este corelată cu imaginația, la nivelul conținutului, și are ca opus redundanța la ambele niveluri.

enunț * Este unitatea minimală cu care operează pragmatica și reprezintă un produs al acțiunii de comunicare, de ordin propozițional sau textual.

enunțare * Reprezintă activitatea enunțiativă, fiind însoțită de mărci care indică ce atitudine propozițională atașează vorbitorul cutărui sau cutărui enunț. Ea poate fi gestionată concomitent de semnalele analogice care compun teatrul general al vocii și al corpului.

expresii faciale micromomentane * Reacții afective de durată extrem de mică, inobservabile de cele mai multe ori chiar de emițători. (Haggard și Isaac, 1966)

feedback * Termen din cibernetică, în prezent asociat îndeaproape cu modelele și teoria comunicării. Se presupune că reprezintă procesul prin care reacția decodului la un mesaj este transmisă înapoi spre cel ce codifică. A devenit ulterior instrumentul prin care emițătorul cunoaște modul în care a fost recepționat mesajul.

funcție expresivă * În clasificarea lui Jakobson corespunde mesajelor prin care subiectul afirmă sau arată o stare a lumii sale proprii, al cărei unic judecător este el însuși și care scapă astfel verificării.

funcție fatică * După Jakobson, desemnează toți operatorii de contact într-o relație interlocutivă; un mesaj fatic vizează întâi de toate punerea în relație și menținerea optimă a acesteia.

icon/iconic * Tip de semn în care se regăsește o asemănare fizică sau perceptuală marcată între semnificant și lucrul/acelel ceva pe care-l înlocuiește. Termenul este folosit de semiotică și de științele comunicării.

indice * Termen folosit de semiotica lui Peirce pentru o categorie de semne. Un indice este un semn legat de obiectul lui, fie întâmplător, fie existențial – apare ca o parte a obiectului la care se referă (vezi fumul ca indice al focului, un mârâit, ca indice al furiei etc.).

inferență * Termen în comunicare, care înseamnă tot ceea ce îi permite receptorului să recunoască și să evalueze intenția locutorului, care, la rândul său anticipează inferențele posibile ale receptorului spre a-și formula ipoteza. Inferențele sunt posibile datorită propriului nostru sistem de reprezentări care ne permite să ne reprezentăm intențiile celui alt.

interpretant * Pentru Peirce, interpretantul este efectul semnului în mintea utilizatorului, lucru pe care îl numește „efectul corect de semnificare”.

kinezică * Studiul mișcărilor și gesturilor.

mesaj * Ceea ce este transmis în procesul comunicării; mijloacele prin care emițătorul influențează receptorul. Este văzut ca un nucleu informațional care există și înainte de codificare și după codificare: codificarea translatează acest mesaj într-o formă în care poate fi transmisă, în vreme ce decodarea îl traduce înapoi, în starea lui originală (cu condiția ca atât codificarea, decodificarea, cât și transmisia să aibă eficiența maximă).

metalimbaj * Limbaj despre limbaj sau, mai comun, un mod de a vorbi/scrie/gândi despre texte sau despre acte discursive. Metalimbaj considerat în sensul larg, neutru, ca limbaj al descrierii, dar și în sens mai restrâns ca un limbaj propriu descrierii semiotice (mimice). În cazul nostru metalimbajul este privit ca subcod actualizat de receptor pentru a conștientiza caracteristicile unui limbaj dat.

mimică * Mimica este reprezentată de mișcări ale mușchilor feței cu semnificație expresivă sau comunicantă, la care pot participa, într-o măsură mai mică, și alți mușchi ai extremității cefalice. Fața este suportul mimic, participând la expresivitate prin conformația și aspectul său. Semnificația se realizează cu aportul altor două componente nonverbale: contactul vizual sau privirea și paralimbajul.

paradigmă * Set de unități din care una poate fi aleasă pentru a se combina cu unități din alte paradigme, formând o sintagmă (adică o combinație de unități într-un întreg dotat cu semnificație). Lingvisticele saussuriene argumentează că toate limbajele și codurile sunt construite pe cele două dimensiuni: paradigmatică și sintagmatică.

paradox * Contradicție „verticală” între enunț și enunțare sau între mesajele exprimate de conținut, pe de o parte, și cadrul relațional al comunicării, pe de alta.

paralimbaj * Comunicarea bazată pe rostiri vocale, dar nu verbale. Tipurile de paralimbaj identificate cel mai adesea sunt: intonația, ritmul, timbrul, volumul.

percepție * Conștientizarea inițială a unei activități senzoriale; proces care implică conștientizarea și interpretarea unor stimuli sau evenimente înconjurătoare.

pragmatică * Studiul interpretării enunțurilor și în special a modului în care contextul situației poate influența înțelesul unor enunțuri.

proxemică * Studiul semnificației distanței, orientării și relațiilor spațiale, în comunicarea interpersonală.

redundanță * Predictibilitatea structurată într-un mesaj sau text, cu scopul de a ușura decodarea corectă ori pentru a întări legăturile sociale – sau amândouă. Repetiție, pentru a proteja un mesaj împotriva zgomotului, adică a entropiei sau a pierderii inevitabile de informație în cursul transmiterii sale.

semantică * Studiul înțelesului dintr-o perspectivă lingvistică. Semantica are ca scop analizarea și explicarea felului în care înțelesurile sunt exprimate prin limbaj.

semiotică * Studiul producerii sociale a înțelesului la nivelul sistemelor de semne.

semn * Un semn posedă trei caracteristici esențiale: trebuie să aibă o formă fizică, trebuie să se refere la altceva decât la sine și trebuie să fie recunoscut și folosit de oameni ca semn. Saussure a divizat semnul în cele două elemente constitutive ale sale: semnificantul și semnificatul. Peirce propune trei tipuri de semne: indici, iconi și simboluri. Funcția-semn reprezintă, după Umberto Eco, corelația dintre două funcțive. „Avem de-a face cu o funcție-semn atunci când o expresie este corelată cu un conținut, iar ambele elemente corelate devin funcțive ale corelației.” „O funcție-semn se instituie atunci când două funcțive (expresia și conținutul) intră într-o corelație reciprocă: dar același funcțiv poate intra în corelație și cu alte elemente devenind astfel un funcțiv diferit, care dă naștere unei alte funcții-semn”. (Eco 2003: 56-57)

semnificare * Ori de câte ori, pe baza unor reguli subiacente ceva materialmente prezent în raza de percepție a destinatarului ține locul la altceva, se realizează o semnificare. (Eco 2003:15)

semnificație * Pentru Saussure, relația semnului sau sistemelor de semne cu realitatea referențială. După Eco semnificația este o unitate culturală. Pentru Barthes există două niveluri ale semnificației: primul este cel al denotației, iar al doilea este cel al conotației și mitului. Denotația se referă la relația simplă dintre un semn și referențialul său, ca relație obiectivă. Conotația apare când înțelesul denotativ al semnului este făcut să înlocuiască sistemul de valori al culturii sau persoanei care îl folosește. El produce astfel „umbre de înțeles” asociative, expresive, atitudinale sau evaluative. Conotațiile sunt mai puțin stabile și pentru faptul că un asemenea cod produce condițiile unui joc complex de funcții-semn. (Eco 2003: 64) Denotația reprezintă conținutul expresiei, în timp ce conotația reprezintă conținutul unei funcții-semn. (Eco 2003: 99)

simbol * În principiu, un semn, un obiect sau un act care stă în locul a ceva, în virtutea unui acord între membrii culturii care îl folosesc.

sintagmă * O combinație de unități alese din niște paradigme pentru a forma un întreg cu semnificație.

stil * Manieră individuală sau colectivă de a marca personalitatea vorbitorului/autorului în enunț, prin utilizarea unor forme/procedee ale expresivității. * Clasificări pentru diferite tipuri de lucruri, sau pentru moduri diferite de a face anumite lucruri. Stilurile pot fi recunoscute tocmai prin aceea că ele combină anumite elemente recurente și modelate într-un ansamblu structurat distinct, numit formă, care semnifică și propune o poziție identificabilă în interiorul relațiilor sociale și culturale mai largi.

text/mesaj * Cei doi termeni sunt frecvent folosiți alternativ și se referă la structura de semnificație compusă din semne și coduri, esențială pentru comunicare. Această structură poate lua o mare varietate de forme, cum ar fi discursul, scrisul, filmul, îmbrăcămintea, gesturile, mișcările mimice etc.

tranzacțional * Comunicarea implică un schimb mutual de informație sau influență, bazat pe negociere sau reciprocitate. Abordarea tranzacțională poate fi folosită în analiza comunicării nonverbale. Argyle (1978) identifică un număr de semnale corporale care nu sunt complete luate izolat, ci care se leagă într-un feedback continuu, de la unul la celălalt.

ANEXA 3

Extrase din romanul *La răscruce de vânturi*, de Emily Brontë, traducerea de H.Y. Stahl, Editura Univers, București, 1978

Totuși nu cred că și-a putut da seama cum mi s-a încălzit inima de simpatie pentru el când, apropiindu-mă călare, am văzut că *ochii lui negri se întunecă bănuitori sub sprâncene* și că la auzul glasului meu *își vâră, cu o hotărâre acră, degetele și mai adânc în jiletcă*. (p. 5)

Răspunsul a fost *un semn făcut din cap*. (p. 5)

- Thrushcross Grange e proprietatea mea, domnule, m-a întrerupt el *schimonosindu-și fața*, și, dacă mi-ar da mâna, n-aș îngădui nimănui să mă plictisească, intră!

Acest „intră” a fost *șuierat printre dinți*, vrând să spună mai curând: „Du-te dracului” decât altceva... Cred că tocmai amănuntele acestea m-au făcut să-i primesc invitația: mă interesa să cunosc un om care *părea și mai posac decât mine*.

Când văzu că pieptul calului meu împinge cu hotărâre poarta, întinse mâna și-i scoase lanțul, apoi, *posomorât*, o porni înaintea mea pe alee... (p. 5)

- Domnul să ne apere! *mormăi el morocănos*, ajutându-mă să descalec.

Și *mă privi atât de acru*, încât eu, indulgent, am vrut să cred că avea nevoie de ajutorul ceresc pentru a-și mistui cina și *exclamația lui plină de evlavie* nu avea nici o legătură cu sosirea mea neașteptată.

Fiind *bine făcut la trup* și având *o față plăcută*, cu toată *înfrățirea lui morocănoasă*, nici chiar lipsa de cochetărie nu-i stătea rău. (p. 7)

- Ai face mai bine să lași cățeaua în pace, *mârâi* de asemenea domnul Heathcliff...

O femeie corpolentă, cu fusta suflecată, brațele goale și *obrajii rumeniți de foc*, se repezi în mijlocul nostru învârtind o tigaie...

- Ce dracu s-a întâmplat? întrebă el *cu o privire greu de îndurat* după această primire atât de puțin ospitalieră. (p. 9)

Fața lui Heathcliff se destinse într-un zâmbet.

- Haide, haide, zise, ești cam emoționat, domnule Lockwood...(p. 10)

Ea nu deschise gura. Eu o priveam, ea mă privea: adică își ațintise ochii asupra mea cu o răceală și o indiferență neplăcute și stingheritoare din cale-afară. (p. 12)

Mai tușii o dată ușor și mă trăsei mai aproape de cămin, spunând că vremea e îngrozitoare. (p. 13)

Era zveltă și, după câte mi se părea, nu departe de vârsta unei fetișcane. Trupul frumos, iar obrazul – *cea mai gingașă și distinsă față pe care am avut vreodată plăcerea s-o privesc. Trăsăturile fine, foarte frumoase, bucle bălaie, mai degrabă aurii, stăteau despletite pe gâtul ei delicat; iar ochii, dacă ar fi avut o expresie binevoitoare, ar fi fost irezistibili.* Dar, spre norocul inimii mele sensibile, *singurul sentiment ce se putea citi în ei era disprețul sau un soi de deznădejde*, cu totul nefirească pentru un asemenea chip. (p. 13)

Ea aruncă ceaiul înapoi în cutie, puse lingura și celelalte la loc, apoi se așeză *mânioasă* pe scaun; *fruntea îi era încruntată, iar buza inferioară roșie și bosumflată*, ca la un copil care stă să plângă.

Între timp, tânărul își trase pe umeri o haină foarte jerpelită și, așezându-se și el în fața focului, începu *să se uite la mine pe furiș, ca și cum între noi ar fi fost o dușmănie de moarte încă nerăzbunată.* (p. 13)

Părul castaniu și des, era aspru și neîngrijit, favoriți stufoși îi acopereau obraji, iar mâinile îi erau înnegrite, ca ale unui muncitor de rând; totuși purtarea lui era îndrăzneată, aproape sfidătoare... (p. 14)

- Faci ceaiul? îl întrebă pe băiatul cu haina jerpelită, mutându-și *privirea sălbatică* de la mine la tânăra doamnă. (p. 14)

...înghițirăm ceaiul *într-o tăcere mormântală.*

... Îmi părea de necrezut ca ei să stea zi de zi atât de *încrunțați și tăcuți*, și, oricât de *posaci* ar fi fost, *ura de pe fața fiecăruia nu putea fi expresia lor obișnuită*. (p. 15)

- Simpatica mea doamnă! mă întrerupse el *cu o schimonoseală aproape diabolică pe față*... (p. 15)

În timp ce-mi vorbea, îi aruncă *o privire ciudată: o privire încărcată de ură*; sau dacă nu, *mușchii feței lui*, spre deosebire de ai altor oameni erau în așa fel plămădiți, încât *nu exprimau graiul sufletului*. (p. 16)

De data aceasta făcusem o negliobie și mai mare: *tânărul roși până-n vârful urechilor și-și strânse pumnii de parcă ar fi vrut să mă asasineze*... (p. 16)

Își pironi ochii îndelung asupra mea, dar eu *îmi întorsei privirea de la el*, temându-mă ca nu cumva să fiu ispitit să-l plesnesc sau *să izbucnesc în râs*. (p. 16)

Mica vrăjitoare *il privi cu ochii ei frumoși scăpărând de batjocură și răutate*, iar Joseph, *realmente îngrozit*, ieși în grabă, tremurând, rugându-se și exclamând mereu „păcătoaso”. (p. 18)

Domnul Heathcliff ne urmă, iar *veselia aceea accidentală se transformă iute în obișnuita lui posomorală*. (p. 19)

chicotit de râs

... *obrazul îi era alb ca peretele de care se rezema*. (p. 30)

țipetele copilăroase (p. 32)

Își aruncă privirea peste speteaza băncii, umflându-și nările, dar nu găsi de cuviință să fie mai *politicos* cu mine decât cu pisica. (p. 33)

Suspînând și gemând indignată... (p. 34)

Totuși după ce *stătu câțeva vreme pe gânduri*, cu pumnii așezați pe genunchi și *cu un vâl de melancolie așternută pe fața-i rumenă*, exclamă... (p. 37)

- *Cam aspru la înfățișare*, doamnă Dean; să fie oare și caracterul lui tot așa?

- *Aspru ca dinții unui fierăstrău și tare ca o piatră...* (p. 39)

să bocească (p. 41)

... niciodată *nu era mai fericită* decât atunci când o certam cu toții deodată și, când, drept răspuns, *ne înfrunta cu privirea îndrăzneată și sfidătoare și cu vorbele ei tăioase*. (p. 47)

să plângă sfâșietor

să bocesc tare și amarnic (p. 48)

Ce-i drept era cam subțirică, dar tânără, *cu obrajii rumeni, iar ochii îi scânteiau ca diamantele strălucitoare*. (p. 49)

... *aprindea o scânteie de veselie în ochii albaștri și goi ai membrilor familiei Linton, slabă oglindire a chipului ei încântător*. (p. 55)

... *ochii îi scânteiau de bucurie* ... (p. 57)

- *Vai, cât ești de negru și de morocănos!* Și vai, *cât de ciudat și întunecat!* Dar poate așa mi se pare mie, pentru că m-am învățat cu Edgar și cu Isabella Linton. M-ai uitat oare, Heathcliff?

Întrebare ei nu era neîntemeiată, căci rușinea și mândria *așternuseră pe fața lui o îndoită întunecare*, făcându-l să stea încremenit. (p. 59)

- A spus că-i supărată? întrebă el, *privindu-mă foarte serios*. (p. 61)

Vezi tu *cutele astea dintre ochi și sprâncenele astea groase*, care, în loc să fie arcuite, se adâncesc la mijloc? Și *perechea asta de drăcușori negri, îngropați atât de adânc și care niciodată nu-și deschid cu îndrăzneală ferestrele, ci stau la pândă lucind pe sub ele ca niște iscoade ale diavolului?* Dorește și învață să netezești *acele cute posomorâte dintre sprâncene, să*

deschizi tare pleoapele și să schimbi drăcușorii în îngeri plini de încredere, nevinovați, care să nu bănuiască pe nimeni și să nu se îndoiască de nimic, să vadă întotdeauna prieteni acolo unde nu-s siguri că vad dușmani. Caută să n-ai înfățișarea unui dulău arțăgos, care, deși știe că merită loviturile primite, din pricina suferinței lui urăște atât pe cel ce i le dă cât și pe toată lumea. (p. 62)

- O inimă bună te va face să ai o față plăcută, băiete, chiar dac-ai fi urât în toată legea, zisei eu mai departe; dar o inimă rea schimonosește cel mai frumos obraz în ceva mai urât decât urâtul. (p. 62)

Eu stăteam la spatele scaunului ei și mă întristasem văzând-o pe Catherine, care, cu ochii uscați și cu un aer indiferent, începuse să taie aripa de găscă din fața ei ... Dar Cathy duse o îmbucătură până la gură, apoi o puse din nou în farfurie, obrații i se îmbujorară și-o năpădiră lacrimile. (p. 64)

Privea încântat cum Hindley decade fără scăpare și cum devine, din zi în zi, tot mai sălbatic, mai întunecat și mai fioros. (p. 71)

... fără să fi fost urât sau lipsit de inteligență, avea o expresie respingătoare, care a dispărut cu totul din înfățișarea lui actuală. (p. 73)

Și atunci înfățișarea începu să oglindească decăderea lui intelectuală: căpătă un umblet greoi și o fizionomie grosolană. Avusese întotdeauna o fire închisă, dar în ultima vreme devenise atât de posac și de sălbatic, încât părea aproape idiot. (p. 74)

Catherine rămase o clipă pe gânduri, cu sprâncenele încruntate... (p. 75)

... intră tânărul Linton cu fața strălucitoare de bucurie că primise această invitație neașteptată. (p. 75)

Musafirul insultat, palid și cu buzele tremurânde, se îndreptă spre locul unde-și pusese pălăria. (p. 77)

Un avar care-a vândut pe cinci șilingi un bilet de loterie câștigător și vede, a doua zi, c-a pierdut în această afacere cinci mii de lire, n-ar fi putut avea o expresie mai dezamăgită decât aceea a lui Heathcliff când l-a văzut sus pe

domnul Earnshaw. *Pe față i se citea, mai deslușit decât ar putea-o spune viul grai, nemărginita părere de rău* că tocmai el a fost acela care a stat în calea propriei lui răzbunări. (p. 80)

hohotele de spaimă (p. 81)

Întră și se apropie de cămin. Eu, crezând că vrea să-mi spună ceva, *mi-am ridicat privirea. Expresia feței ei părea tulburată și speriată. Buzele-i erau întredeschise de parcă ar fi vrut să vorbească; răsufla adânc*, dar, în loc să zică ceva, *suspină.... Urmă o altă tăcere, lungă*, în timpul căreia *am observat o lacrimă sau două alunecându-i de pe obraji pe pardoseala de piatră*. „Oare i-o fi părând rău de purtarea ei rușinoasă?” m-am întrebat... (p. 82)

... mă privi cu niște ochi care te făceau să uiți că ești supărată, chiar dacă ai fi avut toate motivele din lume. (p. 83)

- E o taină care merită păstrată? o întrebai *pe un ton mai puțin morocănos*. (p. 83)

- Dar spune, spune... dacă am făcut bine! exclamă ea *pe un ton iritat*, împreunându-și mâinile și *încruntându-se*. (p. 83)

Se așeză din nou lângă mine. *Fața îi deveni mai tristă și mai gravă*, iar mâinile împreunate tremurau. (p.85)

Uite *cât de dulce zâmbește* în somn! (p. 85)

Iar *înfățișarea* Catherinei avea o *întunecare neobișnuită*. (p. 86=

... m-am trezit plângând în hohote de fericire. (p. 86)

Înseninarea ei era întâmpinată prin *propria lui înseninare*. Aș putea afirma că *erau într-adevăr profund fericiti*, din ce în ce mai fericiti. (p. 99)

...mă uitam la el cu ochii mari deschiși... (p. 99)

Obrajii îi erau palizi și pe jumătate acoperiți cu favoriți negri, sprâncenele căzute, iar ochii ciudați, adânciți în orbite. (p. 100)

De fapt, după fața ei ai fi putut bănuși că asupra-i se abătuse mai degrabă o mare nenorocire. (p. 101)

Doamna Catherine Linton îl măsură din ochi cu o expresie ciudată... pe jumătate mândră și pe jumătate batjocoritoare, văzându-l atât de disprețuitor. (p. 102)

M-a urmat fără multă vorbă, iar eu l-am condus în fața stăpânului și a stăpânei, ai căror obraji îmbujorați trădau urmele unei discuții aprinse. Dar când prietenul ei apăru în prag, pe chipul stăpânei străluci un nou sentiment, sări spre el, îl luă de mână și-l conduse la Linton, apoi prinse degetele șovăitoare ale lui Linton și le vârî în cele ale musafirului. Iar eu văzându-l acum bine pe Heathcliff în lumina focului și a lumânărilor, am rămas uluită de cât se schimbă. Devenise un bărbat voinic, athletic, bine legat; pe lângă el, stăpânul meu părea un adolescent firav. Ținuta lui dreaptă te făcea să crezi că fusese în armată. Trăsăturile hotărâte dădeau feței lui o expresie mult mai matură decât cea a domnului Linton; părea inteligent și nu mai avea nici o urmă a grosolaniei lui din trecut. În sprâncenele joase, încruntate, și în ochii plini de un foc negru se mai ascundea încă o sălbăticie pe jumătate împlănită dar desăvârșit stăpânită; manierele lui distinse, cu toate că nu mai păstrau nici o urmă de stângăcie, erau totuși prea dure pentru a fi grațioase. (p. 103)

Se așeză într-un fotoliu în fața doamnei Catherine, care stătea cu privirea ațintită asupra lui de parcă s-ar fi temut că, dacă-l scapă din ochi, ar putea să dipară. Heathcliff nu-și ridica prea des ochii către ea: o privire fugară aruncată din când în când îi era de-ajuns; dar de fiecare dată licăririle ochilor săi oglindeau încântarea nedomolită pe care o sorbea din ochii ei. ... Pentru domnul Edgar însă, lucrurile stăteau altfel; pâlise de supărare, sentiment care ajunse la culme când doamna se ridică și, trecând de cealaltă parte a covorului, prinse din nou mâinile lui Heathcliff și răsă de parcă nu mai era în toate mințile. (p. 103)

Eu măturam căminul și am observat un zâmbet răutăcios pe buzele ei. (p. 112)

Și-și holbă ochii la biata Isabella, așa cum ar face cineva văzând un animal ciudat și respingător – vreun miriapod de prin Indii – pe care l-ar cerceta

în ciuda aversiunii ce i-o provoacă. Biata Isabella nu putu îndura aceste priviri: *fața îi era când albă ca varul, când roșie, și, în timp ce lacrimile i se strângeau ca mărgelile în gene, își adună toată forța degetelor ei subțiri pentru a scăpa de mâinile doamnei Catherine, care o ținea strâns.* (p. 113)

Au ochi de porumbel ... sau de înger! (p. 114)

Descrețește-ți fruntea, nu te încrunta la mine! (p. 120)

... ton care exprima nepăsare și totodată dispreț pentru enervarea lui. (p. 122)

- Frumoase mijloace! zise ea, răspunzând *privirii mânioase și mirate a bărbatului.* (p. 123)

...obrazul îi păli ca de moarte. (p. 123)

... iar obrații îi păliră brusc, ca de moarte. Linton părea îngrozit. (p. 126)

Rămase tăcut. *Privirea rătăcită a doamnei Linton îi tăie graiul; nu mai putea decât să-și plimbe privirea înspăimântată de la ea la mine.* (p. 135)

La început părea a nu-l recunoaște; *ochii ei rătăciți* nu-l vedeau. Dar delirul nu-i era permanent și, după ce și-a întors privirea de la bezna de afară, încetul cu încetul *își concentrează atenția* asupra lui și descoperi cine o ținea în brațe. (p. 136)

... acum stătea aplecat peste pernă, urmărind fiecare umbră și fiecare schimbare de pe fața ei, care devenise dureros de expresivă. (p. 140)

În ochii ei care de multă vreme nu mai avuseseră nici o licărire de plăcere, *apăru strălucirea bucuriei* când văzu florile și le strânse la piept. (p. 142)

... se uita la flori cu privirea pierdută, și lacrimile adunate în gene îi curgeau șiroaie pe obraz. (p. 143)

- Bagă de seamă, Ellen! răspunse Isabella *cu ochii scânteietori de furie – expresia lor nu lăsa nici o îndoială asupra faptului că soțul ei izbutise în strădania de a o face să-l urască...* (p. 161)

A tresărit, *în ochi i-a apărut licărirea tulbure a unei amintiri și dorința de a-și pune oarecare ordine în idei... privindu-mă trist, cu un fel de curiozitate întrebătoare.*

Catherine își îndreptă *privirea încordată și nerăbdătoare spre ușa camerei.* (p. 168)

Apoi *o privi cu-atâta intensitate, încât eram sigură că ochii i se vor umple de lacrimi; dar ardeau de spaimă și nu se umeziră.*

- Și-acum? zise Catherine; apoi rezemându-se de speteaza scaunului, răspunse privirii lui *printr-o bruscă încruntare...* (p. 168)

Ton amarnic...

În momentul acela, Catherine, *cu fața albă, cu buzele palide și ochii scânteietori, ținând între degete câteva bucle smulse din părul lui Heathcliff avea o expresie sălbatică și răzbunătoare.* (p. 169)

fața lividă de emoție (p. 169)

În agitația ei se ridică și se sprijini pe brațul fotoliului. La această chemare gravă, Heathcliff se întoarse spre Catherine; *pe chip i se citea o adâncă deznădejde. Ochii lui, larg deschiși și umezi, o priviră fulgerător și sălbatic; pieptul i se mișca în respirații convulsive. O clipă rămaseră separați... apoi, n-aș putea spune cum s-au întâlnit... mă privi scrâșnind din dinți; avea spume la gură ca un câine turbat și-o strângea la piept cu o aprigă însetare.* (p. 170)

Fruntea lui, care odinioară mi se păruse atât de energică și acum mi se părea diabolică, era umbrită de un nor greu. Iar ochii de vasilisc erau aproape stinși de-atâta nesomn, poate și de-atâta plâns, căci genele îi erau încă umede. De pe buze îi dispăruse rânjetul acela fioros; acum erau pecetluite de o tristețe nespusă. (p. 189)

Domnul Earnshaw își ridică privirea, ca și mine, spre *obrazul* dușmanului nostru comun, care, *mistuit de durere, părea indiferent* la tot ce se petrecea în jur. Și cu cât trecea timpul, *chipul lui dezvăluia și mai limpede întunecimea gândurilor ce-l frământau...*(p 190)

Începu să respire iute, sufocat de suspine. L-am privit drept în față, râzând disprețuitoare. Ferestruicile întunecate ale iadului se uitară fulgerând, o clipă, către mine; însă diavolul care privea prin ele era atât de slăbit și de prăpădit, încât nu m-am temut să risc încă un zâmbet batjocoritor. (p. 191)

Și avu plăcerea să descopere o urmă vagă de zâmbet. (p. 250)

...fața i se roși de mânie. (p. 251)

Începu să se vaiete. (p. 255)

Linton era alb ca varul și tremura. În clipa aceea nu era frumos, Ellen. Oh, nu! Arăta îngrozitor, căci *fața-i slabă și ochii mari se urâtiseră* din pricina *furiei frenetice și neputincioase* care-l stăpânea... (p. 263)

abia îndrăzni s-o privească, dar ea nu conțeni cu glumele, încât Hareton fu de două ori *pe punctul de a izbucni în râs*. Eu *m-am încrunțat*, iar ea *se uită repede* spre stăpân...(p. 335)

Catherine îi *înfruntă* privirile cu *expresia ei obișnuită de nervozitate și sfidare* de care stăpânul avea atâta silă. (p. 335)

și în timp ce *fălcile i se frământau* ca ale unui bou care rumează, ceea ce făcea ca discursul său să fie și mai greu de înțeles, începu... (p. 335)

fața sarcastică și sălbatică (p 354)

**Extrase din povestirea *Iluzia*, de M. Sadoveanu
Mihail Sadoveanu, Povestiri, II, Cartea Românească,
1981**

...veselă ca o albină, râzând cu blândeță
privește cu un îngăduitor zâmbet micimile vieții

tac zâmbind și pândind ochii plini de dragoste ai măruntei lui gospodine (p. 488)

un pui de om de cinci an, bălai ca și dânsa și cu ochii mari și gânditori ca ai tatălui său (p. 489)

*am surprins-o oftând și rămânând pe gânduri
ochii nepoatei mele s-au umezit de lacrimi
mi-a răspuns ea încet, cu glas muzical și dulce
Cenușăreasa a oftat, apoi, zâmbind cu supunere, mi-a cuprins brațul
(p. 490)*

*Smărăndița a dat un țipăt ușor
Copilul ridică spre el fruntea bombată și ochii punctați cu aur. (p.
491)*

*m-a privit consternată
a vorbit cu blândețe
Copilul ne privi cu ochii lui albaștri ca cerul primăverii.
I-am întrebat serios
am răspuns eu cu liniște
mi-a răspuns, câștigat, copilul
i-am zis eu grav (p. 492)*

*am adăugit eu mișcat
I-a sărutat în tăcere pe ochii visători (p. 493)*

**Extrase din povestirea *Hultanul*, de M. Sadoveanu
Mihail Sadoveanu, *Povestiri, II*, Cartea Românească,
1981**

Îmi zicea manca, privindu-mă blând, cu ochii ei sprâncenați. (p. 76)

*Avea și el sprâncene tufoase care i se ridicau de pe ochi când mă
apropiam de el.*

Îi răspundeam eu cu îndrăzneală (p. 77)

*grăia moșu Sava cu bunătate
vorbeam cu gravitate
Am rămas uitându-mă la ele cu ochii măriți. (p. 78)*

mă văzu gata să plâng
Înfățișarea mancei și a fetei era așa de dureroasă, încât fără voie
mă înfiorai

privind nehotărât
întrebai sfios
manca scotea câte-o strigare de uimire și de năcaz
la amiază, altă larmă, alte chiote (p. 79)

săriră de pe prisă și prinseră a țipa cu glasuri ascuțite: Iha! ihaa!
întorcând obrazu-i roșu de tulburare
întrebă cu amărăciune
ascultam cu luare aminte
Pornii cu mare însuflețire
Privindu-mă cu mare luare aminte (p. 80)

cum se văicăreau baba Mărgărinta și cu Irinuța
mormăi el ca pentru sine
eu îl întrebai cu vicleană nepăsare
eram uimit și încurcat (p. 81)

stătui puțin pe gânduri, apoi întrebai cu hotărâre
privii mult în văzduh
îmi aruncai ochii și spre moșneag
ridică o clipă spre mine ochii și zâmbi
Când eram eu mai cu luare aminte la bărdiță și la așchia mea de fag
întrebă răsând moșu Sava (p. 82)

când ridicai pleoapele
îmi strigă răsând bătrânul (p. 83)

Abstract

This work aims to contribute to the findings of communication culture framework with a semiotic of the signification of nonverbal communication. This is considered by the new theories of communication as one of the most plausible ways to reinforce the idea of organicism in a systemic approach to human communication.

Given that nonverbal communication is a very complex field, which will be studied according to its stages, I have chosen to focus first on the following three components: mimics, visual contact and the paralanguage. They are seen in action not only at the physical level, but also as elements interacting both at the physiological and the semiotic-communicational levels.

The examination of the above mentioned forms of human communication represents the first stage of a wider program: the research of the nonverbal communication initiated in the Romanian traditional rural communities and continued with a dictionary of mimics (language and meta-language of mimics).

The present work is structured in three large chapters. The first one discusses the theoretical framework, critically analyzing the main theories of communication and establishing the semiotic clues for the interpretation of the research phenomena.

The second chapter deals with the relation between communication and signification. The analysis is based mainly on Umberto Eco's semiotic theory, but it also appeals to the linguistic theories of meaning (particularly the Coseriu's theory), and to the pragmatics of the semiotics, etc. In this line of our research, Umberto Eco's conception about communication and signification is particularly interesting and rewarding'. According to him, their action is inseparable in the cultural act. However, the system of signification, being a semiotic construct endowed with abstract ways of existence, could be to be "independent of any possible communication act which could actualize them". (Eco 2003:15). This idea enables us to the non-verbal communication as a process of signification both in relationship with the process of communication itself, and outside it - as a general possibility of communication.

The third chapter is constituted around the significations received or that can be received by the code of mimics, the paralanguage and the visual contact of Romanian communicators. The analysis starts from the concept of semantic structure with openings to a pragmatic, stylistic and general communicational nature.

The semiotic field is constructed as a field of contextual significations, a fact that facilitates the linguistic and stylistic exploitation of a text created in the act of communication as a speech act[1], in completion to the meta-language[2] for the other components of the communicational act. We deal with a meta-communication, which is produced in the process of interaction between sender and the receiver, viewed on the level of non-verbal communication namely: mimics, visual contact and paralanguage.

Considering the face-to-face communication in its "natural", as well as fictional variant, based on Tatiana Slama-Cazacu's contextual dynamic theory, I introduced the concepts of dynamic signification produced in a natural context, and mediated signification for fictional communication. The first term designates a "factual" signification realized by speakers in the real process of communication and signification, which is verbalized and received as a stimulus, signal or sign in the function-sign framework[3]. The second concept refers to a deduced signification, re-made (re-created) by the witness of communication or by the reader, after the interpretation of the new function-sign as a combination of the effect observed by the receiver and of his/her reaction. The cases of mediated signification will be mainly used to sustain the possibilities of signification, which could be obtained by each of the components of the aforementioned codes in the determined communicational contexts.

Thus, one can distinguish two perspectives to the approach of the significations and contextual meanings:

- As possible significations, based on the capacity of verbalization of a communicational process in general, but within the limits of an existent lexical inventory of a given language
- As an effectively realized signification in recorded and pre-elaborated contexts.

The above mentioned findings are based on a consistent empirical data collection of physical and psychical attributes, objective and affective syntagms of mimics.

In conclusion, through its content and approach, this work contributes to a better understanding of the non-verbal means that individuals and societies own and can exploit, either in a direct manner - through a correct and efficient use, or in an indirect way - through the mastering of a corresponding metalanguage.

[1] The speech act is regarded as both illocutionary and /or perlocutionary, defining the communication intent and the effect on the partner (J.L. Austin) ȘAL

[2] The metalanguage is considered both in the general , neutral accept – as a description language and in a more restrictive manner- as a language characteristic for the semiological (*mimical*) description. In this work / in this last accept this is a sub-code, which is actualized by the receiver in order to become aware of the characteristics of a given language.

[3] The sign-function represents in Eco's opinion the correlation between two functions: "We have a sign-function if an expression is correlated with a content, and both related elements become functions of the correlation". "A sign-function constitutes when the two functions: the expression and the content enter in a reciprocal association. However, the same function could correlate with other elements, thus becoming a different component (function), which gives birth to another sign-function". (Eco 2003: 56-57) Eco explains a sign function as the association of a sign with its referent according to the rule. So the sign function is the relationship between the sign and the signified, between an expression and a content.

*Lector univ. dr. Beatrice Ilieș
Dr. Oana Mitrea*

Resumé

Ce livre tourne autour de l'idée de compléter les données de la culture communicationnelle par une sémiotique de la signification de la communication non-verbale, estimée par les nouvelles théories une des formes qui soutiennent le plus vraisemblablement l'idée d'organicité dans une approche systémique de la communication humaine.

Comme il s'agit d'un domaine particulièrement complexe, abordé en étapes, pour l'entamer, nous avons jeté notre dévolu sur trois des composantes de la communication non-verbale (naturelle) : la mimique, le contact visuel et le paralangage. Ceux-ci sont censés agir au même étage physique humain, mais aussi en tant qu'éléments intersectés à la fois au niveau physiologique et sémiotique communicationnel.

L'approche des trois formes de communication non-verbale s'inscrit comme étape d'un programme de recherche du non-verbal, recherche initiée dans les communautés traditionnelles roumaines et continuée avec le projet d'élaboration d'un dictionnaire de la mimique (langage et métalangage mimique).

L'ouvrage est structuré en trois grand chapitres: le premier expose le cadre théorique du problème, en passant en revue les principales théories de la communication et en établissant les repères sémiotiques pour l'interprétation des phénomènes étudiés ; le deuxième chapitre s'occupe du rapport entre la communication et la signification, tel qu'il apparaît dans la théorie sémiotique d'Umberto Eco, en faisant appel tout naturellement aux théories linguistiques du sens, notamment à celle de E. Coseriu, mais également à des idées de la pragmatique sémiotique.

A la fois intéressante et profitable paraît, à ce point-là, la conception d'Umberto Eco sur la communication et la signification. Selon Eco, les deux ne peuvent fonctionner qu'ensemble dans l'acte culturel, mais le système de signification en tant que construction sémiotique, pourvu de modalités d'existence tout abstraites, peut être considéré comme « indépendant de tout acte possible de communication qui puisse les actualiser » (Eco, 2003 :15). L'idée a permis de procéder à l'analyse de la communication non-verbale en tant que processus de signification en relation avec le processus de communication proprement dit, aussi bien qu'en dehors de celui-ci, comme possibilité générale de signification.

Le troisième chapitre traite des significations que reçoit ou peut recevoir le code mimique, le paralangage et le contact visuel pour les

communicateurs roumains, à partir du concept de structure sémantique, à larges ouvertures de nature pragmatique, stylistique et généralement communicationnelle.

On a échafaudé le champ sémiotique comme un champ de significations contextuelles, en frayant la voie vers l'exploitation linguistique et stylistique du texte créé par l'acte communicationnel, comme acte de langage¹ auquel s'ajoute le métalangage² pour les autres composantes de l'acte de communication. Il s'agit d'une méta-communication qui se produit dans le processus d'interaction entre émetteur et récepteur, observé au niveau de la communication non-verbale, (en l'espèce) en ce cas particulier de la mimique, du contact visuel et du paralangage.

En ce qui concerne la communication face-à-face, dans sa variante naturelle, mais aussi dans celle fonctionnelle, on a introduit, en se reposant sur la théorie contextuelle dynamique de Tatiana Slama-Cazacu, les termes de signification dynamique, déterminée en contexte «naturel», et celui de signification médiata, pour la communication fictionnelle. Dans le premier cas, il s'agit d'une signification «de fait», réalisée par des interlocuteurs dans le processus réel de communication et de signification, verbalisée ou captée comme stimulus, signal ou signe, dans l'acceptation de fonctions signe³. Dans le second cas, il s'agit d'une signification déduite, refaite par le témoin de la communication ou bien par le lecteur, selon l'interprétation de la nouvelle

¹ L'acte de langage, vu surtout comme acte illocutionnaire et / ou perlocutionnaire, visant l'intention communicative et l'effet sur l'interlocuteur. (J.L. Austin) DGȘL.

² Le métalangage, considéré au sens large, neutre, comme langage de la description, mais aussi au sens plus restreint comme langage propre de la description sémiotique (mimique). On y voit le métalangage comme un sous-code actualisé par le récepteur pour conscientiser les caractéristiques d'un langage donné.

³ La fonction signe représente, selon Umberto Eco, la corrélation entre deux fonctifs. « On a affaire à une fonction-signe quand une expression est en corrélation avec un contenu, et les deux éléments en corrélation deviennent fonctifs de la corrélation ». « Une fonction signe s'institue lorsque deux fonctifs (expression et contenu) entrent dans une corrélation réciproque ; mais le même fonctif peut entrer en corrélation avec d'autres éléments, en devenant un fonctif différent qui engendre une autre fonction signe » (Eco, 2003 ; 56-57).

fonction-signe considérée comme effet observé chez le destinataire et sa réaction en réponse.

Les cas de signification médiate seront utilisés notamment pour soutenir les possibilités de signification que peut obtenir n'importe laquelle des composantes des codes en question, en contextes communicationnels déterminés.

Ainsi, on distingue les deux perspectives d'approche des significations et des sens contextuels : en tant que significations possibles, en s'appuyant sur la capacité de verbalisation de tout processus, dans les limites d'un inventaire lexical existant dans une langue donnée, et en tant que signification effective réalisée en contextes enregistrés ou préélaborés.

Par son contenu et son approche, l'ouvrage contribue à mettre en valeur les moyens de communication non-verbale dont l'individu et la société disposent et que ceux-ci peuvent exploiter, soit directement, par l'utilisation correcte et efficace, soit indirectement, par la maîtrise du métalangage adéquat.

Lector univ. Livia Covaci

Zusammenfassung

Mit der vorliegenden Arbeit wird darauf abgezielt, die Forschungsergebnisse in der Kommunikations - und Kulturwissenschaft, mit einer Semiotik der Signifikation nonverbaler Kommunikation zu bereichern. Im Sinne der neuen Kommunikationstheorien, soll eine derartige Vorgehensweise eine glaubwürdig unterstützende Möglichkeit sein, die Organismusidee in der menschlichen Kommunikation systemisch aufzufassen.

Die beachtliche Komplexität des Bereiches erfordert eine stufenweise gestaltete Forschungsstrategie, wobei jede Komponente hervorgehoben werden soll. Zu Beginn werden drei der nonverbalen Komponenten der Kommunikation behandelt: die Mimik, der Sichtkontakt / Blickkontakt und die nonverbalen Elemente verbaler Kommunikation / paralinguistischen Elemente der Sprachkommunikation, dabei werden ihre Wirkung auf derselben menschlichen physischen Ebene, wie auch als sich überschneidende Elemente sowohl auf physiologischer als auch auf semiotisch - kommunikationler Ebene, in Betracht genommen.

Die Annäherung zu den drei Formen der nonverbalen Kommunikation ist Teil einer im Bereich traditioneller rumänischer Gemeinschaften begonnenen umfangreichen Forschung des Nonverbalen, welche mit der Aufstellung eines Wörterbuches zur Sprache und Metasprache der Mimik fortgesetzt wird.

Die Arbeit ist in drei große Kapitel gegliedert.

In dem **ersten Kapitel** werden theoretische Grundlagen behandelt, wobei die bedeutendste Kommunikationstheorien berücksichtigt und Anhaltspunkte zur semiotischen Interpretation der untersuchten Erscheinungen gesetzt werden.

Das **zweite Kapitel** behandelt das Verhältnis Kommunikation – Signifikation, so wie es in der semiotischen Auffassung von Umberto Eco erscheint, bei Berücksichtigung der linguistischen Bedeutungstheorien von Coseriu und aber auch semiotischer und pragmatischer Ansätze. Hilfreich und nutzbringend erscheint hier die Vorstellung von Umberto Eco betreffs Kommunikation und Bedeutung. Gemäß seiner Ansicht, können beide in dem Kulturakt nicht anders als gemeinsam agieren. Das Bedeutungssystem ist aber ein semiotisches Konstrukt, ausgestattet mit völlig abstrakten Existenz-möglichkeiten und kann “unabhängig von jedem möglichen Kommunikationsakt, der sie aktualisieren

könnte”, betrachtet werden. (Eco 2003:15). Der Gedanke gestattet die Annäherung zur Analyse der nonverbalen Kommunikation als Bedeutungsprozess im Verhältnis zum Kommunikationsvorgang wie auch, in Abwesenheit des Letzteren, als allgemeine Bedeutungsmöglichkeit.

Das **dritte Kapitel** wird rund um die Bedeutungen gestaltet, welche dem Mimikkode zugeordnet werden oder werden können, die nonverbalen Elemente verbaler Kommunikation (Paralanguage) und Sicht/Blickkontakt bei rumänischen Kommunikatoren. Es wird von dem Begriff *semantische Struktur* ausgegangen, bei pragmatischen, stilistischen und allgemein kommunikativen Betrachtungen.

Das semiotische Feld wird als kontextabhängendes Bedeutungsfeld betrachtet, das die linguistische und stilistische Ausbeutung des durch den Kommunikationsakt produzierten Diskurses ermöglicht, gesehen als Sprechakt¹, zu dem die Metasprache², für die anderen Komponenten des Kommunikationsaktes, hinzugefügt wird. Es handelt sich um eine *Metakommunikation*, welche in dem Wechselwirkungsvorgang zwischen Sender und Empfänger, auf der Ebene der nonverbalen Kommunikation bzw. der Mimik, des Sicht/Blickkontaktes, der paralinguistischen Elemente im Allgemeinen entsteht.

In Bezug auf die **Kommunikation von Angesicht zu Angesicht**, in ihrer “natürlichen” aber auch fiktionaler Variante, werden, auf Grund der kontextabhängend dynamischen Theorie von Tatiana Slama-Cazacu, die Begriffe **dynamische Bedeutung** (bestimmbar im “natürlichen” Kontext) und **vermittelte Bedeutung** (für die fiktionale Kommunikation), vorgeschlagen.

Der erste Begriff bezieht sich auf eine “tatsächlich” von Sprechern im realen Kommunikations - und Signifikationsvorgang verbalisierte oder als Stimulus rezipierte/empfangene realisierte Signifikation, Signal oder Zeichen, im Sinne vom Funktion - Zeichen³. Im zweiten Fall handelt es sich um eine von dem Kommunikationszeugen oder Leser, nach der Interpretierung der neuen Zeichen-Funktion geschlossene, wiedererschaffene Bedeutung, welche als beobachtete Wirkung beim Ansender, zuzüglich seiner Antwortreaktion, betrachtet wird.

Die Fälle vermittelter Signifikation werden vorwiegend zur Unterstützung der Signifikationsmöglichkeiten vorgestellt, die von jedwelcher erwähnten Kodeskomponente, in bestimmten Kommunikationskontexten, gewonnen werden können.

Dies führt zur Unterscheidung zweier Perspektiven zur Annäherung zu den Signifikationen und kontextabhängigen Bedeutungen: einerseits, als mögliche Bedeutungen auf Grund der Verbalisierungstauglichkeit jedes Kommunikations-prozesses, in den Schranken des in einer gegebenen Sprache vorhandenen Bestandes an lexikalen Einheiten und andererseits, als in aufgenommenen oder vorher erarbeiteten Kontexten tatsächlich realisierte Bedeutung.

Durch Inhalt und Vorgehensweise trägt die vorliegende Arbeit zur Verwertung von für Individuum und Gemeinschaft verfügbaren nonverbalen Kommunikations-möglichkeiten/ mitteln bei, die unmittelbar durch richtiges, wirksames Anwenden, oder auch indirekt, durch die Beherrschung der entsprechenden Metasprache, ausgebeutet und nutzbar gemacht werden können.

¹ Der Sprechakt betrachtet besonders als illokutionärer und/oder perlokutionärer Akt, in Anbetracht der kommunikativen Absicht und der Wirkung auf den Gesprächspartner.(J.L. Austin) DGSL.

² Die Metasprache, im weitesten Sinne, neutral, als Beschreibungssprache, aber auch im engeengten Sinne, als eigene Sprache der semiotischen Beschreibung (der Mimik). Hier wird die Metasprache als von dem Empfänger zur Bewusstmachung von Merkmalen einer gegebenen Sprache aktualisiertes Subkode.

³ Die Funktion - Zeichen stellt, nach Umberto Eco, die Korrelation zwischen zwei Funktiven dar. "Wir haben es mit einem Funktion - Zeichen zu tun, wenn ein Signifikant mit einem Signifikat /Inhalt korreliert werden und beide korrelierten Elemente Funktive der Korrelation werden". "Eine Funktion – Zeichen entsteht dann, wenn zwei Funktive (Signifikant und Signifikat) in reziproke Korrelation treten: aber derselbe Funktiv kann auch mit anderen

Elementen in Korrelation treten und wird auf diese Weise ein unterschiedlicher Funktiv, der eine andere Funktion-Zeichen generiert.” (Eco 2003: 56-57)

Lector univ. dr. Rodica Țurcanu

INDEX

- Austin*, 11, 113
- Bakhtine*, 11, 113
- Bally*, 11, 113, 120
- Barthes*, 10, 48, 113
- Benveniste*, 11, 113
- Birdwhistell*, 22, 25, 39, 104
- Blaga*, 65
- Borcilă*, 114
- Bougnoux*, 6, 52, 53, 54, 55, 56, 105, 106, 107
- Bourdieu*, 113
- Boutaud*, 10
- Castañeda*, 114
- Caune*, 114
- Coraze*, 10
- Coșeriu*, 11, 20, 60, 67, 69, 104, 109, 113, 114, 115
- Coteanu*, 11, 115
- Cuilenburg*, 39, 120
- De Vito*, 10
- DeFleur*, 10, 115
- Dimbleby*, 115
- Dinu*, 10, 40
- Dragoș*, 11, 115
- Dubois*, 10
- Ducrot*, 11, 115
- Eco*, 7, 8, 10, 18, 20, 25, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 56, 59, 65, 66, 68, 83, 105, 107, 108, 109
- Ekman*, 10, 15, 116
- Friesen*
- Goffman*, 10, 39
- Goody*, 116
- Greimas*, 10, 116
- Grice*, 121
- Haggard*, 10, 27
- Hall*, 10, 22, 29, 30, 117
- Hampden-Turner*, 117
- Hjelmslev*, 59
- Ionescu-Ruxăndoiu*, 11, 117
- Iordan*, 11, 117
- Irimia*, 11, 117
- Isaac*, 10, 27
- Knapp*, 10, 16, 105
- Lacan*, 53
- Lohisse*, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 103
- Luzy*, 10
- Marcus*, 118
- Mattelart*, 10, 118
- McLuhan*, 118
- McQuail*, 10, 118
- Moeschler*, 11
- Morris*, 10
- Mounin*, 10, 118
- Munteanu*, 11, 79, 80, 118
- O'Sullivan*, 10, 118
- Ong*, 10, 119
- Pease*, 10, 119
- Pedler*, 119
- Peirce*, 10, 119
- Peretti*, 119
- Rovența-Frumușani*, 10, 22, 40
- Sapir*, 59
- Saussure*, 11, 120
- Sebeok*, 10
- Sfez*, 10
- Slama Cazacu*, 11, 17, 34, 57
- Stanton*, 10
- Școala de la Palo Alto*, 18, 26, 39, 56, 57, 107
- Todorov*, 11, 115, 120
- Vlad*, 11

Wald, 120

Whorf, 59

Wiener, 37, 38, 40, 103

Winkin, 10

CUPRINS

Argument.....	5
I. Mimica în paradigma comunicării	11
II. Comunicare și semnificare.....	39
III. Semnificație și sens.....	51
Concluzii	87
<i>Bibliografie.....</i>	<i>95</i>
<i>Anexe</i>	<i>105</i>
<i>Abstract.....</i>	<i>141</i>
<i>Resumé.....</i>	<i>144</i>
<i>Zusammenfassung.....</i>	<i>147</i>
<i>Index.....</i>	<i>151</i>

Tehnoredactare computerizată: Georgeta Corniță

Tiparul: Roprint – Filiala Baia Mare

De același autor:

*Metodica predării și învățării limbii
și literaturii române, 1993*

Manual de stilistică, 1995

*Paradigme ale expresivității în lirica
populară nerituală din Maramureș, 1997*

Fonetica integrată, 2001

Dialogul în paradigma comunicării, 2001

*Studiul mimicii. Perspective interdisciplinare,
2005*

*„... întrucât a semnifica și a comunica sunt funcții sociale
care determină organizarea și evoluția socială,
« a vorbi » despre « vorbire », a semnifica semnificarea
sau a comunica despre comunicare nu pot
să nu influențeze universul vorbirii, al semnificării,
al comunicării.”*

Umberto Eco

ISBN (10) 973-8133-78-5
ISBN (13) 978-973-8133-78-5